

DOKUMENTI

SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA

8-9

gospodina bna, da mi postasem
sinjcu molba, da mašni
trideset, je obrediljnjaj pljubo,
ne pkanem do krtka i krtva.
U nasti, da četlasi vslanigrost
azadi post svoj maoim zaslu.
blijim se sa najvolimijem
stovanjem

Jy. Potok

Ljubljana 2/6. 1914

LJUBLJANA

1966

DOKUMENTI

SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA 8—9

Izdaja Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, Cankarjeva 11

Urejata Mirko Mahnič in Dušan Moravec

Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani

VSEBINA :

Pisma A. T. Linharta gornjelужиškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu (Alfonz Gspan) . . .	133
Janáček na odru ljubljanske Opere (Dragotin Cvetko)	167
Partizanski spomini gledaliških popotnikov (Smiljan Samec)	179
Slovenski gledališki konzorcij (1917—1920) — (Mirko Mahnič)	196
Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v l. 1790—1848 (Dušan Ludvik)	231
Pričevanja iz Borštnikovih zadnjih let (Dušan Moravec)	239
<i>Bibliografija</i> : Publikacije o dramatik in gledališču na Slovenskem (Dušan Moravec, Nevenka Gostiševa)	245
<i>Naše delo</i> : Priprave za knjigo »Repertoar slovenskih gledališč 1867—1967«	268
Naše zbirke	274
Popravki iz št. 6—7	275

TABLE DES MATIÈRES :

Lettres de A. T. Linhart à l'humaniste lusace dr. Karel Gottlob Anton (Alfonz Gspan)	133
Janáček sur la scène de l'Opéra de Ljubljana (Dragotin Cvetko)	167
Souvenirs des acteurs-partisans (Smiljan Samec) . . .	179
Consortium Théâtrale slovène 1917—1920 (suite et fin) (Mirko Mahnič)	196
Rapports entre le théâtre professionnel (allemand) de Ljubljana et les théâtres de banlieu à Vienna de 1790 à 1848 (Dušan Ludvik)	231
Quelques données sur les dernières années de la vie de Borštnik (Dušan Moravec)	239
Bibliographie des publications sur le théâtre et les oeuvres dramatiques slovènes	245
Préparations faites pour le livre »Repertoire des théâtres slovènes de 1867 à 1967«	268
Nos collections	274

DOCUMENTS

DU MUSÉE DU THÉÂTRE SLOVÈNE — № 8—9

Publié par le Musée du théâtre slovène, Ljubljana, Jugoslavija

Rédigé par Mirko Mahnič et Dušan Moravec

Imprimerie »Jože Moškrič«, Ljubljana, Jugoslavija

Alfonz Gspan

Pisma A. T. Linharta gornjelужиškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu*

Prizadevanje, da bi v Zbranem delu Antona Tomaža Linharta^a objavili vsa ohranjena Linhartova pisma, je ostalo le pobožna želja, dasi je bilo to v načrtu in volja najboljša. Med dokumentarno izpričanimi Linhartovimi dopisniki, ki so z njim izmenjavali pisma, a tedaj o njih ni bilo ne duha ne sluha, smo navedli tudi dr. Karla Gottloba Antona.^b Poskušali smo jim dvakrat priti na sled (1936, 1946), toda obakrat brez uspeha. Treba se je bilo torej takrat odreči upanju, da bi se pisma našla. To pa je bilo tem težje, ker je bilo pričakovati, da so vsebovala dragoceno izmenjavo informacij in pobud med dvema izrazitima predstavnikoma prerodne miselnosti v dobi razsvetljenstva, torej važnega kulturnega in socialnega gibanja, ki je med drugim močno razgibalo tudi dva najmanjša slovanska naroda — Slovence in Lužiške Srbe. Spraviti v razvid to dopisovanje bi bilo velike važnosti tudi zato, ker bi bila to pr. Slovincih prva znana slavistična korespondenca in hkrati prvi izpričani neposredni kulturni stik Slovencev z Lužiskimi Srbi.^c

Kako je prišlo do dopisovanja med dr. K. G. Antonom in Linhartom?

Ko se je Linhart odločil, da napiše Slovincem kritično zgodovino, se je hotel dodobra seznaniti ne samo z obstoječo literaturo o tem predmetu, marveč tudi z zgodovino slovanskih narodov sploh. Zdi se, da je prebiral kataloge znamenitega vsakoletnega leipziškega knjižnega semnja in tam naletel na dr. Antona,^c avtorja del, ki jih je hotel preštudirati. Brž ko mu je knjiga EL I prišla v roke in jo je prebral, je sporočil svojo sodbo o njej prijatelju Martinu Kuraltu^d, kjer pravi med drugim, da je bral oznanilo o izidu neke vseslovanske slovnice in da se knjige veseli, »če bo povedala, kaj smo Slovenci, kakor je pred kratkim povedal Slovanom dr. Gottlieb [!] Anton iz Leipziga. Svetujem Vam, da preberete njegovo delce Erste Linien eines Versuchs [!] über der alten Slaven [!] Ursprung, Sitten itd. itd. Jezik Slovanov povzdiguje s primerjavo njegovih različnih narečij v zgodovinski vir. Posnemal ga bom.« Sporočilo je dragoceno, ker pove, da Linhart leta 1784 še ni vedel nič natančnejšega o avtorju EL, saj piše celo njegovo krstno ime napačno in meni, da živi v Leipzigu, predvsem pa zato, ker imenuje Antona za vzornika pri pisanju svojega široko

* Objavo teh pisem je z njihovo najdbo omogočila kolegica dr. Ingeborg Schmidt, bibliotekarka v Städtische Kunstsammlungen Görlitz, Abteilung: Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften. Za ljubeznivo pomoč se ji najtopleje zahvaljujem. — A. G.

zasnovanega znanstvenega dela Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs.^e

Nekako ob istem času je Anton po objavi prve knjige EL pripravljal drugo knjigo, ki v bistvu ni drugega kakor ob enaki razporeditvi snovi dopolnitev in razširitev posameznih poglavij prve. Ker se je zavedal, da ima premalo informacij o Slovencih — poznal je le Valvasorja, Popoviča in nekaj Pohlina — je iskal z njimi stik in začel korespondenco z naravoslovcem B. Hacquetom,^f ko je izvedel zanj najbrž prek Schlözerjevega Briefwechsels. Kakor povzemamo iz EL II, je z njim dopisoval kvečjemu do jeseni 1787, to je do Hacquetove preselitve v Lvov. V knjigi se namreč na več mestih sklicuje nanj,^g ko opisuje ljudske navade na Slovenskem, zlasti pa v Dalmaciji in Liki.

Za pismeni stik med Linhartom in dr. Antonom je bil odločilen izid VGK I, kjer je Linhart na dveh mestih omenil pisca EL, češ da bo v drugi knjigi, kjer bo govor o zgodovini kranjskih Slovanov, poskušal posnemati dr. Antona s tem, da bo uporabljal jezikovne sledove in primerjal slovanske običaje,^h potem pa, da se ne strinja s sicer odlično Antonovo knjigo glede razlage imena Jacigi, češ da so bili ti slovansko pleme in da izvira njihovo ime iz besede jezik, kakor izvira ime Nemec od pridevnika nem.ⁱ Ti dve omembi sta opozorili dr. Antona na zgodovinarja Linharta, na kar se je Anton kakšne tedne pred 26. marcem 1789 s pismom obrnil na Linhartov naslov, ki ga je našel na naslovnem listu VGK I. Tako je začel znamenito korespondenco, ki je šele zdaj prišla v razvid in obsega 8 enot. Po eni strani je velikanska sreča za nas, da so se ohranila od te korespondence vsaj Linhartova pisma, dasi moramo obžalovati izgubo Antonovih pisem, ker bi iz njih izvedeli še eno ali drugo, česar zdaj ni mogoče pojasniti. Da so propadla dr. Antonova pisma in to po vsem videzu za zmerom, je bila kriva okoliščina, da se po Linhartovi smrti (od 14. na 15. julij 1795), ko je prišla njegova literarna zapuščina na dražbo, ne Zois ne kdo drug ni pobrigal tudi za rešitev njegove celotne zapuščine, vključno korespondenco, kakor se je Zois pobrigal vsaj za rokopis njegovega VGK.^j

K najdbi doslej pogrešanih Linhartovih pisem je pripomoglo naključje, da sta dva Čeha — Jaroslav Krbec in Věra Michálková — objavila korespondenco med Jožefom Dobrovskim in dr. Karlom Gottlobom Antonom.^k Knjiga, ki vsebuje poleg izčrpnega uvoda in opomb nov, kritičen ponatis enajstih Antonovih pisem in deset odgovorov Dobrovskega, je prišla v Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani leta 1963. S tem, da je knjiga opozorila na obstoj izvirnikov v arhivu Narodnega muzeja v Pragi in v Gornjeluziški biblioteki znani pri mestnih umetniških zbirkah v Zhorjelcu, je izzvala poskus, vnovič načeti vprašanje o Linhartovih pismih dr. Antonu. Obrnili smo se torej na omenjeno biblioteko, kjer hranijo med Antonovo zapuščino tudi pisma Dobrovskega, in vprašali, ali ni morebiti tam iskanih pisem. Če so se ohranila pisma Dobrovskega dr. Antonu, zakaj bi se ne našla na istem kraju tudi Linhartova pisma istemu naslovniku? Vprašanju z dne 28. febr. 1963 je presenetljivo kmalu sledil pozitiven odgovor z dne 26. marca istega leta, in sicer da je med obsežno Antonovo korespondenco res 8 Linhartovih pisem iz let 1789—92 in da lahko dobimo mikrofilmske posnetke 42 strani, kolikor jih obsegajo ta pisma. Nedolgo zatem so s prijaznim posredovanjem zdajšnjega vodje Trubarjevega antikvariata Štefana Tausiga prispeli težko pričakovani posnetki, na osnovi katerih so bile izdelane povečave, ki so danes na voljo v rokopisni zbirki v NUK.^l

Tako smo slednjič po srečnem naključju le prišli v posest besedila teh važnih dokumentov, ki nam neposredno odkrivajo doslej neznana dejstva in odgovarjajo na vrsto nerazčiščenih vprašanj. Da smo se odločili za celotno objavo Linhartovih pisem s prevodi vred prav v Dokumentih, je odločila okoliščina, da govori Linhart v V. in VI. pismu svojemu sobesedniku tudi o obeh svojih slovenskih komedijah — o Županovi Micki in o Veselem dnevu. To sta edini znani direktni, dovolj izčrpni omembi obeh veseloiger in zato tem dragocenejši. Seveda pa niso nič manj pomembne tudi vse druge njegove izjave, misli, vprašanja in sodbe o vrsti strokovnih vprašanj, ki jih je reševal kot prvi slovenski zgodovinar-znanstvenik, ter o raznih literarnih pojavih in ljudeh, saj nam osvetljujejo čas in dogodke, kakor tudi Linhartove odzive nanje.

Tu velja omeniti, da je nekaj mesecev kasneje kakor z Linhartom začel dr. Anton dopisovati tudi z utemeljiteljem slavistike, Slovakom Jožefom Dobrovskim. Hkrati ko si v letih 1789 do 1792 dopisujeta dr. Anton in Linhart, teče vsaj nekaj časa vzporedno tudi korespondenca dr. Anton — Dobrovský in obratno, ki sega nato včasih z dolgimi prekinitvami tja do leta 1801. Ta korespondenca obravnava v prvem času pogosto prav ista vprašanja, ki razpravljata o njih dr. Anton in Linhart. Tako je torej Dobrovský reševal nekatere probleme stare slovanske zgodovine in jezikoslovja, ki se je sočasno z njimi bavil

Linhart. Tudi s tega vidika predstavljajo tu objavljena pisma važen prispevek k poznavanju tedanjega stanja slavistike ter omogočajo popravke nekaterih napak, ki so se izdajateljema korespondence med Dobrovskim in Antonom vrinile v komentar. Tako je treba med drugim vsekakor popraviti trditev, da bi bil Lionhard,^m ki da se tudi strinja z mnenjem, da izhaja ime Slovan iz debelnega zloga slav, slov, da je torej ta apelativ v sorodu s sluti, slovo, slava itd., Wenzel Leonhard (1746—1808), bivši jezuit, profesor in 1807/8 rektor praške univerze, pač pa je to nedvomno naš Anton Tomaž Linhart, čigar VGK je torej Dobrovský poznal. Tudi »neki učenjak s Kranjskega«,ⁿ ki se ukvarja s splošno slovansko slovnico, kakor poroča po Linhartovi informaciji dr. Anton Dobrovskemu, nikakor ni mogel biti leta 1789 Jernej Kopitar, saj mu je bilo takrat komaj devet let, pač pa je bil to Blaž Kumerdej.

Naša objava Linhartovih pisem hoče biti čim natančnejša in temelji na fotografskih posnetkih. Izvirnik je pisan v gotici z izjemo posameznih slovenskih besed v bohoričici. Tu je besedilo podano v latinici, v prevodih pa zamenjuje bohoričico gajica. Kratice in okrajšave so izpisane tako, da so dodane črke postavljene med oglate oklepaje. V izvirniku podčrtane besede so tu natisnjene v kurzivi. Pisemski omoti niso ohranjeni. V komentarju so opombe k posameznim pismom štete vsakokrat na novo.

I.

26. marca 1789. *Linhart se zahvaljuje za ugodno oceno svojega VGK I. Napoveduje tisk 2. dela. Nestrpno pričakuje EL II. Spodbuja Antona k pisanju splošne slovanske slovnice in besednjaka. Obsoja Pohlinove jezikovne samovoljnosti. Kumerdej piše slovnico s slovarjem. Obljublja pošiljko knjižnih novosti: Japelj-Kumerdejevega prevoda biblije in Makovčevega prevoda Steidlejeve porodničarske knjige. Pripravljen je informirati Antona o slovenščini, svoji materinščini.*

Laibach am 26. März 789.

Wohlgeborner Herr!

Verehrtester Herr!

Die so gütige Beurtheilung meines Werkes¹ von einem Manne, für den ich als Slave, und Geschichtsforscher schon lange ganz Dank und Verehrung² war, übertraf meine Erwartung. Denn nie war ich so verwägen, nie erlaubte es mir das Bewusstsein meiner Schwäche, von Kennern mehr zu erwarten, als das Urtheil, daß meine Arbeit erträglich,³ nicht ganz überflüssig sei.

Im zweiten Theile,⁴ welcher nun bald in die Presse kommen wird, werde ich meine Meinungen über die allgemeinen, und Spezialnamen der Slaven⁵ umständlicher erklären, indessen aber jede Belehrung von Ihnen mit Danke und Vergnügen annehmen.

Wie sehr wünsche ich daher, Ihre Fortsezzung über die Slaven recht bald zu erhalten.⁶ Aber wo, wie, und durch wen? — Darf ich um Ihre Antwort auf diese Fragen bitten?

Eine allgemeine slavische Gram[m]atik, und ein dergleichen Wörterbuch,⁷ Dinge, die bisher nur ein from[m]er Wunsch waren, werden Ihre Verdienste

um die Nation, und ihre Sprache vollenden. Daß P[ater] Marcus⁸ Ihnen nicht genug thun wird, denke ich selbst. Dieser eigensinnige Mönch, der, um original zu sein, alle widrige Überzeugung verwarf, hat dem krainischen Dialekte Eigenschaften aufgedrungen, die er nicht kennt. Herr Kumerdej,⁹ mein Freund, eben derselbe, der an der Übersezzung der krainischen Bibel arbeitet, wird eine neue Gram[m]atik nebst einem Wörterbuche herausgeben, worin[n] er die Verbindung des krainischen mit allen übrigen slavischen Dialekten zeigen wird. Dieses Werk wird die Schriften des P[ater] Marcus ganz entbehrlich machen.

Von der krainischen Bibel¹⁰ ist der 2. Theil des neuen Testaments schon herausgekommen, und der 1 Theil des alten Testaments soll bald nachfolgen. Auch eine Übersezzung der Geburtshilfe des H[errn] Professors Steidle in Wien¹¹ haben wir inzwischen erhalten, welche, als Übersezzung betrachtet, gut ist. Diese Bücher werden Sie bei Gelegenheit durch einen Wiener Buchhändler,¹² welcher die Leipziger Messe besucht,¹³ erhalten, weswegen ich mit dem hiesigen Buchhändler, Wilhelm Heinrich Korn,¹⁴ bereits die Verabredung getroffen habe.

Finden Sie mich fähig, Ihnen in Absicht auf die krainische Sprache, die meine Muttersprache ist,¹⁵ und die ich seit einigen Jahren studire, welche Auskunft zu geben, so befehlen Sie mit mir. Mein Wunsch, Ihnen Genüge zu leisten, ist unbegrenzt, so wie die Hochachtung, mit welcher ich die Ehre habe zu sein

Euer Wohlgebornen
Ganz ergebener Diener
Linhart

Ljubljana, dne 26. marca 1789.

Blagorodni gospod!
Zelo spoštovani gospod!

Tako dobrohotna ocena mojega dela¹ od moža, ki sem mu bil kot Slovan in zgodovinar že dolgo zelo hvaležen in sem ga na moč častil,² je preseglo moje pričakovanje. Kajti nikoli nisem bil tako drzen, nikoli mi ni zavest moje šibkosti dopuščala, da bi pričakoval od poznavalcev več kakor sodbo, da je moje delo znosno,³ ne čisto nepotrebno.

V drugem delu,⁴ ki pojde kmalu v tisk, bom nadrobneje razložil svoje mnenje o splošnih in posebnih imenih Slovanov,⁵ vendar pa bom hvaležno in z zadovoljstvom sprejel vsak Vaš pouk.

Kako zelo si zato želim prav kmalu Vašega nadaljevanja o Slovanih!⁶ Toda kje, kako in po kom? — Ali smem prositi za Vaš odgovor na ta vprašanja?

Splošna slovanska slovnica in enak besednjak,⁷ reči, ki sta bili doslej le pobožna želja, bosta dopolnili Vaše zasluge za narod in njegov jezik. Da Vam oče Marko⁸ ne bo zadostil, mislim sam. Ta svojeglavi menih, ki je — da bi bil izviren — zavrnil vsa nasprotna prepričanja, je naprtil kranjskemu narečju lastnosti, ki jih le-to ne pozna. Gospod Kumerdej,⁹ moj prijatelj, prav tisti, ki dela na prevodu kranjske biblije, bo izdal slovnico s slovarjem, kjer bo pokazal zvezo kranjskega z ostalimi slovanskimi narečji. To delo bo spise očeta Marka potisnilo čisto v ozadje.

Od kranjske biblije¹⁰ je 2. del Novega testamenta že izšel in 1. del Starega naj bi mi kmalu sledil. Medtem smo tudi dobili prevod gospoda Steidleja z Dunaja¹¹ o pomoči pri porodih, kot prevod je dober. Te knjige boste o priložnosti prejeli po nekem dunajskem knjigarnarju,¹² ki obiskuje leipziški semenj,¹³ zaradi česar sem se pravkar dogovoril s tukajšnjim knjigarnarjem Wilhelmom Heinrichom Kornom.¹⁴

Če menite, da sem sposoben, dati Vam o kranjskem jeziku, ki je moja materinščina¹⁵ in ga že nekaj let proučujem, kakšno informacijo, kar razpolagajte z mano. Moja želja, ustreči Vam, je neomejena kakor tudi spoštovanje,

ki imam z njim čast biti Vašemu blagorodju
prevdani služabnik
Linhart

II.

2. maja 1789. Linhart v prilogi odgovarja na Antonova vprašanja o Slovincih in slovenščini. Študij jezika mu ni bil namen, pač pa sredstvo za zgodovinske raziskave. Glede glagolskega vida ne more še odgovoriti, obrnil se je na veščaka Kumerdeja. Na Antonovo pohvalo sloga v VGK I, vrača poklon z izjavo, da se ima tudi v tem za Antonovega učenca. Obljubljene slovenske knjige so že na poti, pričakuje pa Antonove spise. Želi si Hauptmannovo dolnjelužiško in Smotrickega cerkvenoslovansko slovnico.

Laibach am 2. Mai 789.

Wohlgeborner Herr!

Verehrtester Herr!

Ich eile, Ihre Fragen¹ zu beantworten, so gut als ich kann, obschon nicht so gut, als ich wünsche. Verzeihen Sie mir; Sprache habe ich nie als Endzweck behandelt, sondern nur als Hilfsmittel zur Geschichte.² Die eine Frage³ muß ich unbeantwortet lassen, bis ich H[e]r[r]n Kumerdey, welcher einige Posten weit von mir entfernt ist,⁴ zu Rathe ziehen kann. Wäre seine Gram[m]atik schon herausen, so dürfte ich mich nur auf dieselbe beziehen. Indessen haben Sie ja wohl Nachsicht mit mir.

Sie haben die Güte, meinen Stil edel, män[n]lich zu finden, zu vermuthen, daß mein zweiter Theil mehrere Ihrer Aufsätze, und Kumerdey's Gram[m]atik die Ihrige entbehrlich machen wird. Werden Sie es wohl für Heuchelei ansehen, wenn ich Sie versiechere, daß ich mir Ihren Stil zum Muster gemacht habe, und daß ich von dem Debrauche, den Sie von der Sprache in Bezug auf Geschichte machten, nur ein elender Nachahmer bin? — Der zweite Theil meiner Geschichte wird Sie davon überzeugen. Im übrigen erstaune ich über Ihre Eingezogenheit; erlauben Sie, daß ich Ihnen in meinem, und H[e]r[r]n Kumerdey's Namen gerade hier widersprechen darf.

Die krainischen Bücher habe ich an den H[e]r[r]n Wapler in Wien⁵ abgegeben, ehe ich noch Ihren zweiten Brief⁶ erhielt. Vermuthlich werden Sie selbe auf der Messe erhalten. Wapler hat mittlerweile auch den Auftrag, Ihre Schriften von Herrn Adam Friedrich Böhme⁷ zu übernem[m]en. Wie sehr sehne ich mich danach! Könnte ich zugleich auch jene philosophische Gram[m]atik des H[e]r[r]n Hauptman[n]⁸ erhalten, von der mir bisher nicht einmal die Existenz bekannt war, so wäre einer meiner heftigsten Wünsche erfüllt! Wapler wird alle Auslagen bestreiten.

Schon seit einigen Jahren bewerbe ich mich um die Gram[m]atik der slavischen Literarsprache von Smotrisky.⁹ So viel ich weiß, sind davon drei Auflagen vorhanden, die eine von Moscow, die andere von Wilna, und die dritte von Lemberg. Aber alle meine Mühe, die eine od[er] andere zu erhalten, war vergebens. Wollten Sie nicht die Gewogenheit haben, mir davon einige Auskunft zu geben.

Ich bin mit wahrer, wollkom[m]ener Verehrung
Ew[er] Wohl[gebornen] ganz ergebenster Diener

Linhart

1. Hat die Sprache im Lande mehrere Dialekte?

2. Weicht die Sprache in Kärnten, Tirol etc. ab, oder ist sie die nämliche?

3. Können von allen verbis primitivis frequentativa gemacht werden, und nach welcher Regel?

4. Hat die Sprache gewisse Partikeln, die den Verbis vorgesetzt, den Sinn derselben erhöhen, erniedrigen etc. etc. z[um] B[eispiel] anzuzeigen
a. das Aufbrauchen, z[um] B[eispiel] im russ[ischen] is-derchal, ich habe ganz ausgegeben, is-pisal, ich habe ganz ausgeschrieben:

In dem eigentlichen Krain hat sie nur einen Dialekt; aber in dem krainischen Antheile von Istrien herrscht ein chrobatischer Dialekt, der durch die weiche Mundart der benachbarten Italiener sehr gemildert ist.

In Tirol haben sich die Spuren der slavischen Sprache ausser einigen Namen der Örter, bereits verloren, so gewis auch einmal Slaven in diesem Lande wohnten.

Die Sprache in Kärnten, weicht von der krainischen etwas ab, so wie auch jene in der Steiermark. Verschiedenheiten kommen aus der Gemeinschaft, hier mit den deutschen, dort mit dem italienschen Nachbarn, aus der ebenen oder gebirgigten Lage, aus der Art der Beschäftigung, die diesem od[er] jenem Orte eigen ist etc. etc. Aber diese Verschiedenheit betrifft nicht die innere Struktur, nicht die Art des Ausdrucks, nicht die Fügung der Wörter — sie beschränkt sich größtentheils nur auf die Aussprache die z[um] B[eispiel] in gebirgigten Gegenden rauher, und auf dem flachen Lande; besonders gegen Italien zu, weicher ist. Verschiedenheiten dieser Art findet man von Dorfe zu Dorfe. In Städten und an den Gränzen ist sie unreiner, als auf dem Lande, so in Krain, so auch in Kärnten, und in der Steiermark. Sie bildet, diese Verschiedenheit, mit einem Worte, keinen besondern Dialekt.

Ich getraue mir hierüber noch nicht zu entscheiden, werde aber meine Meinungen nachtragen.

Auch wir Krainer sagen: isdal, ich habe ausgegeben, ispijal, ich habe ausgeschrieben. In der gemeinen Sprechart wird das i weggelassen, und lautet: sdal, spijal.

b. Das Schaden leiden z[um] B[ei]spiel
našpal, ich habe erschlafen (Unglück)
na-igral ich habe verspielt (Schulden).

c. Das Endigen einer Handlung z[um] B[ei]spiel
ot-igral, ich habe aufgehört,
zu spielen

d. Die Verringerung einer Handlung
z[um] B[ei]spiel po-biil, ich bin eine
kurze Zeit gewesen.

e. Beraubung, Entbehrung z[um] B[ei]spiel
im Serbischen mit pšche, als
pšche mežajch verschweigen.

f. Vergrößerung einer Kraft z[um] B[ei]spiel
Rašošpatja, erst recht in
den Schlaf kom[m]en

g. Abname, als o-pišal, ich habe
etwas davon geschrieben.

Im krainischen heißt našpal, ich habe
mich satt geschlafen, našpal, ich habe
mich satt gespielt, našpal, ich habe
mich satt gesehen. Im Grunde ist es
meines Erachtens der nämliche zu-
sam[m]engesetzte Sinn. Wenn der
Krainier sagt, ješt šim dolgę našpal,
so löst es sich im Deutschen so auf:
ich habe Schulden auf mich gespielt.

Eben so heißt im krainischen odje-
del, ich habe aufgehört, zu essen; auch
odigral, ich habe aufgehört, zu spielen.

Die Partikel po bedeutet im Kraini-
schen bald die Verringerung einer
Handlung, bald auch die gänzliche
Vollendung derselben z[um] B[ei]spiel
požakal, ich habe ein wenig gewartet,
pogledal, ich habe ein wenig ange-
schaut, pošmejal, ich habe gelächelt.
Hingegen heisst pošjal, ich habe ganz
gesäet, pošil, ich habe ganz zu-
sam[m]engeslagen.

Dasselbe zischende psche haben wir
nicht, sondern pre. Verschweigen
heißt bei uns im nämlichen Sinne
premožhati, aushalten, übertragen,
pretērpeti.

räs hat bei uns den Begriff einer ge-
waltamen Trennung: rasdžati aus-
einander treiben, rasbiti ganz aus-
einander schlagen. Auch kann man
wohl sagen, rasšpatše, ganz ausschla-
fen, obwohl našpatše gewöhnlicher ist.

Von dem Gebrauche des o in dieser
Bedeutung weiß ich keine Beispiele,
ausser, wenn omahnil, ich habe die
Hand sinken lassen, dahin gehören
solte.

In diesem Sinne braucht der Krainier
das Wörtchen od, z[um] B[ei]spiel od-
pišal, ich habe etwas davon geschrie-
ben, odrešal, ich habe weggeschnitten,
odgrifel, ich habe weggebissen.

Im ganzem aber ist nicht zu zweifeln, daß die krainische Sprache eben dieselbe
Stärke im Gebrauche der Partikeln hat, wie alle übrigen slavischen Dialekte.

Blagorodni gospod!
Zelo spoštovani gospod!

Ljubljana, dne 2. maja 1789

Hitim odgovarjati na Vaša vprašanja,¹ kolikor pač morem, četudi ne tako dobro, kakor želim. Oprostite mi. Nikoli nisem obravnaval jezika kot končni smoter, temveč samo kot pripomoček za zgodovino.² Eno vprašanje³ moram pustiti odprto, dokler se ne posvetujem z gospodom Kumerdejem, ki živi nekaj postojank oddaljen od mene.⁴ Ko bi bila njegova slovnica že izšla, bi se lahko skliceval kar nanjo. Sicer pa potrpite z mano.

Tako ste dobri, da se Vam zdi moj slog žlahten, možat; menite, da bo moj drugi del potisnil v ozadje več Vaših spisov, Kumerdejeva slovnica pa Vašo. Ali bi res imeli za hinavščino, če Vam zagotovim, da sem si vzel Vaš slog za zgled in da sem v načinu, kako Vi uporabljate jezik glede na zgodovino, le beden posnemovalec? Drugi del moje Zgodovine Vas bo o tem prepričal. Sicer pa strmim nad Vašo skromnostjo; dovolite, da Vam smem prav tukaj oporekati v svojem in v Kumerdejevem imenu.

Kranjske knjige sem oddal gospodu Waplerju na Dunaju,⁵ še preden sem prejel Vaše drugo pismo.⁶ Verjetno jih boste dobili na sejmu. Wapler ima vtem tudi naročilo, da prevzame Vaše spise od gospoda Adama Friedricha Böhmeja.⁷ Kako zelo hrepenim po njih! Če bi lahko hkrati dobil tisto filozofsko slovnico gospoda Hauptmanna,⁸ katere obstanek mi doslej ni bil niti znan, bi se izpolnila ena mojih najbolj vročih želja. Wapler bo poravnal vse izdatke.

Že nekaj let se potegujem za Smotriskega gramatiko⁹ slovanskega književnega jezika. Kolikor vem, je izšla v 3 izdajah: ena v Moskvi, druga v Vilnu in tretja v Lvovu. Toda ves moj trud, da bi eno ali drugo dobil, je bil zaman. Ali bi mi bili tako naklonjeni in mi o tem kaj sporočili.

Sem z resničnim popolnim spoštovanjem
Vašemu blagorodju prevdani
Linhart

1. Ali ima jezik v deželi več narečij?

Na samem Kranjskem je le eno narečje, toda v kranjskem predelu Istre prevladuje hrvaško, ki je po mehkem izgovoru sosednih Italijanov zelo omiljeno.

2. Ali se jezik na Koroškem, Tirolskem itd. razločuje ali je isti?

Na Tirolskem so se sledovi slovanskega jezika, izvzemši nekatera krajevna imena, že izgubili, četudi je gotovo, da so nekoč v tej deželi bivali Slovani.

Jezik na Koroškem se od kranjskega nekoliko loči kakor tudi jezik na Štajerskem. Razločki izhajajo iz sožitja tu z nemškimi, tam z italijanskimi sosedmi, iz ravne ali hribovite pokrajine, iz načina zaposlitve, ki je temu ali onemu kraju lasten itd. itd. Toda ta različnost ne zadeva notranje strukture, ne načina izražanja, ne besedotvorja — večidel se omejuje le na izreko, ki je npr. v hribovitih predelih bolj raskava in v ravnini, posebno proti Italiji, mehkejša. Razločke take vrste je najti od vasi do vasi. V mestih in ob mejah je manj čist kakor na deželi tako na Kranjskem, tako tudi na Koroškem in na Štajerskem. Ta različnost z eno besedo ne predstavlja nobene posebno narečje.

3. Ali je mogoče iz vseh primarnih glagolov narediti frekventativa in po kakšnem pravilu?

O tem si še ne upam izreči mnenja; bom ga pa kasneje.

4. Ali ima jezik določene predpone, ki se postavljajo pred glagole in ki povečujejo smisel glagolu, ga pomanjšujejo itd. itd., da bi npr. izrazili

a) izrabo, npr. v ruščini izdržal, sem popolnoma izdal, izpisal, sem čisto do konca napisal:

b) oškodovanje, npr. naspal, ich habe erschlafen (nesreča), na-igral, ich habe verspielt (dolgovi).

c) končavanje nekega dejanja npr. ot-igral, ich habe aufgehört zu spielen.

d) zmanjšava kakega dejanja, npr. pobiil, ich bin eine kurze Zeit gewesen.

e) oropanje, pomanjkanje npr. v [luž.] srbsčini s pše kot pšemeľcaš verschweigen.

f) povečanje neke sile npr. razospatsja erst recht in den Schlaf kommen

g) odvzem, kakor o-pisal, ich habe etwas davon geschrieben.

Tudi mi Kranjci pravimo: izdal, ich habe ausgegeben, izpisal, ich habe ausgeschrieben. V navadnem pogovoru se i izpušča in se pravi zdal, spisal.

V kranjščini pomeni naspal ich habe mich satt geschlafen; naigral, ich habe mich satt gespielt, nagledal, ich habe mich satt gesehen. V bistvu je po mojem mnenju to isti sestavljeni smisel. Če pravi Kranjec jest sim dolgé naigral, potem se to po nemško pravi ich habe Schulden auf mich gespielt.

Prav tako se pravi na Kranjskem odjedel, ich habe aufgehört zu essen; enako odigral, ich habe aufgehört zu spielen.

Členica po pomeni v kranjščini zdaj združitev nekega dejanja zdaj njegovo popolno dovršitev; npr. počakal, ich habe ein wenig gewartet, pogledal, ich habe ein wenig angeschaut, posmejal, ich habe gelächelt. Temu nasproti pa se pravi posjal, ich habe ganz gesäet, pobil, ich habe ganz zusammengeschlagen.

Tega sikajočega pše mi nimamo, temveč pre. Verschweigen se pravi pri nas v istem pomenu premočati; aushalten, übertragen, pretrpeti.

raz pomeni pri nas nasilno ločitev; razdjeti auseinander treiben, razbiti ganz auseinander schlagen. Lahko tudi rečemo razspal se ganz ausschlafen, četudi je naspal se navadneje.

Za rabo o v tem pomenu ne poznam nobenih primerov, razen če bi sodilo semkaj omahnil, ich habe die Hand sinken lassen.

V tem smislu uporablja Kranjec besedico od, npr. odpisal, ich habe etwas davon geschrieben, odrezal, ich habe weggeschnitten, odgrizel, ich habe weggebissen.

V celoti pa ni dvomiti, da ima kranjski jezik enako moč v rabi členic kakor vsa druga slovanska narečja.

III.

2. julija 1789. Linhart odgovarja po prejemu Kumerdejevih razlag na 3. točko vprašalnika iz prejšnjega pisma. O VGK I je izšla prva tiskana ocena v jenski *Allgemeine Literaturzeitung*. Linhartovo mnenje o njej. Nejevoljen je, da še zmerom ni prejel EL II. O hipotezi, kje je bila nekoč Magna Serbia, si pridržuje sodbo do nadaljnjega. Poroča o slovenskem refleksu za jat.

Also ohne Kurialien.¹ Sie sind meinem Wunsche bevorgekom[m]en, den ich zu aussern bisher nicht so frei war.

Das Resultat meiner Berathschlagung mit H[er]r[n] Kumerdei in Ansehung der krainischen Frequentativorum war folgendes:

Sie sind zweierlei: Frequentativa,² und Frequentativa frequentativorum.³

Zu der ersten Gattung werden nach Beschaffenheit des Ausganges, und des vor dem Ausgange befindlichen Konsonanten gebildet.

Die Verba, die in ein langes im ausgehen, wenn sie zweisylbig sind, und der vor dem im stehende Konsonant ein d, t, l, r ist, haben keine Frequentativa z[um] B[ei]spiel] gorim, ich brenne, gatim, ich verstopfe.

Die verba in nem haben keine Frequentativa, z[um] B[ei]spiel] mignem, ich winke.

Auch die in ein kurzes im ausgehenden verba haben *nicht leicht* ein Frequentativum, z[um] B[ei]spiel] kurim, ich heize.

Die Verba, welche vor der Endsilbe ein š, s, sh, haben, bilden das Frequentativum durch Veränderung des ersten und zweiten Vokals, was derselbe im[m]er für einer ist, in ein a, und das š, sh, s, in ein šh /:wenn d[as] Primitivum zweisilbig, oder auch dreisilbig ist:/ z[um] B[ei]spiel] nešem, nošim ich trage, freq. našham.

Die Verba, deren Konsonant ein g, h, k, zh ist, machen das Frequentativum in ujem, oder ovam, oder avam, z[um] B[ei]spiel] migam, ich winke, freq. migujem, migovam, migavam.

Die d[a]s j, v, z vor dem Ausgange haben, leiden in der Regel kein Frequentativum.

Die Frequentativa frequentativorum werden nach gleichen Regeln gebildet. Ein B[ei]spiel davon ist, ponošim, ich werfe vor. Freq. ponašham, Frequentativum frequentativi ponašhujem, ich werfe oft und anhaltend vor.

Diese wenigen Regeln erschöpfen freilich nicht alles. Sie werden aber, ich hofe es, so gütig sein, sich damit zu begnügen, bis die Gram[m]atik des H[errn] Kumerdei herauskömt.⁴ Er trug mir besonders auf, sie Ihrer freundschaftlichen Beurtheilung zu empfehlen, und dankt, wie ich selbst, für die gütige Meinung, die Sie von uns beiden hegen, unendlich. Ich meines Orts bin in der größten Verlegenheit, Ihre Erwartung zu befriedigen, da ich mein Zurückstehen gegen Sie /:erlauben Sie mir diesen Ausdruck von Ihnen zu nem[m]en:/ mein Unvermögen, Sie zu erreichen, fühle.

Erst neulich kam mir die Rezension meines Werkes in der Jenaer allgemeinen Literaturzeitung⁵ zu Gesichte. Die erste öffentliche Nachricht, die ich davon las. Sie ist gütiger, als die Herrn sonst gewohnt sind, österreichische Schriftsteller zu behandeln, aber doch im eigentlichen Verstande nur *Rezension*. Mich daucht es, daß der Rezensent kein Mann von Metier ist. Vielleicht aber täuscht mich die Eigenliebe. —

Den 2. Th[eil] Ihres Werkes über die Slaven⁶ habe ich noch zur Stunde nicht erhalten, und möchte mich darüber krank ärgern. Unaussprechlich ist die Nachlässigkeit der Wiener Buchhändler. Eben heute schreibe ich deshalb nach Wien.

Empfangen Sie indessen meinen herzlichen Dank im Voraus. Ich kann mich jetzt über den Saz, daß alle Slaven aus Magna Servia⁷ ausgingen noch

nicht aussern. Mit Sehnsucht erwarte ich nähern Aufschluß, und mit Vergnügen werde ich Ihnen auf diesem Felde folgen. Gleichen Dank für Ihre Sorgfalt wegen Hauptman[n]s und Smotrisky's Gram[m]atik!⁸

Das *ę* wird im Krainischen ganz richtig wie *ei* ausgesprochen, doch so, daß beide Vokalen gleichsam zusam[m]engeschmolzen werden.

Erfreuen Sie bald wieder mit einem Schreiben
Ihren Linhart

Wenn Sie erlauben, so wollen wir auch d[a]s Wohlgeborn, Gehorsamst⁹ u[nd] s[o] f[ort] weglassen. Ich bin so frei, damit den Anfang zu machen.

Ljubljana, 2. julija 1789.

Torej brez vljudnostnih fraz! Prehiteli ste mojo željo, ki se je doslej nisem upal izreči.

Rezultat mojega posvetovanja z gospodom *Kumerdejem* glede frekventativov v kranjščini je naslednji:

Dvoje jih je: frequentativa² in frequentativa frequentativorum.³

Tisti iz prve vrste se tvorijo glede na končaj in glede na soglasnik, ki stoji pred končajem.

Glagoli, ki se končujejo na dolgi *ím*, če so dvozložni in če je pred *ím* stoječi soglasnik *d*, *t*, *l*, *r*, nimajo frekventativov, npr. gorim ich brenne, gatím ich verstopfe.

Glagoli na *-nem* nimajo frekventativov, npr. mignem ich winke.

Tudi glagoli, končujoči se na kratki *-i*, nimajo zlahka frekventativa, npr. kurim ich heize.

Glagoli, ki imajo pred zadnjim zlogom *s*, *z*, *ž*, delajo frekventativ s spremembo prvega in drugega vokala, naj si bo kakršen koli *že*, v *-a-* in *s*, *ž*, *z* v *š* (če je primitiv dvo- ali tudi trizložen): npr. nesem, nosím ich trage, frekv. našam.

Glagoli, katerih konsonant je *g*, *h*, *k*, *č*, tvorijo frekventativ na *-jem* ali *-ovam* ali *-vam*, npr. migam ich winke, frekv. migujem, migovam, migavam.

Tisti, ki imajo *j*, *v*, *c* pred koncem, praviloma ne trpijo nikakega frekventativa.

Frequentativa frequentativorum se tvorijo po istih pravilih. Primer za to je ponosim ich werfe vor. Frekv. ponašam, frequentativum frequentativi ponašujem, ich werfe oft und anhaltend vor.

Teh nekaj pravil seveda ne izčrpa vsega. Boste pa, upam, tako dobri in se s tem zadovoljili, dokler ne izide gramatika gospoda *Kumerdeja*.⁴ Posebej mi je naročil, da jo priporočim Vaši prijateljski presoji, in se neskončno zahvaljuje enako kakor jaz za dobrotljivo mnenje, ki ga imate o naju obeh. Jaz zase sem v največji zadregi, kako bi zadovoljil Vaše pričakovanje, ker čutim (dovolite mi, da jemljem ta izraz od Vas) nesposobnost, da bi Vas dosegel.

Šele pred kratkim mi je prišla pred oči recenzija mojega dela v Jenaer allgemeine Literaturzeitung.⁵ Prva javna vest, ki sem jo bral o njem. Je dobrohotnejša, kakor so sicer gospodje vajeni obravnavati avstrijske pisatelje, toda v pravem pomenu le recenzija. Zdi se mi, da recenzent ni mož stroke. Morebiti pa me vara samoljubje. —

Drugega dela Vašega spisa o Slovanih⁶ do danes še nisem prejel in bi se zato jezil do obupa. Neizrekljiva je zanikrnost dunajskih knjigarnarjev. Prav danes pišem zaradi tega na Dunaj.

Vtem pa sprejmite v naprej mojo prisrčno zahvalo. Zdaj se še ne morem izreči o trditvi, da izhajajo vsi Slovani iz Magna Servia.⁷ Hrepenenče pričakujem natančnejšo razlago in z zadovoljstvom Vam bom na tem področju sledil. Enaka zahvala za Vašo skrb glede Hauptmannove in Smotriskega gramatike!⁸

V kranjščini se *ę* čisto pravilno izgovarja kot *ei*, vendar tako da se oba vokala enako skupaj zlijeta.

Razveselite skoraj spet s kakšnim pisanjem
Vašega Linharta.

Če dovolite, hočem izpuščati tudi *blagorodje*, *najpohlevneje*⁹ itd. Tako prost sem, da s tem začenjam.

IV.

30. oktobra 1789. Linhart hvaležno potrjuje prejem EL II. Na široko podaja svojo razlago etimologije apelativa Slovan in Celovec. Sprejema Antonovo mnenje o izvoru Slovanov, oprto na Vibija Sekvestra. Ogorčen nad Hacquetovo negativno oznako Kranjcev, objavljeno v uvodu Oriktografije IV, nazorno označuje njenega avtorja. Sporoča, da je izšel Gutschmannov slovar.

Laibach am 30. 8ber 789

Endlich habe ich den zweiten Theil Ihrer Geschichte der Slaven empfangen.¹ Nemmen Sie dafür meinen warmen, herzlichen Dank an.

Wie werde ich Ihre gütige Erklärung über meine Arbeit verdienen, wie Ihrer Erwartung in der Folge entsprechen können! — Sie sezen mich in die größte Verlegenheit.

Daß Sie meiner Ableitung des Namens der Slaven in der Hauptsache wahrscheinlich finden, bin ich ungemein erfreut; und schon dieses Bewußtsein Ihres Beifalls ist für meine Bemühung hinreichende Belohnung. Doch erlauben Sie mir, in Ansehung desjenigen, worin Sie von meiner Meinung abgewichen sind, mich zu rechtfertigen, und verzeihen Sie gütig, wenn meine Rechtfertigung nicht gegründet sein sollte.

Sie sagen, S. 21, nicht *Selo*, sondern *Sedlo*, oder *Sjedlo* bedeute den Siz; die Slaven müßten daher Sedlowaten, und nicht Selowaten heissen.

Ich kenne dieses *Sedlo*, und das verwandte *Sedeti*, in verschiedenen Dialekten ganz wohl. Es stam[m]t mit dem deutschen *sizzen*, und dem lateinischen *sedere* aus der nämlichen Quelle, und bedeutet d[a]s *mechanische Sizzen*. Daß aber irgend ein slavisches Volk aus *Sedlo* das *Selo*, der Wohnsiz, gebildet habe, bin ich nicht überzeugt.

Mich daucht, wir haben in unserer Sprache ein anderes *Selo*, womit das *figürliche Sizzen*, das *Wohnen*, bezeichnet wird, und d[a]s zugleich den Begriff einer Wanderung enthält. Dahin gehören im krainischen *šel* der Bothe, *pošel* der Dinstbothe, *pošlati* schikken, *šeliti*; den Wohnsiz ändern u[nd] s[o] f[ort]. Die Stam[m]sylbe *šel* finden wir auch, wenn ich nicht irre, in *Slęd*, die Folge, und dem abgeleiteten *pošlędni*, der nachfolgende u[nd] s[o] f[ort]. Diese Worte welche alle auf Bewegung deuten, können doch von *Sedlo* nicht abgeleitet werden, da *Sizzen*, und Bewegung einander widersprechen.²

Daß *Zelovez*,³ der Name der Stadt Klagenfurt, nicht von *šelo*, der Wohnsiz, herkomme, glaube ich nun selbst, weil es in der Volksaussprache nicht *Selovez*, sondern *Tselovez* heißt. Es bedeutet einen geschlossenen Ort, von *zelo* (*tselo*) ganz. Von *zelit* klagen, welches Wort wir südliche Slaven nur in *shalovati* trauern erkennen, kann es nicht herkommen, weil es sonst *shalovez*, nicht *Zelovez* heissen müßte. Auch verschwindet der vorausgesetzte Begriff des Klagens, weil Klagenfurt von dem Flusse Glan, welcher vorbeifließt, und dem deutschen furt, abstammt. Glan aber ist weiter nichts, als d[as] slavische *glęna*, die Schlam[m]erde.

Ihre Theorie von der Herkunft der Slaven, die Stelle des Vibius Sequester,⁴ zusam[m]engenom[m]en mit den übrigen Beweisen, überzeugen mich ganz. Mit Vergnügen werde ich Ihnen auf diesem Pfade folgen, da ich selbst von dem Gedanken nie abgewichen bin, daß die krainischen Slaven aus jenen dunkeln Sarmatien ausgingen.

Ohne Zweifel werden Sie den vierten Theil der oryktographie des H[e]r[r]n *Hacquets*⁵ bereits in Händen haben. Da sein Urtheil über die Krainer auf Männer, welche über den Karakter der Nationen zu entscheiden haben, hofentlich keinen wesentlich Eindruck macht, an seichten Köpfen aber nichts gelegen ist, so hat man es für überflüssig erachtet, eine Apologie zu schreiben. Dieser Mann, der seinen Aufenthalt im Lande Krain durch ein sonderbares Gemengsel übereilter und verdienstvoller Handlungen auszeichnete, hat persönliche Beleidigungen einzelner Menschen an eine Nation, von der er Achtung, Brod, und Schuz — nur nicht für seine Thorheiten — genoß, unedel gerächet. Sein hizziger Karakter, und d[a]s Übermaß des Selbstvertrauens auf seine Wissenschaft, haben ihm auch hier nicht erlaubt, auf dem mühsamen Wege unbefangener ruhiger Überlegung Wahrheit zu suchen.

So eben ist ein deutsch-windisch Wörterbuch von Oswald *Gutsmann*[n] in Klagenfurt⁶ herausgekom[m]en. Kann ich Ihnen damit dienen, so wird es mich recht sehr freuen. Ich erwarte nur Ihren Befehl und bin

Ihr gehorsamster D[ien]er
Linhart

Ljubljana, 30. oktobra 1789.

Slednjič sem dobil drugi del Vaše Zgodovine Slovanov.¹ Sprejmite zanj mojo toplo, pristržno zahvalo.

Kako naj zaslužim Vašo dobrotljivo izjavo o mojem delu, kako naj v bodoče izpolnim Vaše pričakovanje! — Spravljate me v največjo zadrego.

Da se Vam zdi moje izvajanje imena Slovani v glavnem verjetno, me neznansko veseli; in že zavest Vašega soglašanja je zadostno plačilo za moj trud. Vendar mi dovolite, da se zagovarjam glede na tisto, v čemer se ločite od mojega mnenja, in odpustite mi dobrohotno, če moj zagovor ne bi bil utemeljen.

Na strani 21 pravite, da ne pomeni Selo, pač pa Sedlo ali Sjedlo sedež; zato bi se morali Slovani imenovati Sedlovati ne pa Selovati.

Poznam tisto sedlo in temu sorodno sedeti v najrazličnejših narečjih čisto dobro. Je z nemškim *sizzen* in z latinskim *sedere* istega izvora in pomeni mehanično sedenje. Da pa bi katero slovansko ljudstvo iz sedlo naredilo selo, der Wohnsitz, nisem pričnan.

Domnevam, da imamo v našem jeziku neko drugo selo, ki z njim označujemo sedenje v prenesenem pomenu, das Wohnen, in ki hkrati vsebuje pojem seljenja. Sem sodijo v kranjščini *sěl* der Bothe, posel der Dienstbothe, poslati schikken, seliti den Wohnsitz ändern itd. Korenski zlog *sel* najdemo tudi, če se ne motim, v sled die Folge in v izpeljanki posledni der Nachfolgende itd. Teh besed, ki vse pomenijo gibanje, vendar ni mogoče izvajati iz sedlo, ker si sedenje in gibanje drug drugemu nasprotujeta.²

Da ne prihaja Celovec,³ ime mesta Klagenfurt, iz selo, der Wohnsitz, sam zdaj verjamem, ker se v ljudskem govoru ne imenuje Selovec marveč Celovec. To pomeni zaprt kraj, od celo (tselo) ganz. Od celit klagen, besedo, ki jo južni Slovani poznamo le v pomenu žalovati trauern, ne more prihajati, ker bi se sicer moral imenovati Žalovec ne pa Celovec. Tudi izgine prej omenjeni pojem toženja, ker izvira Klagenfurt iz reke Glan, ki teče mimo, in nemškega furt. Glan pa ni čisto nič drugega kakor slovanska glena, die Schlammerde.

Vaša teorija o izvoru Slovanov, mesto iz Vibija Sekvestra⁴ skupaj z drugimi dokazi me čisto prepričujejo. Z zadovoljstvom Vam bom po tej poti sledil, ker nisem nikoli odstopil od misli, da so kranjski Slovani izšli iz tiste temne Sarmatije.

Brez dvoma imate že v rokah četrti del Oriktografije gospoda *Hacqueta*.⁵ Ker njegova sodba o Kranjcih ne bo najbrž naredila nobenega bistvenega vtisa na može, ki naj odločajo o značaju narodov, za medle glave nam pa ni mar, zato se nam ni zdelo potrebno pisati apologijo. Ta človek, čigar bivanje na Kranjskem se je odlikovalo po čudni zmesi prenačljenih in zaslužnih dejanj, se je neplemenito maščeval

za osebne žalitve posameznikov nad narodom, ki mu je izkazoval spoštovanje, mu dajal kruh in ga ščutil, toda nikakor za njegove norosti. Njegov ognjevit značaj in čezmerno samozaupanje v njegovo znanstvenost mu tudi tukaj nista dopuščala, da bi na naporni poti nepristranskega, mirnega preudarjanja iskal resnico.

Pravkar je izšel nemško-slovenski slovar Ožbalta *Gutsmanna* v Celovcu.⁶ Če Vam morem biti z njim na uslugo, me bo prav veselilo.

Pričakujem le Vaš ukaz in sem Vaš

najbolj poslušni služabnik
Linhart

V.

26. januarja 1790. Linhart se opravičuje, če je z razlago apelativa *Slovan* užalil Antona. VGK II mu zori počasneje, kakor je mislil, in mu dela preglavice. Poroča o priredbi Županove Micke, o njeni uprizoritvi in o presenetljivem odzivu publike nanjo. Odposlal je *Gutsmannov* slovar. Odobrava Antonovo idejo, sporočeno Dobrovskemu, da hoče izdajati slavistično revijo; Linhart bo v njej sodeloval. Odklanja Papankovo zgodovino. Zanima se, ali imajo tudi Lužiški Srbi pratiko, ker vidi v njej sledove praslovanskega verovanja in navad.

Laibach am 26 Jän. 790

Als ich Ihnen meine Gedanken über den Nam[m]en der Slaven¹ eröffnete, hatte ich nicht die Absicht, Ihre Meinung zu bestreiten, sondern nur, die meine Ihrer Prüfung vorzulegen. Ich bitte recht sehr, mir es nicht übel zu nem[m]en.

Das Manuskript des zweiten Theils meiner Geschichte liegt bereits fertig von mir.² Aber ich bin über verschiedene Punkte mit mir selbst noch nicht einig. Wie sehr wünsche ich mir die Gesellschaft, und die freundschaftliche Feile eines Mannes, wie Sie!

Ich habe den Versuch gewagt, ein krainerisches Lustspiel unter dem Nam[en] shupanova Mizka, Marie, die Tochter des Supans, zu verfertigen, und in dem hiesigen ständischen Theater vorstellen zu lassen.³ Es war der erste Versuch, seit dem Slaven in Krain wohnen. Ich sah mit Vergnügen, wie sehr sich diese Slaven, die man schon seit Jahrhunderten zu germanisiren beschäftigt ist, noch immer fühlen, mit welchem Enthusiasm sie an ihrer Sprache, an ihren eigenen Sitten, an ihrer Originalität hängen.

Das deutsch-windische Wörterbuch⁴ ist bereits für Sie bei H[errn] v[on] Kurzbök⁵ in Wien unter H[errn] Böhm⁶ Adresse abgegeben worden. Da ich ohnehin die Gram[m]atik v[on] Hauptman⁷ erhalte, so könnten wir, dünkte ich, die Kosten gegeneinander abrechnen.

Das Journal, welches Sie dem H[errn] Dobrowský vorschlugen,⁸ wäre in der That recht nützlich. Mit dem größten Vergnügen würde ich meine Bemühung beitragen, um es mit Beiträgen aus dieser Gegend zu bereichern. —

Papanek's *Historia gentis Slavae*⁹ habe ich. Der Titel verspricht viel; aber d[a]s Werk ist ganz unbedeutend.

Haben die Wenden in der Lausiz keinen eigenen Volkskalender? Die Krainer haben ihn, unter dem Namen Pratika.¹⁰ Er ist seit Jahrhunderten im[m]er der nämliche. Aus dem beigeschlossenen Blatte können Sie sich einen Begriff davon machen. Wenn andere Slaven auch dergleichen hätten, und man im Stande wäre, mehrere gegeneinander zu halten, so würde man vielleicht in

Laibach am 26 Jan. 1790

Als ich Ihnen meine Gedanken über den
Namen der Platon vorbrachte, hatte ich nicht die
Absicht, Ihre Meinung zu bestimmen, sondern
nur, Sie meiner Idee näher zu bringen. Ich
bitte mich sehr, mich nicht über zu erheben.

Das menschliche Herz ist zu klein, um
Ihre Liebe leicht zu erwidern. Aber
ich bin über das menschliche Herz mit mir selbst
nicht einig. Aber sehr wünsche ich mir
die Freundschaft, und die Freundschaft ist
ein Mann, wie Sie!

Ich habe den Wunsch gemacht, ein braver
Mensch unter dem Namen Shupanova zu sein.

Mein, die Tochter des Tugend, die heilige,
und in dem heiligen heiligen Geiste, das heilige
zu liegen. Es war die erste Tugend, mit
dem Tugend in dem Tugend. Ich war mit der,
Tugend, wie ich war die Tugend, die man
mit der Tugend zu dem Tugend
ist, was man ist, mit dem Tugend
in dem Tugend, in dem Tugend
in dem Tugend ist.

Der heilige Tugend ist
die die die Tugend in dem Tugend
Tugend abgeben. Die die
Tugend die Tugend in dem Tugend
Tugend ist, die Tugend

abzusehen.

Ihr Journal, welches Sie dem H. Admiral
zugehört, wäre in der That sehr nützlich,
mit den Ihnen größten Begehren, würde ich
mich sehr freuen beitragen, nur es mit Beiträgen
des hiesigen Journals zu versehen -

Magnum historia gentis Slave facta est.
Der Titel kündigt sich; aber es steht ja
ganz unklar.

Geben Sie Ihnen in der Folge einen neuen
Beitrag: der Name ist, unter
dem Namen Pratica, so ist mit Josephus,
den man so nennt. Auf dem eigentlichen
Karte können Sie sich einen Begriff davon machen.

Alles außer allem auf Bergleisen fähne, und
man im Hauch war, vorerst gegeneinander
zu fallen, so wird man bald in Bergung nicht
des Religion, sondern, und Grabschreien des
alten Mannes werfen, nicht möglich, sondern
gesehen. Ist die einmal so wenig, so ist in
dieser Welt des Mannes ist plötzliche Freude,
hinaus nicht ganz beiläufig sind.

Ist die mit vollkommenster Gerechtigkeit

Ihr

Gefühlender Mann

Einige Male

Bezug auf die Religion, Kenntnisse, und Gewohnheiten der alten Slaven welches nützliche Resultat daraus ziehen. Ich bin einmal der Meinung, daß in diesem Kalender die Spuren des slavischen Heidenthums nicht ganz vertilgt sind.

Ich bin mit vollkom[m]enster Hochachtung

Ihr
gehorsamster Diener
Linhart

Ljubljana, dne 26. jan. 1790.

Ko sem Vam razodel svoje misli o imenu Slovanov,¹ nisem nameraval spodbijati Vašega mnenja, marveč sem Vam hotel le predložiti svoje misli v preudarek. Lepo prosim, ne štejte mi tega v zlo.

Rokopis drugega dela moje zgodovine leži že končan pred mano.² Toda v določenih točkah si še sam nisem na čistem. Kako zelo si želim družbe in prijateljske pile moža, kakršen ste Vi!

Tvegal sem poskus, sestaviti kranjsko veseloigro z imenom Županova Micka, *Marie, die Tochter des Supans*, in jo dal uprizoriti v tukajšnjem stanovskem gledališču.³ To je bil prvi poskus, odkar stanujejo Slovani na Kranjskem. Z veseljem sem videl, kako zelo se ti Slovani, ki jih že stoletja germanizirajo, še zmerom čutijo Slovane, s kakšnim entuziazmom visijo na svojem jeziku, na lastnih šegah, na svoji izvirnosti.

Nemško-slovenski slovar⁴ je bil pravkar oddan za Vas pri gospodu pl. *Kurzböcku*⁵ na Dunaju na naslov gospoda *Böhmeja*.⁶ Ker tako in tako dobim *Hauptmannovo* gramatiko⁷, bova lahko, tako sem mislil, stroške med sabo obračunala.

Časnik, ki ste ga predlagali gospodu *Dobrovskemu*,⁸ bi bil resnično zelo koristen. Z največjim veseljem bi prispeval svoj trud, da bi ga obogatil s prispevki iz teh krajev.

Papankovo *Historia gentis Slavae* imam.⁹ Naslov obeta mnogo; delo pa je popolnoma nepomembno.

Ali nimajo Vendi v Lužici nobenega lastnega ljudskega koledarja? Kranjci ga imajo z imenom *Pratika*.¹⁰ Stoletja je že en in isti. Iz priloženega lista si lahko ustvarite predstavo o njem. Če bi imeli tudi drugi Slovani takšne in če bi imel človek možnost, primerjati jih med sabo, bi morebiti glede na religijo, vednosti in navade starih Slovanov prišel do kakšnih koristnih zaključkov. Mislim namreč, da v tem koledarju niso sledovi slovanskega poganstva popolnoma zatrti.

Z odličnim spoštovanjem

Vaš pokorni služabnik
Linhart

VI.

6. oktobra 1790. Izid V GK II ovirata cenzura in pomanjkanje papirja. Linhart je prejel *Hauptmannovo* slovnico. Poroča o svojem drugem dramatskem poskusu: Veselem dnevu in o nameri, ki jo je imel z njim. Spet se zanima za slavistični časopis. Na *Antonovo* vprašanje, če bi bilo mogoče dobiti na Slovenskem *Trubarjev* in *Dalmatinov* prevod biblije, odgovarja negativno. Napoveduje skorajšnji izid *Pentatevha*. Z *Gebhardijevo* slovansko zgodovino ni zadovoljen.

Laibach am 6ten 8ber 790.

Ich glaubte, im Stande zu sein, Ihnen mit gegenwärtigem Briefe, zugleich den zweiten Band meiner Geschichte von Krain zu übersenden. Allein theils der Censurzwang,¹ theils der Mangel am Papier² hinderten bisher die Herausgabe. Diese ist die Ursache, daß ich Ihren verehrtesten Brief vom 21ten Mai d[ieses] J[ahres]³ so spät beantworte.

Hauptman[n]s *Gram*[m]atik,⁴ wofür ich Ihnen ausserordentlichen Dank sage, erhielt ich vor ungefähr drei Wochen durch den Edlen von Kleinmayer,⁵ der mich zugleich versicherte, das windische Wörterbuch,⁶ wovon er Verleger ist, schon vorlängst bei *Wapplern*⁷ in Wien für Sie abgegeben zu haben. Ich zweifle nicht, daß Sie es ebenfalls schon erhalten haben werden.

Ich habe mittlerweile einen zweiten Versuch für das slavische Theater gewagt, und le mariage de Figaro par M[onsieu]r Beaumarchais nationalisirt. Ich schmeichle mir einen Beweis aufgestellt zu haben, wie sehr unsere Sprache melodisch, wie sehr sie des feinsten komischen empfänglich sei.⁸ Wenn der Versuch einmal gedruckt ist, so werde ich Ihnen, wenn Sie erlauben, ein Exemplar zusenden. Oder empfangen Sie es zugleich mit dem zweiten Bande meiner Geschichte.

Recht sehr wünschte ich zu erfahren, ob jenes slavische Journal,⁹ von welchem Sie mir einmal meldeten, zu Stande gekom[m]en sei.

Die protestantischen Übersezzungen der Bibel von *Truber* und *Dalmata*¹⁰ sind bei uns hier gewis seltener, als bei Ihnen. Denn zur Zeit der Reformation hat der blinde Religionseifer unserer katholischen Bischöfe und sogenannten Reformatoren alle Spuren des Protestantismus zu vertilgen getrachtet.

Das krainische alte Testament von *Kumerdei* und *Japel* wird nächstens die Presse verlassen.¹¹ Alsdann empfangen Sie ein Exemplar durch mich.

Nun habe ich auch des H[errn] *Gebhardi Geschichte aller Wendisch-slavischen Staaten* zu Händen bekommen, die mich gar nicht befriedigt.¹²

Leben Sie wohl, und schenken Sie mir die Fortdauer Ihrer Freundschaft, worauf ich stolz bin

Ihr

Gehorsamster Dien[er] und Freund

Linhart

Ljubljana, 6. oktobra 1790.

Mislil sem, da Vam bom mogel hkrati s tem pismom poslati drugi zvezek svoje Zgodovine Kranjske. Toda deloma cenzurni pritisk,¹ deloma pomanjkanje papirja² sta doslej ovirala izid. Zato odgovarjam na Vaše velecejeno pismo z dne 21. maja tega leta³ tako pozno.

Hauptmannovo slovnico,⁴ ki se Vam zanjo prav posebno zahvaljujem, sem prejel pred približno tremi tedni po pl. Kleinmayerju,⁵ ki mi je hkrati zatrdil, da je slovenski slovar,⁶ katerega založnik je, že zdavnaj oddal na Dunaju pri *Wapplerju*⁷ za Vas. Ne dvomim, da ste ga prav tako že dobili.

Medtem sem tvegala drugi poskus za slovansko gledališče in poslovenil Le Mariage de Figaro par Mr. Beaumarchais. Laskam si, da sem dokazal, kako zelo je naš jezik melodičen in kako zelo je dovteten za najfinejšo komiko.⁸ Ko bo poskus dotiskan, Vam pošljem, če dovolite, en izvod. Ali pa ga prejmete hkrati z drugim delom moje Zgodovine.

Zelo si želim izvedeti, ali je tisti slovanski časopis,⁹ ki ste mi o njem nekoč poročali, začel izhajati.

Trubarjevi in *Dalmatovi*¹⁰ protestantski prevodi biblije so pri nas gotovo redkejši kakor pri vas, kajti ob času protireformacije si je slepa verska vnema naših katoliških škofov in tako imenovanih reformatorjev prizadevala, zatreti vse sledove protestantizma.

Kumerdejev in *Japljev* kranjski Stari testament bo kmalu zapustil tiskarno.¹¹ Takrat Vam pošljem en primerek.

Zdaj sem dobil tudi gospoda *Gebhardija Geschichte aller Wendisch-slavischen Staaten*, ki me nikakor ne zadovoljuje.¹²

Imejte se dobro in ohranite mi še nadalje svoje prijateljstvo, ki sem nanj ponosen

Vaš zelo poslušni služabnik in prijatelj

Linhart

VII.

8. marca 1791. V rokopis V GK II je posegla cenzura. To je Linharta razjezilo; namerava se pritožiti na dvor. Antonu pošilja neki svoj članek v objavo. Ali je prejel odposlane knjige? Izšla je Pohlinova Kmetam za potrebo inu pomoč, a Linhart z njo ni zadovoljen.

Laibach am 8. März 1791.

Endlich habe ich mein Manuskript aus der Censur erhalten.¹ Die Artikeln *Religion* und *Hierarchie*² haben für diesmal erbärmlich gelitten, so zwar, daß ich mich genöthigt sehe, meinen Rekurs nach Hof zu nemmen.³ In unsern Staaten geht es schon nicht anders, sobald die Pfafen freie Hände haben.⁴

Wenn Sie mir die Gnade erweisen wolten, den mitkom[m]enden,⁵ oder einen andern Aufsatz, oder so viel davon, als Sie es für gut finden, in einem Ihrer gelehrten Journale abdrucken zu lassen, so würden Sie mich unendlich verbinden.

Solten Sie das windische Wörterbuch⁶ noch nicht erhalten haben, so wünschte ich, daß Sie mir davon sogleich Nachricht gäben. Auf diesen Fall werde ich Ihnen ein zweites Exemplar nebst meinem Figaro,⁷ und dem Pentateuchus,⁸ der erst jezt die Presse verlassen hat, bis zur Leipziger Ostermesse nachschikken.

Der Mönch *Markus* hat eine krainische Übersezzung des bekannten *Noth- und Hilfbüchleins* für Bauern⁹ herausgegeben. So gut als die Absicht war, eben so schlecht ist die Ausführung.

Schenken Sie die Fortdauer Ihrer Freundschaft dem, welcher mit ausnem[m]ender Hochachtung ist

Ihr

Ergebenster Freund und Diener
Linhart

Ljubljana, dne 8. marca 1791.

Slednjič sem dobil svoj rokopis iz cenzure.¹ Poglavlji *Verstvo* in *Hierarhija*² sta to pot obupno trpeli, in sicer tako, da se čutim prisiljenega, vložiti priziv na dvoru.³ V naših državah že ne more iti drugače, dokler imajo farji proste roke.⁴

Ce bi mi hoteli izkazati milost in dati priloženi⁵ ali kakšen drug spis ali toliko, kolikor se Vam zdi primerno, natisniti v enem vaših učenih časopisov, bi Vam bil neskončno hvaležen.

Ce še niste dobili slovenskega besednjaka,⁶ želim, da bi mi to takoj sporočili. V tem primeru Vam pošljem do velikonočnega semnja v Leipzigu drug primerek poleg svojega Figara⁷ in Pentatevha,⁸ ki je prišel šele zdaj iz tiskarne.

Menih *Marko* je izdal kranjski prevod znanega *Noth- und Hilfbüchlein* za kmete.⁹ Kakor je bil namen dober, prav tako slaba je izvedba.

Ostanite še prijatelj tistemu, ki je s posebnim spoštovanjem

Vaš prevdani prijatelj in služabnik
Linhart

VIII.

9. julija 1792. Anton je sporočil Linhartu, da je prejel pošiljko knjig. Linhart vztraja, da je dr. Anton zaslužil njegovo pohvalo EL II. Ukvarja se z gospodarsko politično študijo in si želi Antonove pravkar izšle knjige z istega področja. Zahvaljuje se za razlago besede ol, dvomi pa v pravilnost etimologije besede pivo.

Laibach am 9. Jul. 1792.

Das von Leipzig Ihnen zugekom[m]ene Päckchen, worin sich der zweite Theil der Geschichte v[on] Krain und der erste der Übersezzung des a[lt]en T[estaments] befand, war richtig von mir. Ich war auf einer Dienstreise abwesend, als ich meinem Buchhändler den Auftrag gab, das Päckchen unter Ihrer Adresse abzusenden. Glückliche bin ich, wenn Ihnen der Inhalt nur nicht unangenehm[m] war. Was ich von Ihnen meldete, war Pflicht, war Gerechtigkeitsliebe.¹ Ich würde mir ewige Vorwürfe machen, wenn ich es unterlassen hätte, öffentlich zu bekennen, wie viel ich Ihnen zu danken habe.

Ich habe jüngst in dem vornejährigen [!] Leipziger Meßkataloge eine Abhandlung von Ihnen über die Rechte der Herrschaften auf ihre Unterthanen angezeigt gelesen.² Da ich an einem ähnlichen Werke *Erklärung der Bauerngründe in Krain*³ arbeite, so würde mir Ihre Abhandlung sehr schätzbar sein, und manches Licht in der Sache geben. Ich habe sie bereits, nebst einigen andern Büchern in diesem Fache, bestellt. Es ist nur traurig, daß wir die Produkte der deutschen Literatur in dieser musenscheuen Gegend theils sehr spät, theils gar nicht erhalten.⁴

Ihre Erklärung des Ol,⁵ Bier, gefällt mir sehr wohl. Das englische Ale war mir bekannt, aber die Verbindung mit dem krainischen Ol schien mir zu gewagt. Nicht so sehr beruhigt mich — erlauben Sie mir's, es frei zu sagen — die Erklärung des Piwo, aus dem illyrischen Sabaja des Am[m]ianus.⁶ Es ist noch zweifelhaft, ob zur Zeit des Am[m]ianus schon Slaven in Illyrien waren; und dann müßte Sabaja aus dem zusammengesetzten sa und piti, erklärt werden, welches mir im[m]er gewagt zu sein scheint. Vielleicht aber werde ich in der Folge auch darüber beruhiget werden. Sapil heißt bei uns *vertrunken*. On je s[vo]je dnarje sapil er hat sein Geld vertrunken.

Schenken Sie mir noch ferner Ihre Freundschaft, die mir unendlich werth ist. Ich bin voll Hochachtung

Ihr gehorsamster Diener
Linhart

Ljubljana, dne 9. julija 1792.

Iz Leipziga dostavljeni Vam paket, ki je bil v njem drugi del Geschichte von Krain in prvi del prevoda Stare zaveze, je bil res moj. Bil sem na uradnem potovanju, ko sem svojemu knjigarnarju naročil, naj pošlje paket na Vaš naslov. Srečen sem, če Vam vsebina le ni bila neprijetna. Kar sem poročal o Vas, je bila moja dolžnost, je bila resnicoljubnost.¹ Večno bi si očital, ko bi javno ne priznal, kolikšno zahvalo Vam dolgujem.

Pred kratkim sem v lanskem leipziškem sejmskem katalogu bral oglas Vaše razprave o pravicah gosposčin do njihovih podložnikov.² Ker se ubadam s podobnim delom *Razvid kmečkih zemljišč na Kranjskem*,³ bi mi bila Vaša razprava zelo dragocena in bi marsikaj osvetlila. Naročil sem jo že in še nekaj drugih knjig s tega področja. Žalostno je le, da dobivamo proizvode nemške literature v tej muzam neprijazni deželi ali zelo pozno ali pa jih sploh ne dobimo.⁴

Vaša razlaga besed ol⁵ Biér mi je zelo všeč. Angleško ale sem poznal, toda zveza s kranjskim olom se mi je zdela pretvegana. Ne pomirja pa me tako zelo — dovolite, da to naravnost povem — razlaga pivo iz ilirskega sabaja, kakor izvaja Ammianus.⁶ Dvomljivo je še, ali so bili že v Ammianovih časih Slovani v Iliriji; in potem bi morali razlagati sabaja iz sestavljenke za in piti, kar pa se mi zdi zmerom preveč

tvegano. Morda pa se bom sčasoma tudi s tem sprijaznil. Zapil pomeni pri nas vertrunken. On je svoje denarje zapil er hat sein Geld vertrunken.

Izkazujte mi še naprej svoje prijateljstvo, ki mi je neskončno dragoceno. Z vsem spoštovanjem

Vaš najposlušnejši služabnik
Linhart

* * *

Objavljena pisma so dragocen prispevek k poznavanju Antona Tomaža Linharta, predvsem njegovih nazorov, značaja, dela in načrtov; hkrati osvetljujejo razvoj slovenskega prerođa, slovenske, lužiškosrbske ter deloma splošne slovanske historiografije in jezikoslovja. Njihova vrednost je tem večja, ker je to pravzaprav naša prva izrazita slavistična korespondenca; v marsičem dopolnjuje vedno redkejša in vsebinsko bolj in bolj revna pisma, ki jih je Linhart prav v tem času pisal svojemu nekdanjemu stiškemu vrstniku Martinu Kuraltu. Že dejstvo samo, da govori Linhart v pismih K. G. Antonu tudi o svojih prizadevanjih za slovensko dramatiko in gledališče, jim daje značaj prevažnih dokumentov: o vsem tem Kuraltu ni črnil besedice.

Začetna pobuda je vzniknila iz zanimanja Lužičana dr. Karla Gottloba Antona za zgodovinopisje. Ta utemeljitelj slovanske lingvistične paleografije je bil morda razočaran nad svojim prvim direktnim informatorjem o Slovencih B. Hacquetom: v Antonu Tomažu Linhartu pa je odkril sobesednika, kakršnega si je mogel le želei. Oba je vezalo enako znanstveno zanimanje, cba sta se navduševala za prerođna prizadevanja, oba nemirno iskala znanstveno resnico. Vedela sta, kako malo strokovnjakov je za njuno področje, zato sta tembolj znala ceniti drug drugega. To je prav dobro vidno iz Linhartove velike vljudnosti in obzirnosti v izražanju: bilo je za današnji okus skoraj preskromno. Vendar dobiva bralec njegovih pisem sčasoma občutek, kako tudi v Linhartu narašča samozavest: iz prvotnega poslušnega učenca se razvije enakovreden sobesednik, ki kot kritičen veščak kmalu prekosi učitelja.

Kakšno škodo predstavlja izguba Antonovih pisem, lahko posnamemo iz celotne ohranjene korespondence med njim in Dobrovskim. Njun pismeni dialog ne pretresa le številnih ožjih strokovnih slavističnih problemov, segajočih od praslovanske dobe do raznih sodobnih jezikovnih pojavov, marveč poroča tudi o dogajanjih na področju historiografije, lingvistike in etnografije. Linhartovi podatki Antonu o slovenščini in Slovencih, o dogodkih na knjižnem trgu, o njegovem delu, njegove sodbe o ljudeh in knjigah in drugih pojavih v kulturnem življenju so s slovenskega vidika prvenstveno važni. Težko pogrešamo Antonove omembe, ki bi pojasnile eno in drugo postavko, na primer: vprašanje, kakšen članek je poslal Linhart Antonu v objavo; ali je napisal in morda priobčil študijo s področja fevdalnega prava in kje je izšla?

Morebiti bi Antonova pisma tudi rešila ugibanje, zakaj je dopisovanje prenehalo. Ali je bila snov za dialog po osmih izmenjanih pismih v dobrih 39 mesecih res že izčrpana? Sicer je bil Anton po svojih zanimanjih bolj enostranski kakor Linhart: le-ta ni bil samo zgodovinar, marveč tudi dramatik, organizator gledaliških predstav in še marsikaj. Gotovo bi bila lahko izmenjala še mnogo misli, kakor sta se med sabo informirala Dobrovský in Anton od 1789 tja do 1801. Res je bilo po izidu EL II in VGK II za enega kakor drugega to in ono vprašanje rešeno, vendar nakazuje preglednica razdobj med posameznimi Lin-

hartovimi pismi še nekaj drugega. Poglejmo! Med prvim in drugim Linhartovim pismom (26. III.—2. V. 1789) je minilo le 5 tednov: najkrajši čas za dvojno pisemsko pot iz pruskega Zhorjelca v avstrijsko Ljubljano. Med drugim in tretjim pismom sta potekla 2 meseca (2. V.—2. VII.), med tretjim in četrtem je vrzel skoraj 4 mesecev (2. VII.—30. X. 1789), ker je Linhart pač čakal na Kumerdejev prispevek o glagolskem vidu; med četrtem in petim pismom so minili 3 meseci (30. X. 1789—26. I. 1790). Poslej se razmaki podaljšujejo: med petim in šestim pismom (26. I.—6. X.) je bilo 8 mesecev, med šestim in sedmim (6. X. 1790—8. III. 1791) 5, med sedmim in osmim pismom (8. III. 1791 do 9. VII. 1792) pa celih 16 mesecev. Zareza nastane pri petem pismu, kjer izraža Linhart bojazen, da je Antona užalil, ker mu je preveč prostodušno izrazil svoje mnenje o izvoru apelativa Slovan. Zdi se, da je prav Antonova prevelika zaverovanost v pravilnost lastnih znanstvenih hipotez ohladila odnose med obema dopisnikoma in končno pretrgala vsako dopisovanje: v odnosu do Dobrovskega, ki tudi ni varčeval s kritiko, Anton ni bil tako občutljiv.

Iniciativni K. G. Anton, živeč v takih gmotnih razmerah, da se je lahko brez kakršnih koli poklicnih obveznosti posvečal študiju, je začel, komaj pol leta po svojem prvem pismu Linhartu, pisati tudi Jožefu Dobrovskemu: tako sta le-ta in Linhart sočasno razpravljala o istih vprašanjih. Anton je sporočal svoje nazore in načrte obema, posređoval Linhartove misli Dobrovskemu in ideje le-tega Linhartu. Tako je tudi sporočil Linhartu, da namerava pod Dobrovskega uredništvom izdajati časopis ali zbornik za slovansko zgodovino, narodopisje, slovanske jezike in književnosti. Kako se je Linhart zveselil sodelovanja vseh treh slavistov, kaže njegov takojšnji pristanek na sodelovanje in poslani prispevek: dokaz, kako resno je jemal svojo obljubo.

Škoda, da Linhart ni bil tako podjeten kakor Anton in ni sam kar naravnost navezal stika z Dobrovskim: odpadla bi gotovo marsikatera etimološka zmošta v VGK. Sicer ga opravičuje okoliščina, ki jo sam poudarja: da mu je jezikovni študij le drugotnega pomena. Nerazumljivo pa je, da ni vsaj izraziti slovníčar Kumerdej, ki se je zanimal tako za slovenščino kot za druge slovanske jezike, iskal zveze z Dobrovskim. Vse kaže, da se je med prvimi slavisti le Anton zavedel velike koristi, ki jih nudijo medsebojne pismene zveze. Kako važno je bilo dopisovanje v začetnem razvoju slavistike, je pozneje dokazala Vednikova korespondenca z Dobrovskim, ki jo je potem s tolikšnim navdušenjem povzel Kopitar.

Poglavitne ideje, ki jih vsebujejo ta pred nedavnim odkrita Linhartova pisma, bogatijo naše dozdajšnje poznavanje človeka in dobe s sledečimi spoznanji:

V ospredju so problemi, ki so sprožili vso korespondenco; zamotana, še danes ne čisto rešena vprašanja iz najstarejše in stare zgodovine Slovanov. Kje je bila njihova prvotna domovina? Ali se pod raznimi imeni, ki jih uporabljajo antični in srednjeveški pisci, skrivajo slovanska plemena in katera? Kako je mogoče s študijem semantike ugotoviti prvotno stopnjo njihove kulture? Od kod izvira apelativ Slovan? Kakšna je zemljepisna razprostranjenost Slovencev in katere so posebnosti slovenščine? Nekatere zmotne hipoteze tu le potrjujejo težavnost teh problemov in dejstvo, da je tedaj slavistika z vsemi svojimi disciplinami šele poskušala prve korake. Koliko glav in duševnih naporov je bilo treba, da danes zgodovinarji in lingvisti lahko popravljajo eno ali

drugo Linhartovo trditev, četudi morajo kdaj priznati, da si sami še niso na jasnem o nekaterih problemih! Razumljivo je in spadalo je čisto k stvari, da sta se pisca teh pisem med seboj opozarjala na ustrezno literaturo, sodobno in staro, si jo posredovala in o njej izražala svojo sodbo.

Linhartova pisma znatno razširjajo področje zgodovine in jezikoslovja, saj poročajo dr. Antonu tudi o drugih, za nas morebiti še zanimivejših rečeh.

Tako omenjajo piščev odnos do naslovljenca in do Kumerdeja. Le-tega priznava Linhart brez ovinkov za nesporno avtoriteto v slovničnih vprašanjih. Da popolnoma zamlčuje ime ene osrednjih osebnosti našega preroda — Žiga barona Zoisa — temu se ne bomo čudili: vemo namreč, da je Linhart le iz spoštovanja do tega izrednega moža stregel njegovi izrecni želji, naj ga v pismih ne omenjajo; iz skoraj bolestne skromnosti je želel ostati neopažen.

Kdor bo nadrobneje raziskoval, kako je nastal VGK, osrednje ideološko besedilo slovenskega preroda, bo s pridom segel po teh pismih. Razodela mu bodo, da si je Linhart spočetka predstavljal nalogo laže rešljivo, kakor se je pokazalo med delom samim; kako je večkrat napovedal že skoraj končani rokopis VGK II, potem pa priznal, da nestrpnost čaka EL II, da bi z njimi soočil svoje domneve, ker mu še nekaj problemov dela preglavico; da mu je cenzura povzročala težave in kakšne so le-te bile; da se je nameraval pritožiti na dvor, edino in najvišje prizivno mesto. Brez odgovora ostaja le vprašanje: ali je Linhart to svojo namero tudi uresničil in v primeru, da jo je, kakšen je bil njen uspeh?

Slovenski literarni zgodovinar bo dobil jasnejši vpogled v medsebojne odnose med preroditelji; zvedel bo, kako je Linhart sodil o svojih sodobnikih in njihovem delu: o Pohlinu, kirurgu Makovcu in Hacquetu. Za ugotavljanje idejnih zvez s tujino niso brez pomena Linhartove ocene pojavov, kakor sta bila npr. Gebhardi in Papánek. Najdragocenejše pa mu bodo informacije iz prve roke o siceršnjih Linhartovih ubadanjih. Naglasili smo že, da sodijo na prvo mesto njegove lastne besede o Županovi Micki in Veselem dnevu. Pristaviti je le še treba, da je tu Linhart jasno izpovedal svoj splošni prerodni namen: preskusiti sposobnost slovenščine za tako zahtevno literarno zvrst, kakršna je dramatika. Dragoceno je priznanje, kako je bil sam prijetno presenečen nad uspehom prve slovenske predstave v ljubljanskem stanovskem gledališču; da je hotel v Veselem dnevu rešiti posebno nalogo ter dokazati, da je slovenščina uporabna tudi za najfinejšo komiko. Pač pa pogrešamo potrditev misli, da je hotel Linhart s prirejanjem Matička premagati svoj neprijetni občutek: izzvala ga je spomenica o vrnitvi stanovskih pravic, kjer je moral po naročilu višjih zoper svoje boljše prepričanje prikazati plemstvo v ugodnejši luči, kakor je splošno zaslužilo. Vsekakor ta pisma zanesljivo dokazujejo, da veseloigra Veseli dan ali Matiček se ženi vsaj do 9. julija 1792 ni bila v Ljubljani uprizorjena, a tudi podpirajo domnevo, da se Matiček še poslej in vse do leta 1848, spričo poostritve gledališke cenzure pod cesarjem Francem I. (II.) ni mogel prikazati na javnem odru.

Jasneje so zaznavni sledeči prerodni poudarki: da je Linhartu slovenščina res materinščina; da je ponosen na svoj narod, ker se ni vdal sto in stoletni germanizaciji, marveč moško ključoval kakor že prej Langobardom, Obrom in Frankom tako pozneje še več ko tisočletnemu pritisku Germanov; prekipevajoče veselje nad spoznanjem, kako ljubijo Slovenci svoj jezik, svoje šege in

navade; s koliko vnemo hočejo ohraniti svojo »originalnost« — ali kakor bi danes rekli: svojo narodno individualnost. Ta dognanja izpoveduje na več mestih tudi v VGK tako neposredno in prepričljivo, da jim je treba pripisati kar največji zgodovinski pomen.

Značilna je Linhartova svobodoljubnost. Javlja se v protiklerikalni miselnosti kakor v njegovem odporu zoper državni absolutizem, ki se je izživljal v birokratski cenzurni praksi. Z njo se je otepal pred izidom VGK II, jezilo ga je tudi, da je šlo deloma na njen račun počasno knjigotrško poslovanje. Za njegovo demokratsko mišljenje govori vesela pripravljenost, ki z njo sprejema Antonov predlog, da bi opustili vljudnostne fraze na začetku pisma; sam razširja ta predlog tako, da bi fevdalnobaročni okrasiki odpadli tudi na zaključku pism. Glede prvega je bil dosleden, glede drugega pa je popustil in se vrnil k stari navadi ter zaključeval svoja pisanja s »preposlušnim, prevdanim sluzabnikom« in podobno, ker je pač pri tem tudi Anton vztrajal.

Linhart se je pokazal odličnega pisca že v pismih Kuraltu, ko mu je pero teklo tako pokorno, da je z lahkoto sledilo vsakemu odtenku misli. V naši korespondenci dobijo nekatere črte njegovega značaja še izrazitejši profil: Linhart je bil sposoben brez pridržkov izpovedovati mentorju svojo iskreno hvaležnost, hkrati pa zaradi dosledne resnicoljubnosti vztrajati v lepi, obzirni obliki pri svojem boljšem spoznanju, a tudi pod težo veljavnih argumentov revidirati svoje nazore. Nesporna je slednjič njegova akribija, neodjenljivo iskanje resnice, njegova kritičnost. Zato smejo njegove sodbe o ljudeh, dogajanjih in pojavih veljati za objektivne in točne, torej znanstvene.

OPOMBE

^a Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo. Prva knjiga. Županova Micka. Ta veseli dan ali Matiček se ženi. Miss Jenny Love. Blumen aus Krain. Pisma. Dostavek. Uredil in z opombami opremil Alfonz Gspan. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1950. 590 str. Zbirka: Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. V nadaljnjih opombah krajšamo: **ZD**.

^b ZD, str. 517.

^c K ugotavljanju kulturnih stikov Lužiških Srbov s Slovenci v knjigi Toneta Glavana Lužiški Srbi, 1966, str. 241 sl. dodaj, da je Marko Pöhlin poznal dolnjelužiško slovnico J. B. Hauptmanna. Gl. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, 1929—38, str. 157.

^č K. G. Anton (1751—1818) je bil po rodu Nemec iz trgovske hiše v gornjelužiškem mestecu Lubanj. Po šolanju doma je odšel na univerzo v Leipzig, kjer je končal filozofijo in bil promoviran za doktorja prava (1774). Tam je vstopil v visokošolsko organizacijo Lužiških Srbov in se navdušil za prerodno delo. Nastanil se je v Zhorjalcu (Görlitz), odprl odvetniško pisarno (1775), se bogato poročil, da mu odslej ni bilo treba izvrševati poklica in se je lahko ves posvetil študiju in javnemu delu. Posebno se je ukvarjal s študijem prava, zgodovine, jezikoslovja in narodopisja. Bil je med soustanovitelji gornjelužiške znanstvene družbe in obnovitelji framasonске lože. Objavil je vrsto člankov, študij in knjig, od katerih je Linhart poznal vsaj Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse, Leipzig, I, 1783; II, 1789 — krajšamo **EL** — in Geschichte der deutschen Nation 1793. Iz zanimanja za slavistiko je začel korespondirati tudi s Čehi oz. Slovaki: Dobrovskim, Pelzlom, Dobnerjem idr. Bil je zelo domiselni, vendar mu je manjkalo znan-

stvene akribije, da bi včasih kar genialne domislice razvil do konca. Tudi je kot rojen Nemec premalo poznal slovanske jezike. Linhart je oplodila najbolj njegova zamisel lingvistične paleontologije ter komparativne lingvistike in etnografije. Sprejel je njegovo misel, da mora biti zgodovina človeštva zgodovina človeškega duha in da moreta le študij jezika in običajev pojasniti civilizacijsko stopnjo kakšnega naroda, preden se pojavijo o njem pisani viri, pa tudi njegov izvor in sorodstvo. Pri tem preiskovanju jezikov se je treba bolj kakor na leksiko in fonetiko ozirati na njihovo notranjo strukturo. Če imata dva naroda soroden besedni zaklad, ni to dokaz, da izhajata drug iz drugega, pač pa da oba izhajata iz iste jezikovne skupnosti, iz nekega prararoda. Ker še ni poznal zakonov substitucije, so mnoge njegove etimologije napačne. Tudi mu niso bile na voljo dobre slovnice in slovarji slovanskih jezikov. Linhart si je osvojil tudi Antonov metodični postopek: Če obstoji v vseh ali v večini slovanskih jezikov enaka beseda za isto reč, sledi iz tega, da so reč poznali Slovani, preden so se posamezne veje odcepile od skupnega debla; vendar se utegne zgoditi, da ohrani en jezik dragocene starine, ki so jih drugi že izgubili; isto velja za ljudske šege in običaje. — Primerjaj: *Allgemeine deutsche Biographie* I, 1875, 497; Ottův slovník naučný II, 1889, 478; Preussler, Karl Gottlob von Anton, ein vergessener deutscher Sprachforscher, *Indogerman. Forschungen*, 1936, 165—89; *Neue deutsche Biographie* I, 1953, 318—9; T. Glavan, Lužiški Srbi, 1966, 112, 245.

d Gl. Linhartovo pismo z dne 18. avgusta 1784, ZD, str. 292, 428.

e I, 1788; II, 1791; krajšamo **VGK I, VGK II**.

f Baltazar Hacquet (1739 ali 1740—1815), po rodu Bretonec zagonetnega izvora, je služil kot vojaški kirurg med sedemletno vojno v več armadah, dokler se ni ustalil v avstrijski. Ko se je naveličal vojaščine, je bil po posredovanju cesaričinega osebnega zdravnika G. van Swieten a dodeljen G. A. Scopoliu (1723—1788) kot rudniški zdravnik v Idriji (1766). Po poddržavljenju ljubljanskega liceja je bil postavljen na ta zavod za profesorja anatomije, kirurgije, fiziologije in porodništva ter ostal tu do preselitve za univ. profesorja v Lvov. V Ljubljani je bil tajnik Kmetijske družbe, imel je dragocene naravoslovne zbirke in anatomski muzej ter bil zelo aktiven pisec člankov, potopisov in razprav v nemščini, francoščini, italijanščini in latinščini. Obraščeval je vsa mogoča naravoslovna področja: medicino, botaniko, geologijo, mineralogijo, ter se lotil tudi narodopisja. Tesni osebni stiki s slovenskimi preroditelji (Zois, Linhart, Kumerdej) so izzvali v njem zanimanje tudi za slavistiko in odločili, da je v svojih delih uporabljal slovensko naravoslovno nomenklaturu in da je dosledno pisal naša zemljepisna imena v slovenščini. Svoje največje delo *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder I—IV*, Leipzig 1778—89 je opremil z značilnim motom, prevodom iz Herodota, ki z njim razlaga svojo delovno metodo in izpoveduje spoštovanje do Slovanov: »Brez vse žele eniga dobička inu brez neresnice, ampak iz zgol nagnenja to povedati, kar se je vidilo inu skusilo, iz lubezni proti eni duželi tiga narmogočnejšiga inu narbel razširjeniga ludstva od tiga stariga svejta.« — Anton navaja v svojih EL na več mestih Hacquetovo Oriktografijo in *Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781 und 1783 unternommen*, I—II, Leipzig 1785.

g EL II, str. [8], 44, 49, 73, 75, 79, 80, 83, 84, 94, 97.

h VGK I, str. [VIII].

i Ibid., str. 350.

j NUK, Ms 345 in 348.

k Miloslav Krbec, Věra Michálová, *Der Briefwechsel zwischen Josef Dobrovský und Karl Gottlob von Anton*, Berlin 1959, 77 str. + VII reprodukcij, med njimi portreta Dobrovskega in dr. Antona. Krajšamo: Krbec Michálová, *Briefwechsel*. Naš posnetek dr. Antonovega portreta je narejen po izvirniku v olju, delu dresdenskega slikarja Filipa Friderika Reinholda l. 1802. Original hrani Mestna umetnostna galerija v Zhorjclcu.

l Inventarna št. 12/1963.

m Krbec-Michálová, *Briefwechsel*, str. 18, 60 (op. 37).

n Krbec-Michálová, *Briefwechsel*, str. 15, 57 (op. 19).

I.

¹ Dr. Anton je v svojem prvem neohranjenem pismu Linhartu, pisanem malo pred 26. marcem 1789, pohvalil VGK I. Kako, s katerimi besedami, ne vemo.

² Linhart je poznal Antonove EL I in se navduševal zanje. To je razvidno spredaj iz citiranega odlomka pisma M. Kuraltu z dne 18. avg. 1784, kakor tudi iz VGK I, [VIII] in 350.

³ Podobno se Linhart izraža v uvodu v svoj pesniški almanah *Blumen aus Krain* für das Jahr 1781: četudi šopek pesmi, ki ga ponujam, ne diši ambrozično, diši pa mogoče vendarle znosno.

⁴ VGK II je šel v tisk šele v 2. polovici 1791; več o tem gl. VII. in VIII. pismo.

⁵ O tem govori Linhart v VGK II v 3. razdelku (*Betrachtungen über den Zustand der alten Slaven in Krain*), in sicer v § II (*Ihre allgemeine Namen*) in v § III (*Specialnamen des Volkes und des Landes*).

⁶ To leto je Anton izdal EL II.

⁷ Anton je sporočil Linhartu svoj načrt, izdati splošno slovnico slovanskih jezikov in nekakšen primerjalni slovanski slovar. Do tega pa ni prišlo najbrž zato, ker je Anton izvedel, da pripravlja nekaj takega tudi Kumerdej; gl. II. pismo.

⁸ Oče Marko Pohlin (1735—1801), Ljubljčan, slovenski preroditelj, bosu avguštinec, je poleg nabožnih in poljudno poučnih knjig izdal tudi Kranjsko gramatiko 1768, 1783²) in besednjak *Tu malu besedišče treh jezikov* (1781). Toda večina njegovih sodobnikov je odklanjala njegov nazor, da bodi ljubljansko narečje, ker je osrednje slovensko, knjižni jezik, in ker je uvažal nepotrebne pravopisne reforme. Ne upoštevajoč literarno izročilo, ki ga je poskušal zatajiti, se je imel za začetnika slovenskega slovstva in si lastil pravice jezikovnega diktatorja.

⁹ Blaž Kumerdej (1738—1805), rojen na Bledu, je bil po doktoratu iz filozofije ravnatelj ljubljanske državne osnovne šole, od 1787 do 1792 pa okrožni šolski nadzornik v Celju. Z janzenistom Jurijem Japljem (1744—1807) sta prevajala biblijo. Kumerdej je bil zelo prizadeven slovnicar, zato ga je Linhart na moč cenil. Zasnoval je več redakcij slovnice, toda nobena mu ni dozorela za tisk. Čeprav je bil njegov prijem modernejši od Pohlinovega, se vendar še ni dokopal do spoznanja, da bodi slovnicar le opisovalec jezika, kakor sta bila npr. Slovak Jos. Dobrovský in njegov učenec Jernej Kopitar.

¹⁰ Natanko 200 let po izidu Dalmatinove Biblije sta po naročilu ljubljanskega škofa Karla Herbersteina v smislu janzenistične ideologije, naj verniki sami bero sveto pismo, Japelj in Kumerdej izdala *Novi zakon* (I: 1784; II: 1786), nato pa še I. del Starega zakona (1791). Celotni novi prevod je bil dotiskan šele 1802, med drugim tudi zaradi različnih pogledov prevajalcev na jezik. Ta prevod biblije je bil važen tudi kot norma knjižne slovenščine.

¹¹ Linhartov svak, deželni ranocelnik, porodničar in prvi predavatelj medicinske stroke v slovenščini na ljubljanskem liceju Anton Makovec (1750—1803?) je priredil po spisih znamenitega dunajskega zdravnika dr. Rafaela Steidleja dve knjigi: *Prašanja inu odgovori čez všegarstvu* (1781) in *Podvučenje za babice* (1788). Tu je mišljena druga, obširnejša knjiga.

¹² Ta dunajski knjigarnar je bil Kristijan Friderik Wappler, stalni Linhartov in Zoisov dobavitelj knjig.

¹³ Leipziški knjižni sejem je imel tedaj že staro tradicijo, saj so ga uvedli v dobi reformacije. Svetovni sloves je dosegel v 18. stol., in je še danes velikega pomena za knjigotštvo.

¹⁴ Wilhelm Heinrich Korn (r. ok. 1753 v Maastrichtu, u. 1834 v Ljubljani) se je kot protestant priselil v Ljubljano in bil najprej knjigovodja v eni tukajšnjih trgovskih hiš. Nato je odprl lastno knjigarno. S Zoisom in Linhartom je bil v prijateljskih zvezah. Linhartu je založil *Zupanovo Micko* (ZD, 468) in VGK II, medtem ko se je ob izidu VGK I prenumeral na 24 izvodov, menda 1791 pa odkupil neprodano zalogo in jo opremil z novim naslovnim listom, tako da je mimo normalne izdaje prišlo še do tako imenovane naslovne naklade. Med drugim je založil tudi Vodniku Veliko pratiko, Kopitarju pa slovnico.

¹⁵ Linhart priznava, da mu je slovenščina materinščina, kajti mati mu je bila Slovenka, Terezija roj. Kunstl (1723—1766) iz radovljiške barvarske družine. Gl. A. Gspan, Prispevek h genealogiji Antona Tomaža Linharta, Slavistična revija 1954, 289 sl.

II.

¹ Dr. Anton je izkoristil Linhartovo ponudbo in mu v neohranjenem pismu na posebnem vprašalniku zastavil več vprašanj o Slovencih in slovenščini. Linhart odgovarja nanje v prilogi k temu pismu.

² Zanimiva izjava: Linhartu jezikoslovje ni bil študijski cilj, marveč le sredstvo za zgodovinske raziskave.

³ Anton je spravlil Linharta v zadrego z vprašanjem o glagolskem vidu v slovenščini: kakšni so slovenski nedovršniki in kako se tvorijo? Linhart se bo obrnil na Kumerdeja in mu bo na vprašanje odgovoril prihodnjic (gl. III. pismo).

⁴ Kumerdej je tačas služboval v Celju (gl. I. pismo, op. 9).

⁵ Gl. I. pismo op. 12.

⁶ Dokaz, da je korespondenco z Linhartom začel dr. Anton.

⁷ Böhme je bil znan leipziški knjigarnar in založnik; gl. VIII. pismo, op. 2.

⁸ Johann Gottlieb Hauptmann (1703—1768) je med drugim napisal *Nieder-Lausitzische Wendische Grammatica, das ist möglichste Anweisung zur Erlernung der Nieder-Lausitzischen Wendischen Sprache*, Lübben 1761. To slovnico je poznal od naših preroditeljev že Pohlin. Torej se je Linhart začel zanimati za Hauptmannovo slovnico šele leta 1789 (drugače: Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, 225).

⁹ Slovnico cerkvenoslovenskega jezika, delo podkarpatskega Rusa Meletija Smotrickega (ok. 1578—1633) iz leta 1608, so večkrat ponatiskovali. Pri nas ga je imel prvi v razvidu Zois: od koprškega škofa Camuzzija je dobil njegov latinski prevod, ki ga je oskrbel Sović. Zoisov krožek si je v skrbi za slavistični študij postavil za nalogo, izdati ta prevod. Priprave za izdajo je prevzel Kumerdej. Linhartu je pripadla dolžnost, priskrbeti za Zoisovo knjižnico izvirnik. Trudil se je pri prijatelju Kuraltu, naj mu jo pošlje iz Lvova; gl. ZD, kazalo. Zakaj mu Kuralt nikakor ni ustregel, ne vemo. Slednjic mu jo je poslal dr. Anton.

III.

¹ Anton je predlagal v izgubljenem pismu, da bi na začetku pisem opuščala takrat običajne vljudnostne ogovore, kakor blagorodni gospod ipd. Zanimivo je, da predlaga isto Dobrovskemu v pismu z dne 27. nov. 1789 in to z besedami: »Ker me imate za vrednega, biti Vaš prijatelj, moj predragi gospod in prijatelj, bi mislil, da narediva še korak dalje in izpuščava vse vljudnostne fraze.« Gl. Krbec-Micháliková, Briefwechsel, 29.

² To so nedovršni glagoli.

³ Ponavljalniki višje stopnje (iterativa).

⁴ Gl. I. pismo, op. 9.

⁵ Te ocene doslej ni bilo mogoče najti, pač pa v istem časopisu oceno V GK I in II, in sicer v letniku 1798, II., št. 102, str. 142.

⁶ Linhart je nestrpen, ker ne dobi EL II. Hoče jih v V GK II upoštevati.

⁷ V izgubljenem pismu je Anton razpravljal o pradomovini Slovanov. Linhart se hoče o tem izraziti, ko mu bo Anton natančneje razložil svoje misli.

⁸ O slovnica J. G. Hauptmanna in M. Smotrickega gl. II. pismo, op. 8 in 9.

⁹ Sklepne vljudnostne fraze je Linhart opustil le v tem pismu, v naslednjih se spet vrača k njim, ker jih je očitno obdržal tudi Anton enako kakor v pismih Dobrovskemu.

IV.

¹ Slednjic je Linhart prejel težko pričakovane EL II.

² Linhart je podal razlago o izvoru apelativa Slovan v V GK I, str. 416 sl., obširneje pa jo je razvil v V GK II, 194 sl.

³ Napačno Antonovo etimologijo imena Celovec — Klagenfurt v EL II, 21 Linhart popravljaja tudi v VGK II, 192.

⁴ Vibius Sequester iz 4. stol. po n. š. je napisal delo *De fluminibus, fontibus, lacubus, nemoribus, paludibus, montibus, gentibus, quorum apud poetas mentio fit*. Anton je našel v strassbourški izdaji tega dela iz l. 1778 apelativ *Ceruitii, Seruitii* ali *Cherusci*, kar je bral za Serbi. O tem govori v EL II, 111. V korespondenci z Dobrovskim obravnava isto vprašanje večkrat, ne da bi se zedinila. Dobrovský ima Sequestra za bednega kompilatorja (Krbec-Michálková, Briefwechsel, 46). Linhart ga omenja v VGK II, 188.

⁵ Linhart že prej ni cenil Hacqueta, saj ga je v pismu M. Kuraltu z dne 30. sept. 1785 označil takole: »Velik *poznavalec narave* je, ni pa *učenjak*. Njegova glava je *neurejena naravoslovna zbirka*« (ZD, 301, 434). Ko pa je iz EL I izvedel, da je bil Hacquet Antonov informator, in mu je zdaj prišla v roke 4. knjiga Oriktografije, je vzkipel. Tam namreč Hacquet v uvodu pripoveduje, koliko ovir je moral premagati, da je to svoje delo dokončal, in se sploh čudi, kako je mogel 20 let vzdržati med Kranjci. Devet mesecev v letu je moral kot profesor delati tlako v šoli, tako da so mu za prirodoslovne ekskurzije ostali le 3 poznoipoletni in jesenski meseci. Zmerom prepuščen svoji lastni usodi, je s svojo rosinanto prepotoval Kranjsko in sosedne pokrajine. Kdor jih pozna — notranjost Hrvaške in Kranjske — lahko reče: pisatelj je imel srečo, da je odnesel zdravo kožo. Vse velike ekskurzije je opravil ob lastnih stroških, brez podpore oblasti ali mecenov. »Ne le da je za blagor države žrtvoval svoje premoženje, marveč je bil za zahvalo v tej nehvaležni deželi, kjer je vse, kar je učen in žlahtno, v popolnem razsulu, deležen zasmeha, bolje rečeno — plačan je bil s prezirom.« Predstojniki so bili popolnoma brez razumevanja za njegova prizadevanja, večinoma so bili »puhloglavci in svetohlinci«. Zaradi pomanjkanja omike so srca — z malo izjemami — izmaličena. Enako slabo se je godilo Valvasorju, Floriančiču in Scopoliju. Kakor so slednjega v Idriji sramotili duhovniki, tako je tudi Hacquet med 7-letnim bivanjem živel tam v stalnih sporih »s črnimi suknjami, menihi in nevednimi uradniki«. Razglasili so ga za krivoverca in tožarili pri cesarici, vendar brez uspeha. Tudi v Ljubljani, kjer »se je bojeval za dobro stvar razsvetljenstva«, ni bilo dosti bolje: prišel je celo v spor s cehom brivcev. Zapleli so ga v pravdarstvo, ki je v deželi prava strast. Zaveznik mu je bilo preprosto ljudstvo, četudi so le-to ščuvali zoper njega. Imel je enega edinega prijatelja — pač Zoisa — drugim pa je bil bič, ker je stal na vladni strani, to je na strani manjšine. Izpostavljen je bil političnim spletkam, doživel nekajkrat zoprnosti, ki ga pa niso strle. — Linhart ima to podobo svoje domovine za izmaličeno, ni ga pa volja, da bi javno polemiziral s Hacquetom, ker ga nima za znanstvenika.

⁶ Koroški duhovnik Ožbalt Gutschmann (1727—1790) je razen nekaj nabožnih knjig izdal v Celovcu uporabno slovnico *Windische Sprachlehre* (1777), nato pa še dober slovar *Deutsch-windisches Wörterbuch* (1789), oboje tudi naperjeno zoper Pohlino neupravičene novotarije. Na ta slovar je Anton opozoril 27. dec. 1789 Dobrovskega, ta pa mu je odgovoril, da slovnico ima, slovarja pa ne (Krbec-Michálková, Briefwechsel, 31, 32).

V.

¹ Gl. IV. pismo op. 2 in 3.

² Linhart je datiral uvod v VGK II prvič s 15. V. (pač 1790), drugič s 14. dec. 1790 in tretjič s 15. nov. 1791; gl. NUK, Ms 348.

³ Privkrat je Linhartova Družba prijateljev gledališča uprizorila v ljubljanskem stanovskem gledališču Županovo Micko dne 28. dec. 1789. O tem prevažnem dogodku je z navdušenjem poročala Laibacher Zeitung dne 29. t. m. (ZD, 468—9). Zanimivo je, da Linhart tu ne pove, da je Županova Micka prevod nemške veseloigre *Die Feldmühle* dunajskega literata in žurnalista Josefa Richterja. Iz trditve, da je to prva slovenska gledališka predstava v približno 1200 letih, odkar so se Slovenci naselili v zdajšnji domovini, in iz naslednjih besed je čutiti Linhartov ponos in zadovoljstvo z uspehom svojega dela in dela svojih sodelavcev. To zadovoljstvo stopnjuje tudi spoznanje praroditelja, da sto- in stoletni poskusi germaniziranja Slovencev niso uspeli.

⁴ Gl. IV. pismo, op. 6.

⁵ Jožef Lovrenc pl. Kurzböck (1736—92) je bil znamenit dunajski založnik in tiskar.

⁶ Gl. II. pismo, op. 7.

⁷ Gl. II. pismo, op. 8.

⁸ O isti zadevi se dr. Anton v pismu z dne 11. sept. 1789 obrača na Dobrovskega s temile besedami: »...spomnil sem se, da Vam sporočim misel, ki me že dolgo spremlja. Želel bi si namreč, da bi se povezali z učenjaki iz vseh slovanskih dežel in bi brezobvezno izdajali periodično publikacijo nekako z naslovom Slawien ali Časopis za slovansko literaturo in zgodovino, ki bi razpravljal o jezikih na splošno, o posameznih jezikih, provincializmi, starinah, nraveh, šegah, starih knjigah in podobnem.« Središče zbiranja gradiva bi bila Češka ali Moravska, kraj tiska Leipzig, ker ima tiskar Breitkopf vse potrebno črkovno gradivo in je to lepo. Kaj menite o tem, izvedite to misel, bodite ravnatelj temu časopisu. Gotovo se bo iz tega izcimilo kaj dobrega. Vsaka dežela ima zdaj može, ki obdelujejo njeno književnost, in je res že čas, da mislimo na Slovane. Bilo bi mi zelo ljubo, ko bi ta misel ne bila čisto nevredna Vašega odobravanja; pod Vašim vodstvom — to pravim brez laskanja — bi lahko prinesla zaslužne koristi.« (Krbec-Micháľková, Briefwechsel, 16). Misel je Anton ponovil Dobrovskemu še večkrat, a do uresničenja zamisli takrat ni prišlo. Pač pa je Dobrovský brez Antonovega sodelovanja 1806. izdal v 6 zv. svoje glasilo Slavin, Poslanica s Češkega vsem slovanskim ljudstvom ali prispevki k poznavanju slovanske književnosti v vseh narečjih. Tu med drugim zavrača tudi Linhartovo mnenje, da je cirilica starejša od glagolice.

⁹ Slovak Josef Papánek (1738—1802) je med drugim izdal knjigo De regno regibusque Slavorum (1780). Kakor Linhart tako je tudi Dobrovský sodil o njem, da je slab prepisovalec, ker zamenjuje med sabo stare narode, ki si niso prav nič v rodu. (Krbec-Micháľková, Briefwechsel, 34).

¹⁰ Temu pismu je Linhart priložil iz ene tedanjih naših pratik iztrgan list (november—december), da bi pokazal Antonu, kako je opremljena z lesorezom na začetku vsakega meseca. Linhart se seveda moti, ko pravi, da izhaja pratika pri nas že stoletja, saj je najstarejša znana šele iz 1725 za leto 1726, ohranjene pa so od leta 1741 dalje. Tudi je brez osnove domneva, da utegnejo lesorezi ponazarjati še praslavske starine, saj so le-ti posnetki nemških, kakor je sploh tako imenovana Nova Kranjska pratika posnetek avgsburške izdaje. Prim. J. Štaběj, Od kdaj in od kod imamo slovensko kmečko pratiko, Slovenski etnograf, 1961, 59—66.

VI.

¹ Po tedanjih cenzurnih predpisih je moral Linhart predložiti rokopis svojega V GK II v pregled v dvojniku, kar je izid dela brez dvoma zadržalo. Cenzurni postopek pa je bil opravljen hitro: rokopis je bil predložen vrhovnemu cenzurnemu uradu na Dunaju dne 31. jan. 1791, rešitev pa je datirana z dnem 7. febr. 1791.

² Stiska za papir je bila takrat v zvezi s preskrbo vojne industrije s surovinami: za papirnate stročnice za puškine naboje je bilo treba ne samo cunj, ampak tudi makulaturenega papirja.

³ To je edini znani datum izgubljenega Antonovega pisma Linhartu. Ta je bil to pot torej z odgovorom v zamudi 4 mesece.

⁴ Gl. II. pismo, op. 8.

⁵ Ignac Alojz pl. Kleinmayr (?—1802) je bil ljubljanski založnik, tiskar in knjigar; prišel je 1782 iz Celovca in tu ustanovil podjetje, ki je obstajalo več rodov. Med drugim je založil Linhartovo veseloigro Ta veseli dan ali Matiček se ženi.

⁶ Gl. IV. pismo, op. 6.

⁷ Gl. II. pismo, op. 5.

⁸ Nadvse važna izjava o Veselem dnevu. Namen, ki ga je Linhart imel z adaptacijo znamenite Beaumarchaisove komedije, je po lastni izjavi izrazito preroden: preskusiti melodioznost in uporabnost slovenščine za zahtevno literarno zvrst. Dejstvo, da Linhart niti v tem niti v naslednjih dveh pismih ne omenja uprizoritve Matička, kakor je prej s tolikšnim ognjem omenil predstavo Županove Micke, nam je zadosten dokaz, da za časa njegovega življenja ta veseloigra ni bila uprizorjena.

(Drugače D. Cvetko, »Figaro« Janeza Krstnika Novaka, Gledališki list Slov. nar. gledališča, Drama 1965—66, št. 8, 226—230.)

⁹ Gl. V. pismo, op. 8.

¹⁰ Anton je očitno želel dobiti prevode biblije v slovenščino. Izdala sta jih Primož Trubar (1555, 1557, 1560, 1561, 1566, 1567, 1579 in 1582) ter Jurij Dalmatin (1578 in 1584). Toda Linhart mu ni mogel ustreči, ker so protestantske knjige zatrli protireformatorji.

¹¹ Stari zakon, namreč Mozesove bukve v Japljevem in Kumerdejevem prevodu, je izšel 1791.

¹² Ludvik Albrecht Gebhardi (1735—1802), profesor na lüneburški viteški akademiji, je napisal za splošno svetovno zgodovino, ki je izhajala v Halle, svojo *Geschichte aller wendisch-slavischen Staaten in Deutschland (1790—1797)* v 4 zvezkih, od katere je tedaj izšel I. zv. Linhart z delom ni bil zadovoljen. Razloge za to navaja v predgovoru k VGK II, str. (XI, XII), češ, avtor je v načrtu spregledal Slovence in ni dosleden, ko namerava govoriti tudi o Pomorjanih, Lužiskih Srbih, Čehih, Moravanih, Šlezijcih, Srbih, Bosancih in Hrvatih. Saj so tudi ti kakor Slovenci brez lastne državnosti. Treba bi bilo v takem delu upoštevati tudi Slovence, ker so imeli nekoč svoje vojvode, ker so branili svojo svobodo zoper Langobarde, Obre in Franke, dokler jih ni zavojeval Karel Veliki. Kljub vključitvi v fevdalni družbeni red so poleg drugega ohranili svoj jezik in običaje, a to je razpoznavni znak za obstanek narodnosti. Gebhardija omenja Linhart v VGK II še večkrat (str. 111, 120, 217, 228) in polemizira z njim. O njem si dopisujeta tudi Anton in Dobrovský. (Gl. Krbec-Michálová, Briefwechsel, kazalo.)

VII.

¹ Po cenzurni odločbi z dne 7. febr. 1791 bi moral Linhart v smislu klavzule »Omissis deletis imprimatur« izpustiti ali omiliti nekatera bojevita politična, a še bolj protiklerikalna mesta v VGK II. Na tista, ki jih je v rokopisu črtala cenzura zaradi politične vsebine, je opozoril Fr. Zwitter v študiji Prva koncepcija slovenske zgodovine, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1939, 364.

² V VGK II sicer ni poglavij s tema naslovoma, pač pa je več inkriminiranih mest zaradi preočitnega svobodomiselstva v naslednjih poglavjih: I, § 5 Vojska med teologi; § 13 Sinoda v Ogleju, zasledovalni duh in povod za ugled te cerkve; § 32 Meništvo, opat Severin v Noriku; II, § 3 Oglejski patriarhi; § 12 Spet sinoda in razkol v Ogleju; § 30 Razširitev salzburške cerkve; III, § 3 Vera.

³ Ali se je res Linhart pritožil na dvor cesarja Leopolda II., in če se je, s kakšnim uspehom, bi bilo morda mogoče ugotoviti v dunajskem Državnem arhivu.

⁴ Po smrti cesarja Jožefa II. (20. jan. 1790) in po nastopu vlade njegovega naslednika Leopolda II. (1790—1792) so se zaradi strahu pred vplivom francoske revolucije v Avstriji krepile reakcionarne sile. Še posebno pa so se razbohotile za vlade Franca I. (1792—1835).

⁵ Temu pismu je Linhart priložil neki svoj nam neznan spis, da bi ga dr. Anton objavil ali v bodoči slavistični reviji ali v kakšnem drugem časopisu, kjer je pač sam sodeloval. Morda bo kdaj naključje reč pojasnilo. Iskati bi bilo treba nemara v *Lausitzisches Magazin*, *Deutsches Museum*, *Provinzialblätter* oder *Sammlung zur Geschichte, Naturkunde, Moral und andern Wissenschaften*, *Beiträge zur weiteren Ausbildung der deutschen Sprache*, *Lausizische Monatschrift*.

⁶ Gl. IV. pismo, op. 6.

⁷ Gl. VI. pismo, op. 8.

⁸ Gl. VI. pismo, op. 11.

⁹ Pohlina prireditelj poljudno poučne knjige nemškega razsvetljenca Zacharije Beckerja je izšla na Dunaju 1789 z naslovom *Kmetam za potrebo inu pomoč ali uka polne vesele inu žalostne prgodbe te vasi Mildhajm*. Linhart je s svojo sodbo o tej takrat koristni knjigi preoster.

VIII.

¹ V VGK II omenja Linhart dr. Antona vsaj 26-krat. Največkrat v 3. razdelku (Opažanja o položaju starih Slovanov na Kranjskem, sklicujoč se na Antonove EL I in II ali polemizirajoč z njim. Veliko hvaležnost mu izreka v VGK II, [XII]

s temile besedami: »Kolikšno zahvalo dolgujem gospodu Karlu Gottlobu Antonu v Zhorjelcu, ki mi je prvi pomagal odkrivati v jeziku bogat vir zgodovinskih resnic in me počastil z mnogimi prijateljskimi pismi, je ta spis odkrit pomnik...« Zelo navdušeno govori tudi o EL (tam, str. 180—181): »Zaslужni gospod doktor Anton v Zhorjelcu je v kaosu slovanskih starožitnosti prižgal baklo in poučil Slovane, da imajo zgodovino, ki poteka neprekinjeno iz zibelke človeškega rodu do naših dni. Ta zgodovina je njihov jezik.«

² Kataloga leipziškega knjižnega sejma iz l. 1791 sicer ni bilo mogoče dobiti, vemo pa iz bibliografij, da je K. G. Anton to leto izdal pri založniku Böhmeju v Leipzigu knjižico na 127 straneh, podpisano le z začetnicami, z naslovom Ueber die Rechte der Herrschaften auf ihre Unterthanen und deren Besitzungen, nebst einigen Bemerkungen über die Verfassung in der Oberlausitz. Ali je Linhart to knjigo dobil, ne vemo; v ljubljanskih knjižnicah primerka ni najti.

³ Kako daleč je Linhart prišel s to svojo razpravo o razdelitvi dominikalne in rustikalne posesti, ne vemo. Spis gotovo ni identičen s spomenico o davčni regulaciji (ZD, str. 571).

⁴ Bridka, že takrat in pozneje spet in spet aktualna tožba o slabih knjigotrških zvezah z velikim svetom, kar je eden poglavitnih vzrokov zaostajanja naših znanosti za svetovnimi!

⁵ V V GK II, 308 pravi Linhart, da so stari Slovani poznali pivo in ga imenovali ol, ne zna pa si tega izraza razložiti. Zato mu Anton v izgubljenem pismu sporoča etimologijo besede, vendar Linhart razlage ne sprejema v celoti. Kako je Anton besedo razložil, ne vemo.

⁶ Ammianus Marcellinus (r. ok. 330 v Siriji, u. ok. 400), rimski zgodovinar, napisal je odlično delo o rimskih cesarjih *Rerum gestarum libri od Nerve* (96) do Valensa (353—78). Linhart ima prav, ko sodi, da Ammianus ni mogel še nič vedeti o Slovenih v Iliriji. Pa tudi v tem se ne moti, ko odklanja izvajanje besede pivo iz ilirščine.

Lettres de A. T. Linhart à l'humaniste lusace dr. Karel Gottlob Anton

L'auteur de ce traité, conseiller scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts, publie ici huit lettres, que le poète, historien et auteur dramatique slovène Anton Thomas Linhart (1756—1795) écrivit au Lusace Karel Gottlob Anton (1751—1818). L'auteur de ce traité découvrit lui-même ces lettres par hasard. Elles datent des années 1789—1792 et traitent de l'histoire la plus ancienne des Slaves, de leur degré de culture, de leur étendue territoriale, et ce qui est d'un intérêt spécial — des particularités de la langue slovène. Elles reflètent les rapports de Linhart envers ces contemporains — Kumerdej, Pohlin, Makovec, Hacquet. Les plus importantes sont ses informations sur ses pièces »Micka« et »Matiček« (5ème et 6ème lettre). Linhart y exprime clairement son but d'humaniste — mettre à l'épreuve le slovène dans un genre aussi exigeant qu'est l'art dramatique. Il est intéressant de noter combien Linhart souligne que sa langue maternelle est le slovène et qu'il est fier d'appartenir à ce peuple qui a su pendant des siècles tenir tête à la pression de divers peuples étrangers. De même notons ses expressions de joie lorsqu'il reconnaît que les Slovènes aiment leur langue, leurs coutumes et leur »originalité« — c'est-à-dire leur individualité nationale. L'exactitude du portrait de Linhart que nous avons jusqu'à présent est confirmée par ses expressions d'amour de la liberté et d'opposition à l'absolutisme étatique.

Janáček na odru ljubljanske Opere

Prvič so predstavili Janáčka na slovenskem gledališkem odru leta 1922, ko so v Ljubljani uprizorili njegovo »Jenufo« v Operi »Narodnega gledališča kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev«, ¹ kakor se je tedaj imenovala osrednja slovenska gledališka hiša. Zakaj šele osemnajst let po njenem krstu, ki je bil 21. januarja 1904 v Brnu? In zakaj ravno »Jenufo« in ne katere druge opere iz opusa, ki ga je napisal avtor s tega področja do leta 1922?

Na zastavljeni vprašanji je mogoče odgovoriti z več strani. Pojasnimo ju lahko z raznimi razlogi, ki se vežejo in medsebojno podpirajo.

Razen »Jenufe« (Její pastorkyňa) je Janáček do leta 1922 napisal »Šárko«, »Počátek románu«, »Osud«, »Výlet pana Broučka do Měsíce«, »Výlet pana Broučka do XV. století« in »Katjo Kabanovo« (Káťa Kabanová). Do prve ljubljanske izvedbe »Jenufe« so bile v Brnu oziroma Pragi od navedenih oper uprizorjene »Počátek románu« (1894), »Jenufa«, oba »Výleta pana Broučka« (1920) in »Katja Kabanova« (1921).² »Šárka« je bila prvič uprizorjena šele v letu 1925, »Počátek románu« si ni dobil večje veljave, krsta obeh »Výletov« in »Katje Kabanove« sta bila neposredno pred letom 1922. »Jenufa« je bila po krstu izvedena v praškem Narodnem divadlu šele 26. maja 1916 in si je poslej kmalu utrla pot v široki svet.

Glede na datume navedenih krstnih izvedb potemtakem ni nenavadno, da je bila prva uprizoritev neke Janáčkovske opere na Slovenskem komaj v letu 1922. Ravno tako ne preseneča, da ta ni bila na primer »Počátek románu« ali »Výlet pana Broučka«, ampak je bila »Jenufa«, ki je tedaj že slovela izven avtorjeve domovine in je bila zunaj Moravske ter Češke najbolj cenjeno Janáčkovsko gledališko delo.

S te strani je časovni razpon 1904 oz. 1916 do 1922 torej razumljiv in je datum prve izvedbe Janáčka na slovenskem odru realen. Razen tega se zdi, da uprizoritev »Jenufe« prej tu ne bi bila mogoča ali bi bila vsaj zelo problematična zaradi situacije, v kateri je bila Opera Slovenskega deželnega gledališča pred prvo svetovno vojno. Njene sporede so v razdobju 1904–1912 sestavljale opere, ki so bile večidel standardne in kateri avtorji so bili npr. Meyerbeer, Thomas, Puccini, Bizet, Donizetti, Kienzl, Gounod, Massenet, d'Albert, Delibes, Glinka, Smetana, Čajkovski in Dvořák. Poudarek na slovanskih operah je bil precejšen deloma zaradi programske politike vodstva, ki je hotelo dati slovenskemu gledališču čim izrazitejši slovanski karakter, a se je pri tem seveda moralo hkrati ozirati še na okus občinstva in fiziognomije operne reprodukcije v evropskem okviru ter merilu, deloma zaradi čeških dirigentov Hilarija Beniška in Václava Talicha. Ta dva sta v tem razdobju delovala v ljubljanskem Slovenskem gledališču in sta v določeni meri gotovo vplivala na večji priliv slovanskih del v njegov repertoar. Z zaključkom sezone 1911/1912 je zaradi razmer, ki so jih v glavnem povzročila strankarska na-

¹ Gl. fsc. gledališki plakati, sez. 1922/1923, Slovenski gledališki muzej v Ljubljani (SGM).

² Prim. Československý hudební slovník, I, Praha 1963, 562.

sprotja, Slovensko deželno gledališče začasno ustavilo svoje delo in s tem se je prekinilo tudi delo prve slovenske Opere.³ Obnovilo se je šele po prvi svetovni vojni, ko je bil potreben čas, da se je Opera znova dvignila na izvajalno raven, ki ji je omogočila dostojno predstavljanje zahtevnejših del. Mednje sodi tudi »Jenufa«. Nemara bi jo lahko izvedla že Opera Slovenskega deželnega gledališča. Tehnično bi bila za kaj takega dorasla. Koncept njenih sporedov pa je bil tako zasnovan, da se »Jenufa« vanj skoraj ne bi mogla vključiti. Kapelnikom in režiserjem, pa tudi pevcem in orkestru tedanje slovenske Opere to nekonvencionalno, za tisti čas zelo napredno delo, ki je bilo stilno na pragu moderne, še ni moglo biti blizu. Kdo ve, če so ga sploh poznali. Morda je bilo znano Talichu, ki pa je bil takrat premlad, da bi »Jenufo« glasbeno oblikoval z vsemi njenimi finesami. In če to ne bi bila ovira, pa izvedba te opere v Slovenskem deželnem gledališču zaradi rastoče, čedalje občutnejše krize najbrž tudi ne bi bila več mogoča. Še bolj kot za Talicha velja omenjeni pomislek za Nika Štritofa, ki je nastopil mesto kapelnika v ljubljanski Operi v sezoni 1911/1912. Gradivo bo pokazalo, da se je pozneje zelo vnel za »Jenufo«. Sprva pa je dirigiral le operete. Neglede na to, ali jo je poznal ali ne in ali je imel do nje tak ali drugačen odnos, je torej zdaj tudi zaradi tega ne bi mogel predstaviti ljubljanskemu občinstvu.

Kaže torej, da so bile za uprizarjanje Janáčkovih oper na Slovenskem v vseh smereh razmere ugodne in zrele šele po prvi vojni. Tako se izvedba »Jenufe« v letu 1922 ne zdi slučajna. Realizirala se je, ko so bili zanj na razpolago potrebni pogoji.

Prvič so jo uprizorili na ljubljanskem odru 28. novembra 1922 pod naslovom »Pastorka Jenufa« in so z njo proslavili »praznik osvobojenja čehoslovaškega naroda«. ⁴ Potem ko je operni orkester zaigral jugoslovansko in češko-slovaško himno, je sledil prolog, ki ga je govoril igralec Anton Cerar (Danilo). Slavnostno predstavo je dirigiral Lovro Matačić, režiral je Vasilij Sevastijanov (Sewastianow), tekst pa je iz češkega izvirnika prevedel Fran Govekar.⁵

Vir pravi, da so bili poleg Slovencev še izvajalci raznih drugih slovanskih narodnosti, hrvatske (Matačić, Matačičeva), poljske (Lewandowska, Sovilski — Sowilski) in srbske (Cvejić). V tem trenutku so manjkali slovenski pevci, ki so delovali v tujih gledališčih. To in še dejstvo, da si je morala slovenska Opera po večletni prekinitvi izvajalce znova pridobiti in vzgojiti, pojasnjuje, zakaj so bili po obnovitvi med njenimi člani tujci tako številni. Razen tega ni mogoče prezreti prakse, po kateri so že prej in še pozneje in ravno tako zdaj v ljubljanski Operi začeli svojo pot mnogi mladi, domači in tudi tuji, pozneje pomembni izvajalci. Ko so se tu razvili, so največkrat odšli drugam. Za navedeno sezono naj med njimi omenim zlasti dirigenta Matačića, tenorista Maria Šimenca in baritonista Nikolo Cvejića.

³ Podrobneje o tem gl. Cvetko D., Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, III, Ljubljana 1960, 348 ss.

⁴ Gl. fsc. gledališki plakati, sez. 1922/1923, ib.

⁵ Peli so Sfiligojeva (Burjevka), Sovilski (Laca Klemen), Šimenc (Števo Burja), Thierry-Kavčnikova (cerkovnica Burjevka), Lewandowska (Jenufa), Cvejić (prvi mlinski hlapec), Zupan (rihtar), Erklavčeva (rihtarica), Matačičeva (Karolka), Smolenskaja (pastirica), Korenjakova (Barena) in Ribičeva (Jano, pastirček). Cit. po Gledališkem listu Narodnega gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1922/1923, št. 2, str. 15—16.

Leoš
Janáček

Po prvi ljubljanski uprizoritvi v slovenskem tisku ni bilo podrobnejših analiz »Jenufe«. Ta opera zdaj še ni bila temeljito obdelana tako kot pozneje in tudi temu je najbrž treba pripisati vzrok za manjkanje izčrpnjših poročil o njenih tehničnih, oblikovnih in stilnih značilnostih. Pač pa beremo o njej nekaj splošnejših orisov. Npr. Antonín Balatka, ki je bil v letih 1919—1929 v ljubljanski Operi najprej korepetitor, nato pa kapelnik in režiser, je označil »Jenufo« za »najinteresantnejše delo češke operne literature zadnjih let«, s stilnega vidika pa za »eno najzanimivejših del svetovne glasbene literature nasploh«. ⁶ V spremnem članku je na kratko prikazal vrednost »Jenufe« in glasbeni pomen Janáčka ter njegovega dela. Niko Štritof je svoje vtise opisal z vidnim navdušenjem. Po njegovem mnenju gre prvo mesto tekstu, medtem ko je glasba »samo izrazilo, s pomočjo katerega se tekst ponazaruje«. »Jenufo« je okarakteriziral kot muzikalno dramo, ki je »brez wagnerskih leitmotivov« in tudi ni »impresionistična à la Debussy«. Svoje razmišljanje o zgradbi tega dela je sklenil z ugotovitvijo, da »Jenufa« zgrabi človeka s svojo elementarno realistiko in dramatičnostjo. ⁷ Tudi S[tanka] P[remrla] je impresionirala ta opera. Ko omenja repertoar za sezono 1922/1923, pravi tudi tole: »Vseh in vsake

⁶ Gl. Balatka A., L. Janáčka: Pastorka Jenufa, Gledališki list — Opera, Ljubljana 1922, št. 3, str. 20—21.

⁷ Gl. Ljubljanski zvon (LZ) XLIII, 1923, 127.

Narodno gledališče kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev
v Ljubljani.
Opera.

V soboto, 28. oktobra 1922.

Izven.

Proslava praznika osvobojenja češkoslovaškega naroda.

Slavnostna predstava pod protektoratom konzulata češkoslovaške republike
v Ljubljani.

Češkoslovaško in jugoslovansko narodno himno igra operni orkester.

Slavnostni prolog govori g. Danilo.

PASTORKA JENUFA

Opera v 3 dejanjih. Besedilo po drami Gabrijela Protesova. Poslovenil F. Govekar. Vgledil Leo Janáček

Dirigent: L. Matačić.

Režiser: Vasilij Sevast'janov.

OSEBE:

Stara Burjevka, učiteljica in gospodinja v mlinu gna Štligojeva	Jenufa, njena pastorka ga Lewandowska
Laca Klamen, polbrata Stava Burje, Burjevke g. Sovitski	Prvi mlinski hlapec g. Cvejič
Cerkovnica Burjevke, vdova in sinova stare Burjevke g. Šimone	Rihlar g. Zupan
	Rihlarica ga Eklavčeva
	Karolka, njiju hči ga Matačičeva
	Pastirica ga Smolenskaja
	Barena, prva dekla v mlinu gna Korenjakova
	Jano, pastirček ga Ribičeva
	Muzikantje, vaukanje.

Vašina je vzeta iz življenja moravskega naroda.

I. dejanje se godi na dvorišču mlina pri Burjevih, II. in III. v sobi cerkvnice.

Med I. in II. dejanjem poteče pol leta. Med II. in III. dva meseca.

Premiera v Nar. gledališču v Pragi 26. maja 1916.

Parter:	Lože:	Balkoni:
Sedeži I. vrste . . . D 22'—	Lože v parterju . . . D 80'—	Sedeži I. vrste . . . D 18'—
„ II.—IV. vrste . . . 20'—	„ I. reda . . . 90'—	„ II.—III. vrste . . . 14'—
„ V.—IX. . . . 18'—	Balkonske lože . . . 80'—	
„ X.—XI. . . . 14'—	Nadaljni ložni sedeži:	Galerija:
Dijaklo stojališče . . . 3'—	v parterju 15'—	Sedeži I. vrste . . . D 6'—
	v I. redu 18'—	„ II.—III. vrste . . . 5'—
	v balkonski loži . . 12'—	„ IV.—V. . . . 4'—
		Stojališče 1'—

Vstopnice se dobivajo v predprodaji pri gledališki blagajni v opernem gledališču od 10. do 1/2 1. in 3. do 5. ure.

Blagajna se odpre ob 7. Začetek ob 1/2 8. uri. Konec ob 11.

Med predstavo vstop ni dovoljen.

izmed naštetih oper smo bili veseli, na marsikako, zlasti na „Jenufo“, smo lahko ponosni, da se je na našem odru sploh uprizorila.«⁸

»Jenufa« je na slovenskem odru uspela. Pritegnila je občinstvo — to potrjuje tudi enajst repriz v tej sezoni, in kritiko, ki je pozitivno ocenila njeno izvedbo. Štritof poroča, da take predstave zlepa ni slišal v Ljubljani. O Matačiču pravi, da »gleda na gledališki aparat kot na enotno maso, ki ji je treba samo pogona«. V primerjavi z Balatko, ki vidi v gledališkem aparatu »maso, ki jo je treba skupaj držati,« je za Štritofa Matačič »bolj linearno, organizatorično misleč dirigent«. To razlikovanje med obema dirigentoma je toliko zanimivejše,

⁸ Gl. Dom in svet (DS) XXXVI, 1923, 64.

ker ga je naredil človek, ki je bil hkrati kritik in dirigent. Sklepal je pravilno — to potrjuje poznejši Matačičev razvoj. Štritof je v svoji kritiki ocenil tudi soliste, zbor in orkester. Vse je pohvalil, orkester se mu je zdel »mestoma frapanten«.⁹ Premrl je poudaril, da je dosegla »Jenufa« med vsemi novitetami sezone 1922/1923 »morda najsijajnejši uspeh«, in sicer »delo kot tako kakor tudi v srečni zasedbi in dovršeni izvedbi«.¹⁰ Ta je bila v njegovem prvem poročilu o uprizoritvi »Jenufe«, v katerem je posebno povzdignil solista Vilmo Thierry-Kavčnikovo in Sowilskega, samo »razmeroma prav dobra«.¹¹ Razliko v ocenjevanju mu je bržkone narekovala primerjava med premiero in reprizami. Štritofu je očitno bilo že premiera izvrstna. Primerjava z reprizami se mu ni zdela potrebna in je zato tudi ni izvedel.

»Jenufo« so spet uvrstili v repertoar ljubljanskega opernega gledališča v sezoni 1924/1925. Naslovljena je bila brez »pastorke«. Prevajalec teksta ni omenjen, gotovo pa je bil ta kot prvič, Govekar. Premiera je bila 29. novembra 1924, dirigiral in režiral je Balatka. V primerjavi z izvedbo v letu 1922 so tuje pevce skoraj v celoti nadomestili domači, slovenski.¹²

⁹ Gl. LZ, ib., 127, 128.

¹⁰ Gl. DS XXXVI, 223.

¹¹ Prim. DS, ib., 64.

¹² V sedanji izvedbi so od prejšnjih ostali Thierry-Kavčnikova, Zupan, Erklavčeva, Korenjakova in Ribičeva, novi pa so bili Zora Ropasova, Svetozar Banovec, Božena Vaněčkova (Jenufa), Leopold Kovač, Anton Šubelj, Koreninova in Sebrova. Gl. Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani (NGLj), Opera, sez. 1924/1925, št. 6, str. 4.

Władysława Lewandowska kot Jenufa 1922. leta

Enajstič

JENUFA

Opera v treh dejanjih iz moravskega kmečkega življenja, napisala Gabrijela Preissova, prevedel S. Štritof, uglašil Lea Janáček.

Dirigent: M. Polič.

Režiser: C. Debevec.

Stara Buryevka F. Bernot-Golobova
 Luca Klemen J. Gostič
 Steva Burya St. Marčec
 Cerkovnica Buryevka, vdova V. Thierry-Kavčnikova
 Jenufa, njena pastorka Z. Gjungenac-Gavella
 Hlapce v mlino M. Rus
 Vaški župan D. Zupan

Njegova žena M. Kogejeva
 Karolka, njuna hčerka St. Poličeva
 Dekla v mlino K. Strniševa
 Barcna, dekla v mlino S. Ramšakova
 Jane, pastir J. Jeromova
 Tetka P. Škerjančeva

Muzikantje, vaškani.

Prvo dejanje se odigrava pred mlino, drugo in tretje v sobi cerkovnice.

Blagajna se odpre ob pol 20.

Začetek ob 20.

Konec ob 23.

Parter: Sedeli I. vrste 42—
 II., III. vrste 37—
 IV., VI. 33—
 VII., IX. 29—
 X. 26—
 XI. 26—
Lože: Leže v parterju 140—
 I. vrsta 1-5 140—
 6-9 160—

Dodatni loži sedeli: v parterju 22—
 v I. loži 20—
Raljevi: I. vrsta sredina 27—
 II. 27—
 III. 18—
 I. 20—
 II. 10—

Galerija: Sedeli I. vrste 14—
 II. 13—
 III. 15—
 IV. 10—
 V. 10—
 Biopile 7—
 Družba stališče 7—

Predpisana taksa za penzijski fond je vračunana v cenah

VSTOPNIC se debitajo v predprodaji pri gledališki blagajni v opernem gledališču od 10. do pol 1. in od 2. do 5. ure

V kratkem sporočilu brez podpisa beremo o uprizoritvi, da je »Jenufa« »težka za poslušalce«, a je »žela zopet največji uspeh in je bilo priznanje zelo živo«. ¹³ V prikazu repertoarja za sezono 1924/1925 pravi L.[ucijan] M.[arija] Š.[kerjanc], da se »opaža namerno ignoriranje nemških opernih del preteklosti in sodobnosti, kajti prevladujejo pri nas, kakor danes skoroda na vseh odrih, dela romanskih in ruskih opernih skladateljev«. »Jenufo« samo omenja med drugimi uprizorjenimi deli. ¹⁴

Nove postavitve »Jenufe« z novim dirigentom in režiserjem ter s številnimi novimi pevkami in pevci slovenska glasbena kritika temeljiteje ni obravnavala. Kje je temu razlog, je za dnevnike težje pojasniti kot za revijalni tisk, ki ljubljanskih opernih uprizoritev stalno ni spremljal in je o njih izčrpneje le redko poročal.

Po daljšem premoru je bila »Jenufa« znova izvedena šele v sezoni 1933/1934, v kateri je bila na repertoarju tudi Janáčkova »Katja Kabanova«. ¹⁵ Premiera »Jenufe« je bila 13. januarja 1934. Tekst je na novo prevedel Štritof, dirigent je bil Mirko Polič, režiser pa Ciril Debevec. Izvajalci so se skoraj popolnoma izmenjali. ¹⁶

¹³ Gl. Jutro (J) V, št. 282.

¹⁴ Gl. LZ XLV, 61—62.

¹⁵ Gl. Gledališki list NGLj, Opera, sez. 1933/1934.

¹⁶ Iz sez. 1924/1925 sta ostala le Thierry-Kavčnikova in Zupan, drugi pa so bili novi (F. Bernot-Golobova, J. Gostič, S. Marčec, Z. Gjungenac-Gavella, M. Rus, M. Kogejeva, Š. Poličeva, K. Strniševa, Š. Ramšakova, J. Jeromova, P. Škerjančeva). Gl. v op. 15 cit. Gledališki list, št. 9.

Tisk je tokrat »Jenufi« posvetil več pozornosti kot ob uprizoritvi v sezoni 1924/1925. V gledališkem listu Narodnega gledališča v Ljubljani, Opera, sezona 1933/1934, št. 9 je v uvodnem članku kratka, a precej točna oznaka te opere. V njej nepodpisani avtor opozarja na veristične elemente v snovi, ki pa »niso v sorodu z italijanskim verizmom«, in na realizem v deklamaciji. Nato omenja značilnosti Janáčkovskega glasbenega jezika, izrazit ritem, »zmerno moderne in samonikle harmonije« ter izvirno instrumentacijo. V nadaljevanju pisec govori še o komponistu in njegovem delu nasploh ter o izvedbah in uspehih »Jenufe« v svetu.

O premieri so tedanji ljubljanski kritiki pisali priznalno. Emila Adamiča je zlasti impresioniral Janáčkov orkester, ki »govori popolnoma svoj jezik« in v katerem je »vsak hip nekaj presenetljivo novega«, a je vendar »v vsej svoji pisani raznobarvnosti čudovito enotno«. ¹⁷ V. Ukmar je naglasil izredno umetniško in etično silo »Jenufe« in njeno izredno uprizoritev, ki »je obe sili izgrebla v globinah in jih je izoblikovala v plastično učinkovitost«. ¹⁸ F. Govekar je menil, da je bila predstava »po kreacijah solistov in nastopanju zbora ter po režiji in opremi taka, kakršne zlepa nismo imeli na našem odru«. ¹⁹ V poročilu M. Tomca beremo, da je izvedba dosegla lep uspeh po dirigentovi in režiserjevi zaslugi, ki »sta s smiselno interpretacijo pokazala vse lepote dela in obdržala

¹⁷ Gl. J XV, št. 11.

¹⁸ Gl. Slovenec (S) LXII, št. 12, 16.

¹⁹ Gl. Slovenski narod (SN) LXVII, št. 16.

Prvič

Katja Kabanova

Opera v treh dejanjih (6. slikah). Po A. N. Ostrovskega. Nevitje uredil Vinc. Cervinka, prevedel N. Štirif, uglašil Leo Janáček.

Dirigent: N. Šaritel.

Revisor: C. Deherve.

Savelj Prokejevič, dijak, trgovec	M. Rus
Boris Grigorjevič, njegov nečak	S. Banovce
Marfa Ignatjevna Kabanova, bogata trgovčeva vдова	V. Thierryjeva
Tihon Ivanič Kabanov, njen sin	St. Marčec
Katja, njegova žena	S. Gjunjejeva
Vanja Kudrjak, nitelj, kemik in mehanik	J. Gostič
Barabaja, njenka pri Kabanovih	St. Politeja
Kuligin, Kudrjakov prijatelj	V. Janko
Glaska, služkinja	S. Ramiškova
Feklusa, služkinja	M. Korojeva

Meščani in meščanke.

Kraj in čas dejanja: Mesteca Kalinov ob bregu Volge.

Med 2. in 3. dejanjem pretečeta dva tedna.

Scenograf: V. Ulianitshev

Blagajna se odpre ob pol 20.		Zatetek ob 20.		Konec ob 22.	
Partija: Socijal. L. vrsta . . .	Da 42 —	Dobroti letni sedeli: v partiji . . .	Da 32 —	Gošarnja: Socijal. L. vrsta . . .	Da 14 —
" II. - III. vrsta . . .	42 —	" I. pol . . .	37 —	" . . .	13 —
" (IV. - VI. . .	35 —			" (III. . .	13 —
" (VII. - IX. . .	35 —	Sakom: I. vrsta srednje . . .	37 —	" (IV. . .	10 —
" X. . .	26 —	" II. . .	23 —	" V. . .	10 —
" XI. . .	140 —	" III. . .	16 —	" VI. . .	10 —
Ležiš: I. vrsta . . .	140 —	" I. . .	20 —	" . . .	7 —
" II. reda 1-5 . . .	140 —	" . . . stranski hodnik . . .	10 —		
" 6-9 . . .	140 —				
Predpisana taksa za penzijski fond je vrščevana v cenah VSTOPINICE so dajavo za osredotočni pri gledališki blagajni v opaznem gledališču od 19. do pol 1. in od 3. do 5. ure					

tudi v najkočljivejših trenutkih vez med odrom in orkestrom»; solistične vloge so bile v »najboljših rokah«.²⁰

Zatem je bila »Jenufa« spet na programu ljubljanske Opere v sezoni 1940/1941. Pred premiero, ki je bila 12. oktobra 1940, je vanjo izčrpno uvedel Gledališki list.²¹ Za uprizoritev so uporabili ta tekst kot že v sezoni 1933/1934. Dirigiral je Štritof, režiral pa Debevec.²²

Kot že prej je »Jenufa« tudi zdaj navdušila kritiko in publiko. Npr. Tomc je sicer kratko, a globlje kot v letu 1934 segel v njeno bistvo. V svojem poročilu omenja, da ima to delo »mnogo verističnih potez« in je dramatično »do skrajnosti napeto«. Pripominja, da je skladatelj »vnesel v glasbo mnogo ljudskih prvin svojega naroda, s čimer odklanja zapadnoevropski izraz v glasbi, dočim mu oblikovno ostaja zvest. Janáčkove melodije se ravna po govornjeni besedi in s tem mnogo pridobijo po izvirnosti«. Ocenjevalec še nato načena vprašanje odnosa med orkestrom, dejanjem in besedo, na kar skladatelj opero in končno ugotavlja, da je treba izvedbo smatrati za velik uspeh ljubljanske Opere.²³

²⁰ Gl. DS XXXXVII, nova knjiga II. letnik, 556.

²¹ Prim. Gledališki list NGLj, Opera, sez. 1940/1941. O nastanku, vrednosti in pomenu »Jenufe« je razmišljal Ukmar (25, 26); sledi poročilo J. Korngolda o prvi nemški uprizoritvi te opere (prevod M. Bravničarja, 27–30), nato so biografski in bibliografski podatki o Janáčku (30, 31) ter vsebina opere (31–33).

²² Za sedanjo izvedbo se kot pevci in pevke navajajo Gostič, Zupan, Marčec, Poličeva, Jeromova, Škerjančeva, N. Španova, E. Karlovčeva, V. Janko, V. Heybalova, S. Ivančičeva, E. Barbičeva in M. Polajnarjeva. Gl. Gledališki list NGLj, Opera, sez. 1940/1941, št. 3.

²³ Gl. DS LIII, 107.

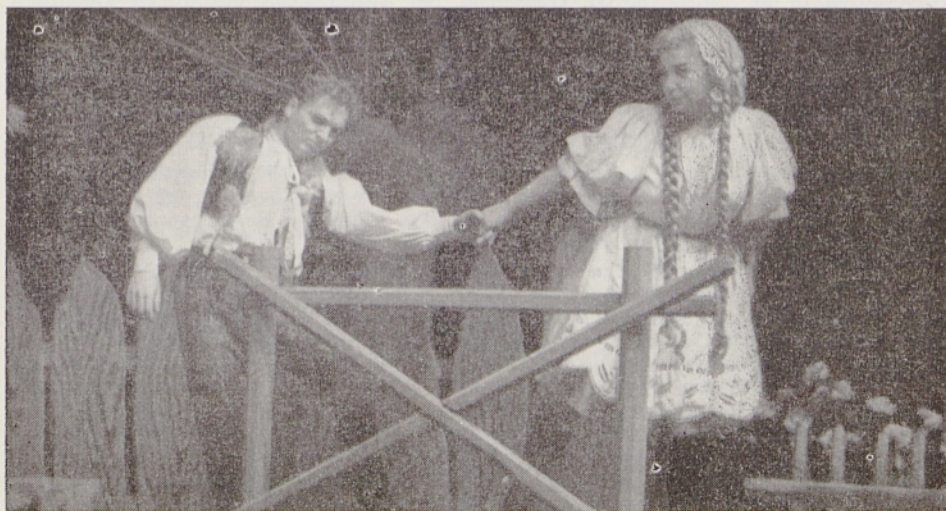
Druga svetovna vojna gledališkega dela v glavnem ni prekinila. Zato je bila »Jenufa« vnovič vključena v operni repertoar sezone 1944/1945, ko se je ljubljansko gledališče imenovalo »državno« in ne »narodno« kot prej.²⁴ Za njeno premiero je izšel Gledališki list, ki je imel na ovitku vejico (oljčno?) s sadeži. Nemška zasedbena uprava jo je najbrž smatrala za simbol miru, zmage ali nekaj podobnega. Vsekakor ji ni bila všeč. Zato se je moral ta ovitek umakniti drugemu, na katerem je bila skica pevke oziroma igralka med dvema antičnima stebroma.²⁵

Premiera je bila 8. oktobra 1944. Dirigiral je Danilo Švara, režiral Debevec, za tekst je služil Štritofov prevod izvirnika.²⁶ O uprizoritvi sta izšli poročili v

²⁴ Ta naziv se je prvič pojavil v Gledališkem listu — Opera, Ljubljana, sez. 1942/1943, št. 12. Primerek gl. v SGM.

²⁵ Primerek, ki je imel vejico, se ni smel razpečavati. Ohranjen je v SGM, kjer je tudi primerek s spremenjenim ovitkom, ki se je tako uporabljal za nadaljnje številke Gledališkega lista — Opera. Ta list pa je bil nato ukinjen z odlokom šefa pokrajinske uprave v Ljubljani z dne 16. novembra 1944, št. 1303/1 Pr., ki je bil objavljen ob koncu št. 5 Gledališkega lista — Opera. Vzrok za to ukinitvev ni bil naveden, po vsej verjetnosti je bil politične narave. Ukinitvev Gledališkega lista ni veljala samo za Opero, ampak tudi za Dramo. Ljubljanska Opera je zatem izdajala ob pomembnejših predstavah samo informativne članke. Ti naj bi bili nekakšno nadaljevanje Gledališkega lista, a niso imeli njegovega prejšnjega koncepta in tudi ne ustreznega ali podobnega naslovnega lista.

²⁶ Peli so F. Golobova, J. Lipušček, A. Uršič, E. Karlovčeva, V. Heybalova, M. Dolničar, D. Zupan, Š. Poličeva, V. Bukovčeva, D. Sadnikova, F. Senegačnikova in E. Barbičeva. Nekateri med njimi so sodelovali v izvedbi »Jenufe« že v sezoni 1940/1941. Gl. Gledališki list Drž. gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1944/1945, št. 1. — Gledališki plakati so imeli v času nemške zasedbe nemško- slovenske nadpise, v času italijanske zasedbe pa italijansko-slovenske. Gledališki plakat za uprizoritev »Jenufe« je imel v letu 1944 zgoraj nadpis: Staatstheater — Opernhaus (Državno gledališče — Opera). Gl. primerek v SGM, fsc. gledališki plakati — Opera.

Ljubljanska »Jenufa« 1947. leta (D. Čuden in Z. Gjungenčeva)

obeh tedanjih ljubljanskih dnevnikov,²⁷ v primerjavi z njima pa je bil značilnejši Ukmarjev uvodni članek v Gledališkem listu. V njem je pisec hotel pojasniti tudi razloge, ki so privedli do izvedbe »Jenufe« v vojnem času. Takole pravi: »In tako zelo spada (Jenufa', op. pis.) v ta naš čas. Ljubezen, razočaranje in trpljenje. Toliko trpljenja! Skoro bi utonil v njem in se izgubil v temo. A ne. Skozi vso grozo bolečin posije ob koncu luč. Tista luč, ki posveti samo tja, kjer se je iz trpljenja, žrtve in odpovedi zdramila kot v jutranji rosi oprana duša; tja, kjer se je rodil v človeku njegov drugi, višji in boljši jaz in se svobodno odločil na pot, ki mu jo je odmerila dobra, vseurejajoča in vseodrešujoča usoda.«²⁸

Kmalu po drugi svetovni vojni, v sezoni 1947/1948 je bila »Jenufa« spet na opernem repertoarju — zdaj Opere Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. Režiral je Branko Gavella, dirigiral Polič, za tekst so spet vzeli Štritofov prevod.²⁹

Premiera, ki je bila 6. decembra 1947, je uspela in je bila v tem smislu ocenjena v dnevnem tisku.³⁰

Nato je bila »Jenufa« spet obnovljena na ljubljanskem odru v sezoni 1956/1957, ko sta njeno premiero pripravila režiser Debevec in dirigent Švara. Tekst je bil Štritofov prevod, ki se je držal še iz sezone 1933/1934 in je s tem potrdil svojo vrednost.³¹

Iz poročil je razvidno, da je premiera 23. maja 1957 nasploh uspela.³² Gledališki list, ki je bil natisnjen za to priložnost, je vanjo obsežno uvedel.³³

²⁷ Prim. J XXIV, št. 242 (brez podpisa); S LXXII, 234, rec. M.[atija] T.[ome].

²⁸ Prim. Gledališki list Drž. gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1944/1945, št. 1, str. 2.

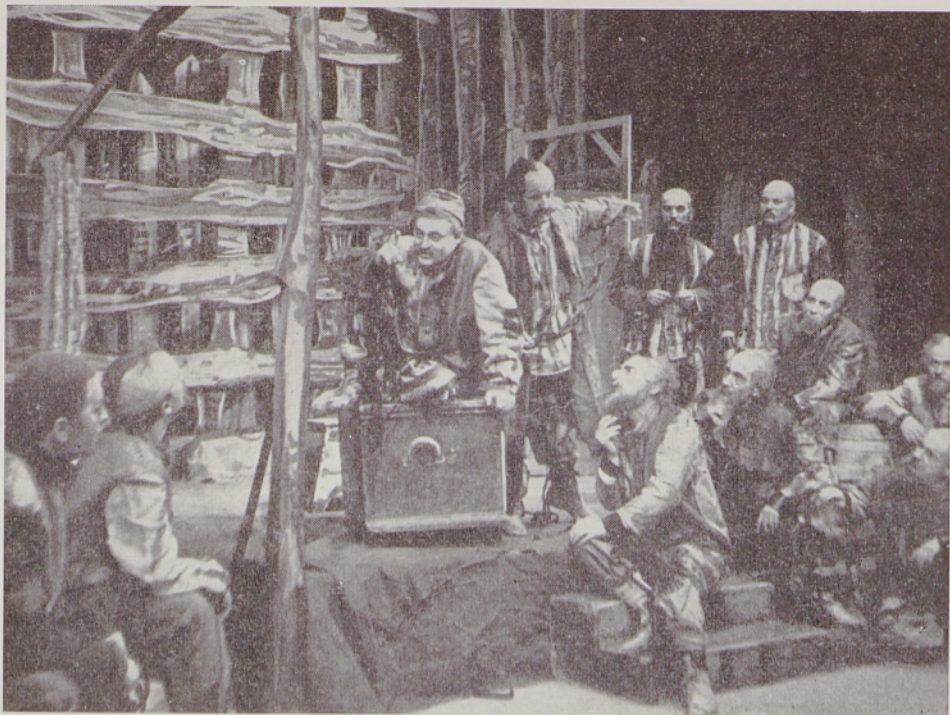
²⁹ Pevke in pevci, ki so v posameznih vlogah alternirali, so bili Kogejeva, Lipušček, D. Čuden, Karlovčeva, Gjungjenčeva, Heybalova, V. Janko, F. Langus, A. Orel, Poličeva, Bukovčeva, V. Ziherlova, E. Neubergerjeva, M. Zakrajškova, S. Neratova in M. Patikova. Gl. Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani (SNGLj) — Opera, sez. 1947/1948, št. 5.

³⁰ Gl. npr. Slovenski poročevalec (Sp) VIII, št. 293 (rec. D. Cvetko). — Gledališki list, ki je izšel za premiero (št. 5), je obsegal članek o pomenu Janáčkovega opernega dela, ki ga je napisal L. M. Š. (Škerjanc), že cit. Korngoldov članek v prevodu M. Bravničarja, in vsebino opere (ib., 57—61, 61—64, 72—73).

³¹ Med pevkami in pevci, ki so v reprizah večidel alternirali, se navajajo B. Stritarjeva, M. Brajnik, Lipušček, Čuden, G. Dermota, V. Gerlovičeva, Karlovčeva, Bukovčeva, Janko, Langus, I. Anžlovar, Z. Kovač, Kogejeva, M. Mlejnikova, Z. Gašperšičeva, S. Hočvarjeva, M. Polajnarjeva, Patikova, Barbičeva in Ziherlova. Gl. Gledališki list SNGLj — Opera, sez. 1956/1957, št. 6.

³² Gl. Ljudska pravica (Lp) XXIII, št. 126 (rec. P. Šivic); Sp XVIII, št. 128 (rec. V. Vodušek); Naša sodobnost (NSd) V, II. knjiga (rec. M. Lipovšek). — Po Lipovškovem mnenju se je študij »Jenufe« preveč »izgubil v detajlih« in je premalo sledil muzikalnemu izrazu v vsebinskem smislu. Kljub temu je bila uprizoritev »ena od letošnjih najboljših«. Na splošno je bil karakter »Jenufe«, ki je bila »višek sezone«, v tej izvedbi »nekoliko ozek, premalo poglobljen in muzikantski pri vsem točnem študiju, ki je tako potreben in je bil gotovo tudi izvršen« (ib., 825). K temu še prim. Zvuk 1957, 13—14, str. 166 (P. Šivic).

³³ Gl. Gledališki list SNGLj — Opera, sez. 1956/1957, št. 6. — V uvodnem članku razmišlja Debevec o Janáčku in njegovem delu. Za inscenacijo »Jenufe« misli, da si »v tem kočljivem vprašanju nismo še čisto na jasnem« (167), kar je gotovo res. Za tem člankom sledijo biografski podatki o avtorju opere (168—171), nato pa še njena vsebina (189—191).

»Zapiski iz mrtvega doma« v ljubljanski Operi 1959/60

V razdobju 1922—1957 je bila »Jenufa« sedemkrat postavljena na odru ljubljanske Opere. V tem času so se večkrat menjali njeni režiserji, dirigenti, pevci in pevke, menjal se je tekst in tudi občinstvo se je izmenjalo. »Jenufa« je šla skozi več razvojnih faz v marsikaterem oziru. Razni njeni pripravljalci in izvajalci so jo različno interpretirali, v vsakem primeru pa jih je privlačila tako kot tudi gledališko publiko s svojo elementarno, izvirno izrazno močjo.

Poleg »Jenufe« sta bili iz Janáčkovskega opusa na ljubljanskem opernem odru doslej uprizorjeni še operi »Katja Kabanova« in »Iz mrtvega doma«.

»Katja Kabanova« je bila na sporedu v sezoni 1933/1934. Prevod njenega teksta je oskrbel Štritof, ki je tudi dirigiral, režiral pa je Debevec.³⁴

Po premieri, ki je bila 26. maja 1934, je izšlo več ocep. »Katji Kabanovi« so izrazile priznanje, o njeni uprizoritvi so poročale ugodno. Emil Adamič je poudaril, da je Janáček tudi v tej operi »neizmerno invenciozen, smel, samo-

³⁴ Peli so Rus (Savelj Prokofjevič Dikoj), Banovec (Boris Grigorjevič), Thierry-Kavčnikova (Marfa Ignatjevna Kabanova), Marčec (Tihon Ivanič Kabanov), Gjungenčeva (Katja), Gostič (Vanja Kudrjaš), Poličeva (Barbara), Janko (Kuligin), Ramšakova (Glaša) in Kogejeva (Fekluša). Gl. Gledališki list NGLj — Opera, sez. 1933/1934, št. 17. Razen izvajalcev in vsebine so bili v tem Gledališkem listu še nekateri podatki, ki segajo v podrobnosti opere in so vzeti iz razpravljanja F. Pale o opernem delu Leoša Janáčka (ib., 1—2).

nikel, sijajen instrumentator, velik arhitekt, slovanski folklorist«. Ob vseh teh superlativih pa je vendar bil mnenja, da je Janáček močnejši in prepričevalnejši v »Jenufi«. ³⁵ Precej podrobno je analiziral »Katjo Kabanovo« tudi Ukmar, ki je v svojem poročilu ravno tako nakazal nekatere bistvene momente, v katerih se loči od »Jenufe«. ³⁶

Zadnjo Janáčkovo opero »Iz mrtvega doma« (Z mrtvého domu), ki so jo krstili v Brnu šele po avtorjevi smrti, 12. aprila 1930, so predstavili v ljubljanski Operi v sezoni 1959/1960. Gledališki list je o njej obsežno poročal in je s tem pomagal občinstvu, da mu je bila dostopnejša ta svojevrstna opera, polna globokih izpovedi, pisana v nekonvencionalni formi. ³⁷

Za slovensko izvedbo, ki je bila nasploh prva v Jugoslaviji, sta prevedla tekst Mitja Šarabon in Hinko Leskovšek. Ta je bil tudi njen režiser, dirigiral pa je Demetrij Žebre. ³⁸

Premiera je bila 1. oktobra 1959. Dejanje in glasba, to in ono je prevzelo publiko, ki ji je bila opera »Iz mrtvega doma« nekaj novega in ji je nudila bogato priložnost za nadaljnjo poglobitev v značilnosti ustvarjalne fiziognomije moravskega mojstra. To se zrcali tudi iz kritike o tem Janáčkovem delu, v kateri beremo, da je recenzenta z vsako novo stranjo partiture vse bolj prevzemalo začudenje, kako površno in premalo je poznan Janáček kljub temu, da so ljubljanski poslušalci že spoznali »Jenufo«, »Katjo Kabanovo«, »Tarasa Buljbo«, »Glagolsko mašo«. Delo takšnega pomena in veljave prihaja s preveliko zakasnitvijo »ob tolikšni nemoči sodobne operne tvornosti, ob tolikih naporih za osvežitev in pomladitev opernega repertoarja«. ³⁹ O moči in nemoči sodobne opere je mogoče na široko razpravljati. V tej in oni smeri je bilo izrečenih mnogo nasprotujočih si sodb. Vsekakor pa velja recenzentova misel o zakasnitvi in tudi njegova ugotovitev, da učinkuje omenjena opera še danes »sveže in očarljivo«. Ravno tako je pravilen njegov poudarek na posebnem pomenu, ki gre tej operi zaradi njene globoke človeške izpovedi resničnega, iskrenega sočutja in ljubezni do zavrženih in poteptanih soljudi. ⁴⁰ Sklada se z mislijo, ki je vodila Janačka: v vsaki kreaturi božja iskra! Bila je jedro in bistvo njegove človečnosti, z njo je skladatelj plodil svoje ustvarjanje, ta misel ga je neprestano vodila k ponižanim in razžaljenim.

Na odru ljubljanskega gledališča so bile doslej uprizorjene samo tri Janáčkove opere. Njihov vpliv pa je bil velik. Segel je v globino in širino in omogočil, da si je Janáček pridobil trdno mesto in veljavo tudi v slovenski prestolnici in v vsem slovenskem glasbenem svetu.

³⁵ Gl. J XV, št. 120 (rec.: .č); prim. še SN LXVII, št. 119, rec. F.[ran] G.[ovekar].

³⁶ Gl. S LXII, št. 120.

³⁷ Gl. Gledališki list — Opera SNGLj, sez. 1959/1960, št. 1. Obsega naslednje: Janáček o sebi in svojem ustvarjanju (3), Dramatik Leoš Janáček (odlomki iz razpravljanj Jaroslava Vogla, 4—7), Sodobniki o Leošu Janáčku (B. Štědrón, O. Jeremiáš, L. Kundara, E. Axman, 8—10), vsebino in karakterizacijo opere (10—18).

³⁸ Izvajalci so bili Z. Kovač (Gorjančikov), Dermota (Aljeja), Lipušček (Morozov), L. Korošec (poveljnik taborišča), M. Brajnik (Skuratov), S. Smerkolj (Šiškov), Čuden (Šapkin), L. Kobal (stari kaznjeneč), S. Car (debeli kaznjeneč), J. Gašperšič (suhi kaznjeneč), A. Prus (Čehunov), S. Štrukelj (Čerevin), T. Gašperšič (pijani kaznjeneč), Anžlovar (kuhar), M. Černigoj (kovač), Dolničar (duhoven), Patikova (pocestnica) in F. Puhar (stražar). Gl. Gledališki list — Opera SNGLj, sez. 1959/1960, št. 1.

³⁹ Gl. Delo I, št. 158 (rec. U. Prevoršek).

⁴⁰ Ibid.

Janáček sur la scène de l'Opéra de Ljubljana

Le premier opéra de Janáček mis au répertoire de l'Opéra de Ljubljana fut *Jenufa*. Il fut représenté dans la saison 1922/23 puis repris durant les saisons 1924/25, 1933/1934, 1940/1941, 1944/45, 1947/48 et 1956/1957. Les deux autres oeuvres de ce compositeur qui furent représentées sur la même scène furent *Katja Kabanova* (dans la saison 1933/1934) et *«De la maison morte»* (dans la saison 1959/1960).

Dans les interprétations des différents metteurs-en-scène, chefs d'orchestre, scénaristes, chanteurs et chanteuses, tous les opéras de Janáček eurent un grand succès à Ljubljana. La critique et le public les acceptèrent avec enthousiasme. Leur influence fut grande et ce sont ces oeuvres qui assurèrent à Janáček une place importante dans la capitale slovène ainsi que dans le monde musical slovène en général.

Smiljan Samec

Partizanski spomini gledaliških popotnikov

Januarja 1944 je predsedstvo SNOS-a izdalo dekret, po katerem se je iz vseh, na osvobojenem ozemlju in v NOB delujočih gledaliških delavcev ustanovilo Slovensko narodno gledališče. To je bil prav gotovo edinstven kulturni ukrep osvobodilnega gibanja na Slovenskem, ki je po svojem pomenu glede na vojni čas in akcije prav gotovo daleč presegel ozke domače okvire. O samem delu in vlogi tega gledališča v NOB, ki sta kot kulturna manifestacija v vojnem času vzbudila doslej upravičeno že obilo pozornosti tudi zunaj meja naše domovine, je bilo že marsikaj napisanega, malo ali skoraj nič pa o svojevrstnem delu in poti manjše gledališke skupine, katere člani so bili sicer tudi imenovani v ustanovitvenem dekretu Slovenskega narodnega gledališča, ki pa se zaradi posebnih okoliščin vse do konca vojne nikoli niso mogli priključiti svoji matični ustanovi. Njihova pot jih je namreč vodila s slovenskih tal daleč po Jugoslaviji in pozneje tudi čez njene meje. To je bila tako imenovana kulturna skupina X. Ljubljanske udarne brigade, ki so jo sestavljali tovariši: gledališki igralec Ivan Jerman kot vodja skupine, operni dirigent in skladatelj Rado Simoniti, operni dramaturg Smiljan Samec, glasbenik prof. Vlado Golob, operni pevec Marjan Kristjančič in študent Drago Počkaj kot vojaški vodja in intendant.

Ta mala skupina se je pravzaprav bolj ali manj po naključju izoblikovala po znani nemški novembrski ofenzivi in bitkah na Ilovi gori l. 1943, pred to ofenzivo pa so vsi štirje njeni gledališčniki že bili člani večje gledališke skupine pri SNOS-u, iz katere je pozneje nastalo Slovensko narodno gledališče. Gledališka skupina SNOS-a je šla pred ofenzivo kakih 20 članov in so bili njeni udje poleg že imenovanih štirih gledališčnikov tudi tako znani gledališki delavci kot Lojze Potokar, France Presetnik, Jože Tiran, Vladoša Simčičeva, Nada Vidmarjeva, Bogdana Stritarjeva, Franci Šturm, Jože Gale, Ema Starčeva, Stane Česnik in drugi. Prvotna skupina je že pred ofenzivo prirejala mitinge in kulturne nastope po Dolenjskem, najpomembnejše njeno dejanje pa je bila krstna uprizoritev Klopčičeve enodejanke *«Mati»* v režiji Ivana Jermana, s

čimer so gledališčniki nastopili na Kočevskem zboru. To je bila posebna nočna svečanost, ki je že skoraj v jutranjih urah naredila na zbrane delegate prav poseben vtis. Predstava Klopčičeve »Matere«, ki je izredno uspela tudi ob poznejših uprizoritvah, je prav gotovo po svoje botrovala ideji o ustanovitvi posebne kulturne enote med partizani, Slovenskega narodnega gledališča, saj je kot prva v pozitivnem smislu nakazala upravičenost in delovne ter umetniške možnosti v NOV zbranih gledaliških delavcev.

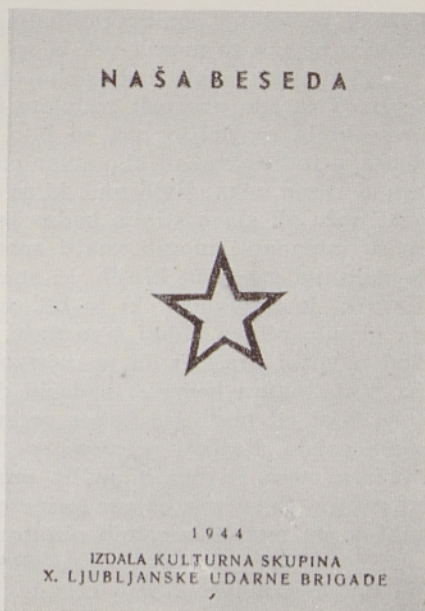
Toda to veliko skupino je razbila nemška novembrska ofenziva, zakaj zaradi lažjega gibanja jo je bilo potrebno razdeliti na manjše grupe in jih dodeliti posameznim brigadam. V sami ofenzivi na Ilovi gori sta vojaško povezano delovali predvsem Cankarjeva in Ljubljanska brigada, ki sta se pomikali vstric in se v pohodih stalno srečavali. Oboroženi »kulturniki« niso mnogo sodelovali v samih bojih, temveč so noč in dan nosili ranjence, kar je bilo v nekem pogledu še težje, ne glede na vmes žvižgajoče krogle in šrapnele. Ofenziva je namreč terjala precej žrtev že zategadelj, ker je to bil za mnoge novince pravzaprav prvi ognjeni krst, v katerem se marsikdo še ni dobro znašel. Toda stari in prekaljeni partizani so nas dobro vodili, tako da je ofenziva nazadnje propadla.

Od pohodov in borb utrujeni borci so se ob koncu ofenzive zbrali na Korinju v Suhi Krajini in nekaj dni počivali. Pregledovali smo boleče izgube, čistili orožje, vzpostavljali zveze z drugimi brigadami in se predvsem izdatneje nahranili, da smo nadoknadili pičlo preživljanje in napore v dneh neskončnih pohodov. Med ofenzivo je bil zapadel tudi prvi sneg, tako da smo bili tiste kratke urice spanja več noči prespali kar na njem. Pa se nam vzlic temu ni zdelo, da bi se bil kdo »prehladil«. No, počitek na Korinju pa je bolj malo veljal prav za nas kulturnike, zakaj prav ta čas je bil najbolj primeren za mitinge v vseh okoliških vaseh. Oprtali smo torej harmoniko na rame in vse večere prepešali, da smo v kaki gostilni ali pa v večji sobi priredili nastop z obveznim političnim govorom in nato s pevskimi točkami, recitacijami in šaljivimi nastopi. Tako smo budili v ljudeh borbeno moralo, čeprav v obubožani in zaostali Suhi Krajini ni bilo tisti čas malo takih, ki so nas sprejemali s strahom in nezaupanjem. Toda naši nastopi so jih vseeno razgibali, tako da vsaj nekakšen uspeh ni nikoli izostal. Da bi pokazali, kako ne preganjamo vere kot take, ampak samo njeno izkoriščanje v politične namene, smo se, kadar je bilo treba, tudi z orožjem na ramenih udeležili v cerkvi nedeljske maše in ta zgled je preprostim ljudem mnogokrat več povedal kakor vsaka govorjena beseda.

Iz tistih dni mi je v spominu ostala tudi prijetna anekdota. Na mitinge smo hodili seveda proti večeru in vračali smo se šele v trdi noči. Zato smo kajpak vselej morali vedeti pravo geslo, da bi nas straža spustila naprej. Ko smo se tako vračali, menda s Tisovca na Korinj in je bila ura že pozna, nas je prav tako pred vasjo zaustavila straža. »Stoj!« se je oglasilo iz teme. Povedali smo geslo in se predstavili, kdo gre. Rekli smo na kratko: »Kultura.« Stražar je seveda odvrnil: »Kultura, naprej!« Ubrali smo jo mimo njega proti prvim hišam, kar je za nami spet priplaval otožni stražarjev glas, ker je bil dečko bržčas že štel minute, kdaj ga bo razrešila menjava straže. In smo torej začuli: »Kultura, koliko je ura?« Seveda smo vsi bušnili v smeh ob tej rimi na pravem mestu in nismo ostali dolžni odgovora. Ob takih pripetljajih smo vselej pozabili na utrujenost.

*Dve publikaciji, natisnjeni na Visu
1944. leta*

Ob drugi priložnosti, verjetno že prvi dan, ko smo na Korinju v prerevni koči prvič po ofenzivi natepavali žgance, zabeljene z redkimi ocvirki, kar smo bili pritresli bog ve od kod, smo kajpak vsi okoli sklede hiteli zajemati z žlicami, da bi utolažili najhujši glad. Posebno lačen pa se je zdel neki starejši igralec, ki je jadrno polnil svoje zajemalo tudi z največjimi ocvirki. Neki drugi igralec, ki je tudi bil bolj zajetne postave, a nekoliko počasnejši, se je pri tem upravičeno čutil prikrajšanega, zato je ogorčeno bruhnilo iz njega: »Ja, bodi no človek!« Ta humanistični apel užaljene pravice nam je še dolgo potem ostal za iztočnico v pogovorih ali pa v kakorkoli podobnih položajih.

Vzlic vsemu pa so nam tisti dnevi na Korinju veljali za prijeten oddih po prvi hudi preizkušnji. Toda prav tam na Korinju je usoda zaobrnila pot ravno nam gledališčnikom, ki smo bili začasno dodeljeni Ljubljanski brigadi. Po prvotnem načrtu bi se namreč morali prav vsi gledališčniki po končani ofenzivi spet zbrati v prejšnji gledališki skupini SNOS-a. Naključje pa je hotelo, da je poziv predsedstva Ljubljanske brigade mnogo prepozno. A da grem po vrsti.

XIX. divizija, ki je v njenem sestavu bila tudi Ljubljanska brigada, je po dnevih počitka na Korinju dobila nalogo, da odrine na Hrvaško v Gorski Kotar, kjer naj bi se v bojih združila s hrvaškimi partizani. Ta naloga ni imela samo vojaškega značaja, ampak tudi političen pomen, zakaj slovenske brigade naj bi na hrvaškem ozemlju prikazale uresničenje bratstva v orožju, kar je seveda močno odjeknilo pri ljudeh onstran slovenske meje. Mi smo zaradi predvidene nove poti seveda pričakovali spet večje napore, toda pot v neznano Endehazijo nas je vseeno zamikala. Kdor se je od kulturnikov zbal naporov, se je kajpak skušal izgovoriti s takimi ali drugačnimi razlogi, a takrat še nismo

poznali pridobitev samoupravljanja in štab divizije je kratko zavrnil vsak tak poskus: na pot so morali vsi, ki so bili za to določeni.

Tistim, ki so bili bolj slabo obuti, so bili na Korinju pripravniki brigadni čevljarji za silo pokrpali podplate in pohod se je začel. Če se je cela divizija premaknila na daljšo pot, ni bilo sicer tako hudo zamotano, kot bi to bilo danes, a tudi takrat ni bila stvar povsem preprosta. Tren je prevažal bolj malo hrane, razen nekaj živih mul, ki so tovorile in na koncu same ponižno ponudile vrat nožu ali glavo strelu, kadar je zmanjkalo drugega živeža. V splošnem pa so se intendantni morali znajti sproti na samem terenu in priskrbeti, kar se je dalo, po vaseh in krajih, ki smo skoz nje romali. Naša prva postaja proti Hrvaški je bil Polom, ki je bil res ves polomljen, požgan in razrušen, tako da ni bilo nikjer videti žive duše. Toda iznajdljivi intendantni so ne vem od kod navozili prašičev in na postanku se je kar zakadilo od ognjev, ki so se na njih cmazila bedresa in drugi deli teh prežlahtnih živali. Večerni golaž je tako sijal od maščobe, kakor ne pomnim ne kdaj prej ne pozneje. Pa še je mesa ostalo. Najbolj previdni so tlačili v torbe in nahrbtnike kar cele kose svežega mesa, ki naj bi prišlo prav onstran meje, kjer gotovo ne bo živeža na pretek. Seveda se je vse to meso navzlic zimi kaj kmalu pokvarilo in lakotniki so ga morali žalostnih obrazov metati proč.

Hodili smo in hodili skoz Zelendol in Mlako in posebno naporen pohod je bil tja do Osilnice. Hodili smo bili ves dan in proti večeru nas je ravno nad Osilnico zajel močan dež. Utrujenim so nam kaplje lile čez obraze, ko smo s hriba ugledali v dolini prve hiše. Tedaj smo prav mi kulturniki začeli pesem, ki je na mah zajela vso brigado in pojoč smo z jasnimi očmi krenili v globel. Tam smo se razvrstili po domovih in ob pečeh posušili premočena oblačila. Komisar Janko pa je prav nas posebej pohvalil, ker smo znali o pravem času s pesmijo dvigniti razpoloženje.

Dne 26. novembra 1943 smo že bili v hrvaškem Gerovem. Hrvati so nas kar gledali. Toda marsikdo nas je iskreno pozdravil. Zvečer smo seveda priredili miting in od tam naprej je bilo treba misliti tudi na hrvaško govorico. Zato smo zlasti za humoristično »Kroniko« morali začeti klepati tudi hrvaške verze. Kako se mi je to posrečilo, danes ne vem več, toda ljudje so razumeli politične bodice in uspeh ni izostal. Naša mala skupina petih nastopajočih se je kmalu programsko lepo osamosvojila: Golob je imenitno vlekel harmoniko. Simoniti je komponiral in nas učil petja, jaz sem pisal tekste, Jerman je bil zelo dober konferansijer, Kristančič pa je bil pravi operni tenorist, le da najbrž zavoljo vojaške discipline nikoli ni »odpovedal predstave«. Tako smo se lepo ujeli in vsa petorica skupaj smo bili celo kar uporaben kvartet, s tem da sva Jerman in jaz zalegla vsak za pol drugega tenorja. Program smo vsak dan izpopolnjevali, tako da smo kmalu bili zmožni sami v eni sapi držati poldrugo uro v pozornosti tudi večjo dvorano.

Iz Gerovega smo se premaknili v Crni lug, Mrzle vodice in Brod na Kupi, kjer smo povsod imeli uspele mitinge. Posebno važen pa je bil naš nastop v Delnicah. Dvorana v Delnicah je bila prepolna in uspeh mitinga je bil velikanski. Uspeh je bil celo tak, da nas je nekaj imenitnejših Delničank povabilo domov na večerjo, in sicer naš kvintet ter vodstvo brigade in divizije. V hiši, ki je kar dišala po imovitosti, nas je navzlic vojnemu času čakal pravi banket. Moža ni bilo nobenega, vsaka od teh imenitnic ga je namreč imela »nekje« na službenem potovanju... Seveda smo bili previdni in rekli smo si, da so

te ženske prav gotovo nekaj dni prej podobno gostile Nemce in morda celo ustaše. Nemara smo jim delali krivico, a nikakor nismo mogli verjeti, da je vse tisto navdušenje resnično veljalo le nam. V jedilnici na komodi je tiktakala lepa baročna ura in Janko, ki ji je bil sedel prav nasproti, je večkrat potihoma dejal poleg sebe sedečemu Maroku, da bi najrajši tisto uro ustrelil. No, pa ni prišlo do takega urinega krvoprelitja, pač pa smo drugi dan dobili rahel brigadni ukor vsi tisti, ki smo pri ljubeznivih gracijah malo pregloboko pogledali v kozarec. Pa kako bi tudi ne: miza je bila prebogato obložena, da bi se je ne bil človek usmilil.

Naš miting v Delnicah je imel še eno posebnost, ki se je pozneje izkazala za nas kot resnično dalekosežna. Mitinga so se bili namreč udeležili tudi nekateri predstavniki hrvaškega Glavnega štaba iz Otočca in ker so videli, da je naša skupina res dobra in udarna, so zaprosili našega komandanta, generala Pehačka, da bi nas za nekaj dni posodil Hrvatom. Ti so namreč imeli v načrtu, da bi s slavnostno prireditvijo dne 15. decembra v Otočcu proslavili nedavno Titovo imenovanje za maršala. In tako se je tudi zgodilo. Posodili so nas pač Hrvatom, s tem da bi se morali pozneje vrniti k naši diviziji.

Pot do Otočca pa ni bila tako kratka. Večinoma hodili pa deloma tudi vozili smo se s kamionom cela dva dni in med potjo smo večkrat morali biti prav pozorni, da ne bi padli v kako sovražno zasedo. Toda vse je šlo kar po sreči. Za nami je ostal Mrkopalj, pretolkli smo se skoz Mošunj, na vrsto sta še prišla Drežnica in Brinje in proti večeru smo prišli v Otočac. Tu so nas lepo sprejeli in nam dodelili tudi »konak i puru«, kar je med nami, v hrvaščini manj podkovanega tovariša zavedlo, da je za dobrodošlico pričakoval — konjak in purana. Seveda smo se nasmejali.

Pri hrvaškem Glavnem štabu smo našli tudi Slovenca, avtorja »Bilečanke«, Milana Apiha, ki nam je še posebej ljubeznivo šel na roko. Vodil nas je po Otočcu, tudi mimo stražarjev, za katere je bilo treba vedeti pravo »lozinku«, in nam pridno pripovedoval o svojih doživljajih. Za slavnostni miting, ki je bil čez dva dni, pa smo se morali še posebej dobro pripraviti. Sestavili smo spored, v katerega smo vključili tudi nekaj hrvaških pesmi in točk, poleg obvezne in preizkušene »Kronike« ter Jermanove hrvaške konferanse, in stopili smo na oder. Ker med točkami nismo poznali premora pa tudi na odru nismo stali togo po vojaško, je že na začetku padla pregraja med nami in dvorano in poslušalci so nas od točke do točke sprejemali z vedno glasnejšim ploskanjem. Vsekakor smo bili prvi slovenski partizani, ki smo tako nastopili na Hrvaškem, in poslušalci so najbrž prvič čuli tudi marsikatero slovensko pesem in besedo. A vse to jih ni motilo, nasprotno: ob koncu programa nas skoraj niso hoteli pustiti z odra. Tudi navzoči hrvaški politični in vojaški veljaki so bili z uspehom našega nastopa nad vse zadovoljni in so nam z veseljem čestitali: »Eh, vi Slovenci« Seveda so se vmes vrstile tudi ovacije novemu maršalu Titu. Še posebej pa je te ovacije spodbudila Simonitijska kompozicija »Tito, Tito!« po Nazorjevem besedilu in v našem prevodu. Hrvati so na mitingu pripevali samo uvodni slavnostni govor.

Uspeh v Otočcu pa je za nas imel še eno posledico, ki je v svojem končnem nasledku dokončno popolnoma zaobrnila našo pot. Ker smo že prišli v Liko in so se Hrvati na svoje oči prepričali o izjemni uspešnosti našega nastopanja, saj so nam vsi po vrsti zagotavljali, da oni ne premorejo tako dobre skupine, ki bi bila zmožna podobno enodušno pritegniti poslušalce, so nam predstavniki

hrvaškega Glavnega štaba predlagali, da nekoliko odložimo svoj povratek k naši brigadi. Želeli so, da bi za nekoliko dni krenili iz Like še v Hrvaško Primorje, kjer da bi bilo potrebno narediti nekaj kulturno politične propagande. Za to nalogo da bi bila prav naša skupina najbolj primerna. Naše čete so imele v Primorju v rokah dobršen del obale vse od Karlobaga pa do bližine Crikvenice. V naših rokah so bili tudi otoki, predvsem Rab in Pag. Priznati moram, da nam misel, da bi tako po dolgem času videli morje, nikakor ni bila nesimpatična, zato smo radi privolili, zlasti še, ker so nam gostitelji zagotovili, da bodo naš podaljšek »turneje« žele opravičili pri našem slovenskem poveljstvu. In tako smo se 21. decembra 1943 znašli v Senju, kjer smo ugledali morsko gladino. Ta prizor nas je v sončnem dnevu tako navdušil, da smo kljub zimskemu času šli do kopališča in se pognali v vodo. To smo čez nekaj dni ponovili tudi v. Novem in en dan po Novem letu na otoku Rabu.

Že prvi dan smo seveda v Senju priredili miting in uspeh iz Otočca se je ponovil. Po mitingu nas je povabila domov neka slovenska družina in pri nji smo preživeli nekaj prijetnih uric. Pri tem nam je neka soseda prerokovala iz kave, češ da imamo pred seboj še dolgo življenje, meni, še trdovratnemu samcu pa je hkrati napovedala, da bom dobil za ženo črnolasko. Čeprav nisem vraževeren, moram danes priznati, da prihodnost pozneje ni postavila na laž nobene njene besede.

Naša pot se je nato nadaljevala v nič manj kot Senj starodavni Bribir, kjer so nam še s posebno ljubeznijo pripovedovali o zgodovini tega kraja. Sploh je to svojevrstno mestece, ki je, na hribu in nekoliko oddaljeno od obale, naredilo na nas zavoljo prastarih hiš precejšen vtis, poslušalci na mitingu pa so nas nagradili z nekoliko bolj zadržanim aplavzom, zato pa so nam po mitingu postregli s toliko boljšim sirom in vinom.

Naslednja postaja nam je bil Novi Vinodol pa spet Senj in južno od njega Sveti Juraj. V Novem smo napisali kartice za Ljubljano in neka ženska nam je obljubila, da jih bo ponesla čez »mejo« v Crikvenico. In vsaj za eno razglednico od vse te pošte vem, da je srečno prišla iz partizanov na pravi naslov. Z mitinga v Svetem Juraju smo se vračali v hudi burji peš po obmorski poti, a pihalo je s tako močjo, da smo nekajkrat mislili, da nas bo pometalo v morje. A usoda je bila že tu zvesta vedeževalkinim besedam.

Novo leto 1944 smo tako preživeli ponovno v Senju. Ugibali smo, ali nam bo že prineslo svobodo in ali bomo svoje bližnje še našli žive in zdrave. Saj smo bili že dalj časa od doma in smo tudi ostali vse do konca našega partizanstva o domačih brez slehernih obvestil.

Ponoči 2. januarja smo nato z barko prevozili ne ravno dolgo pot do Raba in se tako ločili od celine. Na Rabu so nas pozdravile letoviške palme, le da tista leta ime kraja ni pomenilo več letovišča, temveč zgolj teman spomin na tisoče naših internirancev, ki so tam pod fašističnim škornjem životarili in mnogi celo pomrli. Po razpadu Italije so se ti interniranci osvobodili in so sestavili svojo rabsko brigado, ki se je brž prevrgla na celino in odrinila proti Sloveniji. Mi pa smo bili prvi slovenski partizani, ki smo prišli tja iz Slovenije, in zato smo imeli za eno svojih prvih dolžnosti, da smo obiskali bivše taborišče in v imenu Ljubljanske brigade položili venec na grobove umrlih. Pri tem smo kajpak tudi zapeli partizansko žalostinko. Tak je bil naš prvi pozdrav iz svobodnih slovenskih gozdov.

Posel 25. 4. 1944

LOUIS ADAMIĆ

I want to share this letter (it reached me on May 20th) with my fellow South-Slavic Americans supporting the Yugoslav Liberation Movement. The letter came through Dr Nikola Mirkovich, a young friend of mine, a Serbian (from Serbia) in U.S. military service, who was on the Island of Vis in April. On May 2d, Dr Mirkovich was killed somewhere in Yugoslavia in a battle in which he joined the Partisans against the Nazis. Slava mu!

Dragi tovariš Adamić!

Je dolgo z občasovanjem zasledujemo ves Tvoj ogromni napor, ki si ga v Novem svetu zastavljal v priod naše pravične narodne in socialne borbe. Spominjamo se Tvoje odkrite, jasne in močaste besede še izga časa Tvojega obiska v domovini, ko si bil dobro spregledal našo tedaj vladajočo reakcionarno kliso in ji krepko povedal v brk svojo ostro sodbo. In viditi, odklej se je doma veliko spremenilo. Vstal je novi, mladi rod, prišla je izga omeja stiska, kakšne naš narod prej še ni doživel, in v njem se je prebudilo vse, kar je zbravga spalo v njem. Tako Slovence, skorajda ne bo več spoznal!

Prišli so se dnevi borbe in trpljenja, a v vsej svoji borbi nismo pozabili naših prvih moč, ki so našemu boju zarežali ledino. Tako nikakor nismo pozabili tudi nate. Po vsem Tvojem preživetju, posebno pa še po sedanjem delu, smo podpisani zlasti veseli, da se nam je danes ponudila prilika, stopiti s Teboj v direktno zvezo. Tvoj in naš dobi prijatelj, tov. dr. Nikola Mirković, nam je o Tebi in Tvoji sodelavci v Ameriki povedal toliko lepega, da se čutimo dolžne, sporočiti Ti iskreno žaloval vsiga našega trpečega naroda v borbi. Res je, naš narod je vesta čas preživel nemožne muke in napore, a premočnitih in zdravih, doma in v tujini, da bi mogli biti v svojem pravičnem boju feratjini!

- In v tem znamenju, v znamenju zmazoslavne zaje, v imenu prave, netle volode, Te, predrugi sobojevnik in tovariš, od dalje tople pozdravljamo!

Slovenski partizani na Visu,
člani kulturne skupine I. udarne ljubljanske brigade.

Pravna Le

Vlado Ljubljanski
Ljubljanski

Vis, dne 25. aprila 1944.

Pismo Louisu Adamiću

Z rabsko brigado pa niso bili odšli vsi interniranci: kar je bilo bolnih in nepokretnih, so še ostali na Rabu. Tako smo v mestu našli še kakih 80 bivših internirancev, med njimi je bilo zlasti precej Židov, a sredi med vsemi smo našli še dobrega starega znanca, pesnika Iga Grudna. Seveda smo ga takoj sprejeli v svojo sredo. Prekrižarili smo otok po dolgem in počez in dobrovoljni Gruden nam je bil za vodnika, ki je dobro vedel zlasti, kje je dobra kapljica. Skupaj smo obujali spomine na Ljubljano, pozabili kajpa nismo pri tem na Igov tamkajšnji glavni stan pri »Kolovratu« z vsemi nekdanjimi penati vred, vmes pa nam je Igo povrh še recitiral iz svoje dokaj obilne nove taboriščne lirike. Tako smo spet dobili novo snov za recitacije in komponiranje.

Pri tem pa nikakor nismo pozabili na svojo osnovno nalogo. Priredili smo več mitingov, pri katerih so bili zlasti hvaležni poslušalci — na Rabu preostali Slovenci. Še pesnik Gruden je bil z nami zadovoljen. Čas pač ni bil prebogata kulturnih manifestacij, zato je svežina naših nastopov še toliko ugodneje delovala.

Po dogovoru s hrvaškim Glavnim štabom smo morali obiskati še otok Pag. Ker so nemški letalci čez dan pogosto križarili po nebu, so bile prometne zveze z našimi otoki samo ponoči. Tako smo se zvečer 10. januarja odpeljali z motorno ladjo proti Pagu. Bila je izredno jasna noč in luna je odsevala v mirnem morju. V spominu mi je ostalo, kako me je ta lepota prevzela, in ko sem sedel na kljunu, so se mi misli same po sebi povrnila v Ljubljano. Na misel so mi prišli verzi, ki pa so bili preslabotni, da bi izrazili vsa čustva, ki so me takrat in še pozneje večkrat zajela. Bili smo pač daleč in vse dalje od domačih krajev.

Pristali smo v Novalji na Pagu. Domačini so bili nadvse prijazni in so nam že prvi dan postregli z imenitnim paškim sirom. Mi pa smo se jim drugi večer oddolžili z mitingom. Po tem nastopu je bila njihova gostoljubnost še večja in zlasti prijazna so bila paška dekleta. Spoznali smo tudi dva radovoljna pomorska oficirja in eden od njiju, David Kabalin-Vinodolski, nam je pokazal svoje pesmi v primorskem dialektu, ki so bile zelo tople in prav zaradi uporabljenega dialekta še bolj mehke in zveneče.

Po štirih dneh bivanja na Pagu smo se prav tako ponoči vrnili na Rab, zakaj naša naloga se je bližala h koncu. Po Grudnovem nasvetu smo priredili miting še na Barbatu, kjer so po njegovem mnenju imeli najboljšo črnino. Prav je imel. Pa tudi sicer je bil ta izlet nad vse prijeten in naš nastop med barbatskimi ribiči je imel posebno lep uspeh.

Zadnja dva dni smo spet preživel na Rabu, misleč, da se zvečer drugega dne povrnemo na celino in s tem nazaj do naše brigade. Toda presenetilo nas je nepričakovano telefonsko obvestilo iz Senja, da se je začela spet nemška ofenziva in da so nemške čete že na vratih mesta. Na Jermanovo vprašanje, kaj naj naredi naša skupina, so nam iz Senja odgovorili, naj se držimo komande mesta Raba in naj se ravnamo po njenih navodilih. Ker otok Rab ni bil utrjen in na njem tudi ni bilo mnogo naših vojakov, je bil sprejet sklep, da ga vsi skupaj zapustimo in se skušamo prebiti ponoči po morju na jug do Visa.

Čolnov in ribiških ladij nismo imeli veliko, zato se je odprlo vprašanje, kdo vse bo lahko deležen umika. Za komando in kar nas je bilo partizanov, je bilo dovolj prostora, a na čolne nikakor ni bilo mogoče sprejeti vseh internirancev. Igo Gruden je kajpak šel z nami, saj smo ga bili že prej posvojili, razen tega pa bi se mu prav gotovo ne godilo dobro, če bi ga Nemci prepeljali

v Ljubljano. Bil je preveč znan kot progresivni pesnik »Dvanajste ure«. Za ostale slovenske, večinoma kmetske internirance smo upali, da jih ne čaka najhujše, hudo pa je bilo za precejšnje število Židov, ki jih je zajela prava panika. Moledovali so in moledovali, ponujali so svoje zadnje dragocenosti, toda na ladje jih žal ni bilo mogoče sprejeti, če ne bi hoteli tvegati, da se vsi skupaj potopimo. Kaj se je pozneje zgodilo s tistimi Židi, nismo nikoli izvedeli, a bržčas so končali v Nemčiji.

A tudi naša pot ni bila brez vsake dogodivščine. Naša skupina se je vkrcala na manjši motorni čoln, ki je bil tako poln, da je malone zajemal vodo. Iz vseh čolnov in ladij smo sestavili konvoj, ki naj bi se držal skupaj v primeri razdalji in z namenom, da bi prišli prvo noč do Dugega otoka. Zabrnel je motor in kmalu smo se oddaljili od otoka Raba. Noč je bila temna in oblačna, konvoj je v primeri razdalji nekaj časa kar uspešno rezal valove. Po dveh ali treh urah pa so se na morju pokazale rdeče in rumene luči. Ugasnili smo motorje, zakaj v bližini so bile prav gotovo nemške ladje, s katerimi se nismo mogli spustiti v enakopraven boj. Luči in rakete so precej časa pobliskavale po morju, a mi nismo mogli več dalje čakati v temi, ker bi bilo tveganje še slabše, če bi na morju pričakali belega dne. Zato smo se nazadnje odločili, da nadaljujemo pot, pa čeprav bi nas glas motorjev vendarle izdal. Toda čez čas smo se navzlic vsemu le izmaknili iz bližine luči.

Morje je postajalo vedno bolj nemirno in noč vedno bolj temna. Ladij nismo smeli osvetliti, zato smo nenadoma ugotovili, da smo izgubili zvezo s konvojem. Primerila pa bi se nam bila skoraj še druga nesreča. Izpušni plini iz motorja so se nabirali v kabini in tistih nekaj tovarišev, ki so v nji počivali, je plin omamil, da smo jih morali izvleči na že tako prenapolnjen krov, kjer je z umetnim dihanjem na srečo še uspelo, da smo jih obudili. Še malo, pa bi bilo prepozno. A nesreča nikoli ne pride sama. Ko smo ugotovili, da ne vemo več, kje se je izgubil konvoj, se je hkrati pokazalo, da sploh ne vemo, kje smo. Med nami ni bilo nobenega pravega mornarja, imeli nismo ne karte ne kompasa pa tudi zvezde ni bilo nikjer nobene. Prisiljeni smo torej bili, pluti naprej na slepo srečo, ne da bi vedeli, ali ubiramo pravo smer ali narobe. Šele proti jutru se je izkazalo, da plovemo verjetno proti Anconi v Italiji. Potreben je bil nov ukaz na slepo srečo, tako da smo zaobrnili krmilo skoraj za 180 stopinj. Že zdavnaj bi namreč morali biti na Dugem otoku. Sreča pa se nas je nazadnje le usmilila in pri belem dnevu smo dosegli Dugi otok od zunanje, italijanske strani namesto od naše. Po vseh naporih te dolge noči smo se zasedrali v Velem Ratu. Drugi dan smo objadrili otok in prišli v Božavo, dan kasneje pa še v Sali na južnem koncu otoka. Našli smo tudi vse ladje našega konvoja, ki pa je bil plul po pravi smeri. Ugledali smo celo Kabalina in tovariše s Paga, ki so bili tudi namenjeni na Vis. Ne vem zakaj, nemara ker je bil Vis že precej zunaj na Jadranu, se nam je zdel ta otok kot obljubljena dežela, čeprav nismo imeli nobenega zagotovila, da ne bo postal tudi sam žrtev premočnega napada. Ker do neke mere še velja stari rek, da »inter arma silent musae«, kajpak nismo imeli na Dugem otoku nobenega mitinga. Povsod je vrvelo od priprav na morebitni spopad in od želje, da se pomaknemo še bolj na jug.

V noči na 22. januar je bil naposled pripravljen še mnogo obsežnejši konvoj za evakuacijo proti Visu. Ker je motorček našega čolna že med dosedanje potjo

večkrat odpovedal in ker bi lupinica težko dosegla oddaljeni otok, pred katerim je morje ponavadi vselej precej nemirno, smo se tudi mi prekricali na večjo ladjo in v nočni temi je ves morski sprevod ubral zaželeno smer. Tokrat nam ta poslednja noč ni navrgla nobenih hujših težav. Pluli smo dokaj mirno in na že precej odprtem morju je bilo manj nevarnosti, da bi trčili ob sovražno ladjeve. Naše večinoma lesene trabakule namreč niso bile posebno pripravne za spopad z, recimo, pravo torpedovko. En sam top na krovu tudi ne bi bil mogel narediti čudeža. Toda Triton nam je bil naklonjen in nas ni presenetil z nobeno novo morskno pastjo. V sončnem dnevu smo pristali v viškem pristanišču.

Prvo, kar smo ugledali, je bilo, da je na tem otoku že precej naše vojske. Tudi topov in strojnic je bilo nekaj razpostavljenih po otoških višinah in po rtičih. Med našimi uniformami smo tu in tam videli celo angleškega vojaka in kmalu smo izvedeli, da jih je na otoku nekaj sto. Na drugi strani otoka, v Komiži, pa da je tudi nekaj zavezniških vojnih ladij.

Vojaški komandant otoka je bil slovenski general Levičnik in ta si je zadal nalogo, da Nemci ne smejo zavzeti tega poslednjega našega otoka. Začel ga je sistematično utrjevati in že čez dober mesec je otok postal prava trdnjava, tako da smo ga začeli primerjati z Malto. Na otoku se je namreč v kratkem času zbralo več deset tisoč partizanov, zlasti še, ko so naše vrste pomnožile še slovenske, prekomorske brigade, ki so do zob oborožene prihajale iz južne Italije. Zavezniki so hkrati pridno vozili, prav tako iz Italije, cele gore najrazličnejšega vojaškega materiala in tako je Levičnik lahko razpostavil okrog in okrog otoka pravi arzenal težkega orožja. Odslej res ni bilo na njem več kotička niti skale, izza katere ne bi zijalo topovsko žrelo. Ker so tudi otoki Šolta, Brač, Hvar in Korčula medtem padli, smo prve čase iz dneva v dan pričakovali prav tako napad na Vis. Toda prav tako iz dneva v dan je bila tudi manjša verjetnost, da bi tak napad uspel, dokler za tak podvig sploh ni postalo prepozno. General Levičnik je s svojim štabom, v katerem je bilo tudi nekaj slovenskih oficirjev, poskrbel, da bi vsak poskus napada temeljito zavrnil in poplašali. Menda so kmalu spoznali tudi Nemci, da so zamudili začetno ugodno uro, in navzlec vsemu pričakovanju in našemu bojnemu razpoloženju niso več tvegali poskusa izkrcavanja. Edino, kar so poskušali, je bilo nekaj hujših dnevnih in nočnih bombardiranj iz zraka, toda samo mesto Vis ima tako ugodno lego ravno pod hribom, da so letalske bombe večidel padle v hrib ali pa v morje. Škode ni bilo posebno velike.

Toda tudi Angležev in v manjši meri Amerikancev je bilo na otoku vedno več, tako da je bilo Amerikancev nekaj sto, Angležev pa, večinoma komandosov in specialnih čet, kakih dva do tri tisoč. Seveda je bilo nas partizanov vsaj desetkrat toliko. Ker pa je bilo prav tako med njimi zaradi bombardiranja nekaj žrtev, so tudi Angleži okrepili protiavijsko obrambo in so razpostavili vrhu otoka čudovite avtomatične protiletalske baterije. Hkrati smo na viški planoti vsi skupaj začeli graditi avionsko stezo, da bi lahko na nji pristajali poškodovani zavezniški avioni, ki so se ravno čez Vis vračali s celine, z Dunaja in Budimpešte in drugih mest, ki so jih sistematično vsako noč bombardirali. S tem je prišlo na Vis tudi nekaj lovcev, kar je še okrepilo našo obrambo: Vis je tako res postal druga Malta. Med bombardiranjem je posebno pozornost zbudil v Komiži polkovnik Churchill, neki daljni sorodnik Winstonov, ki se je med bombami mirno sprehajal s paličico v roki po pomolu in opazoval spuščajoče se strmoglavce. Ta hladnokrvnost ga je pozneje vendar nekaj veljala: ob

nekem manjšem kombiniranem partizanskem in angleškem desantu na otoku Braču so ga prav tako s paličico v roki v protinapadu zajeli Nemci in ga kot dragoceno trofejo prepeljali naravnost v Berlin, kjer je bil ujetnik do konca vojne.

A naj se vrnem k naši skupini. Ko smo prišli na Vis, smo se javili občinskemu komiteju, čigar sekretar je bil poznejši veleposlanik, Dubrovčan Mato Jakšić. Obrazložili smo mu svojo zgodbo in ga zaprosili, da bi smeli ostati še naprej, dokler se ne vrnemo v Slovenijo, skupaj kot kulturna skupina X. Ljubljanske »udarne« brigade — »udarne« zato, ker smo jo sami nehote krstili za udarno, čeprav je ta častni naziv v resnici dobila po uspešnih krvavih bitkah šele mnogo pozneje — tako zelo smo bili v vojaških zadevah na tekočem... Jakšić je nekaj časa premišljal, ko pa nas je videl na prvem mitingu, na katerem smo s svojim nastopom spet vzvihrali vso viško dvorano, je brž rad ustregel naši prošnji. Tako uspešnih, izcela profesionalnih kulturnih skupin naposled vendar ni bilo takrat veliko. In tako smo spet poprijeli svoje dosedanje delo, ki pa smo ga kmalu v mnogih pogledih že znatno razširili. Dali so nam nove angleške uniforme, kajpak s titovko na glavi, a italijansko orožje, ki je bilo zaplenjeno po italijanski kapitulaciji v Sloveniji, so nam zamenjali za angleške brzostrelke in velike pištole na boben, tako da se nismo v ničemer razlikovali od vse druge vojske; pa še s pridom bi bili lahko to moderno orožje uporabili, če bi nastopila potreba. A nadaljnja usoda nas je za to junaštvo osleparila.

Pozneje se je na Visu ustanovil tudi okrožni komite za Dalmacijo, katerega sekretar je postal Vicko Krstulović. Tudi ta je odobril naše kulturno propagandno delo. In tako smo imeli mitinge v Komiži, na Podhumlju, Podšpilju in spet v Komiži, kjer smo proslavili tudi dvajsetletnico Rdeče armade.

Vendar se naše delo ni omejilo zgolj na mitinge in nastope. Ker so viške oblasti večino žena, otrok in starejših nepokretnih moških postopoma evakuirale v Italijo in od tam naprej v severno Afriko — med njimi je moral na to pot žal tudi naš Igo Gruden — so naši skupini za bivanje dodelili posebno hišo, ki smo jo kasneje celo smeli zamenjati za boljšo in prijetnejšo. V kleti zapuščene hiše smo našli sode z zagotovo nekaj vagoni odličnega višana, imeli smo kajpak pri tem še vedno harmoniko pa tudi vsestransko zgovorni smo znali biti, tako da je naša hiša kmalu zadobila na Visu centralno kulturno in družabno vlogo. Ljudje so se nas zelo hitro navadili in so radi zahajali v našo sredo. K nam so zahajali vsi mogoči partizani, zlasti seveda Slovenci, ki jih je bilo na Visu čedalje več, a že prve dni smo dobili stike tudi z Angleži. Nekaj angleških oficirjev je namreč nekoč oprezalo okrog naše hiše pa smo jih povabili vanjo in lepo postregli. Ti in pozneje še drugi so nato kmalu postali naši stalni gostje in to nam je pomagalo, da smo se v kratkem naučili kar dobro tudi angleščine. Pri tem sta nam prvi čas precej pomagala italijansko angleška slovnica in slovar, ki smo ju bili nekje staknili.

Razen angleških vojakov pa smo nekega dne med njimi staknili tudi skupino primorskih Slovencev, ki so prišli na Vis kot angleški komandos. To so bili vsi po vrsti sijajno izvežbani vojaki, ki so nam radi pokazali vse svoje vojaške veščine. Zlasti eden med njimi je tako precizno streljal s pištolo, da tako odličnega strelca nismo videli nikoli ne prej ne pozneje. Pripovedovali so nam svojo zgodbo, kako so bili kot italijanski vojaki zajeti v Afriki, in čez čas so jim bili ponudili sodelovanje v redni angleški vojski. Fantje so to sprejeli in po borbah

v Italiji so jih poslali na Vis. Mi smo jim seveda takoj jeli pripovedovati o našem narodnoosvobodilnem gibanju in o njegovem trdnem namenu, da osvobodimo tudi primorsko zemljo. Fantom so se bolj in bolj odpirale oči, tako da skoraj ni bilo dneva, ko se ne bi zatekli v našo družbo. Pripovedovali smo jim, da je sicer lepo, da se borijo proti nemškemu okupatorju, da pa bi bilo še veliko bolj prav, če bi se kot Slovenci priključili naravnost naši vojski, ki hoče osvoboditi in vzpostaviti novo Jugoslavijo. Pojasnili smo jim, da kralj Peter in ob njem pobegla jugoslovanska buržoazija pri tem nimata in ne moreta imeti nobene zasluge. Ko so še pri nekem nočnem desantu na otoku Korčuli z ramo ob rami s partizani videli, s kakšnim ognjem se za te cilje borijo, je bil led dokončno prebit in so se začeli upirati svoji komandi. Angleži jih drugače niso mogli ukrotiti, kakor da so jih vrnili spet v Italijo. A tudi s tem jih niso pomirili, zakaj dobri fantje so vztrajno zahtevali, da jih prekomandirajo v NOV. To jim je nazadnje tudi uspelo in čez kak mesec dni so prišli spet na Vis. In z našim toplim priporočilom so bili takoj sprejeti v naše vrste in pozneje so se v bojih na celini vsi izkazali kot prvovrstni borci. Mi pa smo bili prav posebej ponosni, da naš trud s političnim prepričevanjem ni bil zaman.

Pa tudi med angleškimi oficirji smo si pridobili nekaj dobrih prijateljev. Posebno nam je bil pri srcu na pol temnopolti južni Afričan, kapitan G. J. Odendaal iz Natala, po rodu iz burske družine. Mladi častnik je rad prisluhnil našim političnim besedam in je imel vse razumevanje za naše težnje po svobodi in socialni pravici v naši domovini. Tudi sam namreč kot Bur, čigar predniki so se nekoč kot holandski naseljenci v Afriki z Angleži slavno borili, ni imel najbolj ugodnega mnenja o angleškem imperiju. Zato nas je razumel popolnoma, da nočemo več kraljevske vladavine in da si hočemo krojiti usodo sami in po svoji volji. Mož je bil res dobrosrčen, zato smo se nanj zelo navezali. Ko smo pozneje izvedeli, da je v neki bitki v Italiji zgubil nogo, nam je bilo vsem zelo žal.

Prijeten je bil tudi poročnik Peter E. Abbott, ki je imel rad angleško klasično poezijo in nam je zato podaril tudi tako knjigo. To je bilo samo nekaj dni pred novim nemškim bombardiranjem in takrat ga je žal na hribu raztrgala letalska bomba. Posrečen je tudi bil nekoliko starejši kapitan Robert A. Lee, ki je trdil, da ima v Angliji ženo komunistko, on sam pa da je demokrat. Imel je rad dobro kapljico in v političnih besednih dvobojih je po navadi kmalu omagal. Bilo pa je še mnogo drugih, tudi vojakov in podoficirjev, ki so bili velikokrat naši gostje in s katerimi smo se prijetno razumeli. Neki tak podoficir je stalno komponiral otožne popevke in je zanje sestavljal tudi sam besedilo, znal pa ni pri tem napisati nobene note, tako da mu jih je nekaj postavil med notno črtovje naš Simoniti. Neka druga širokolična dobričina, ki je tudi rad praznil kozarce, pa me je ob bombardiranju modro poučil: »Keep away from glass!« — Umakni se od okna! — kar sem pozneje rad upošteval.

Naš stik z Angleži se je tako vse do konca našega bivanja na Visu postopoma širil in reči moram, da na splošno naša skupina od teh stikov ni imela slabih izkušenj. Tudi Angleži so namreč bili prav tako kot mi zgolj ljudje z vsemi manjšimi in večjimi odlikami in slabostmi in povečini, če so naleteli pri sobesednikih na trdno osebno prepričanje, so ga znali tudi upoštevati, čeprav so sami sebe ostali pri svojem. Borba za svobodo jim je bila vsem takoj razumljiva, manj pa so znali upoštevati hotenja po predrugačenju socialnega reda.

Toda v glavnem so znali spoštovati človeka, zlasti če jim je bil količak kos v besednem dvoboju.

Pozneje so našli k nam pot tudi nekateri Amerikanci, čeprav je teh bilo na Visu mnogo manj kot Angležev. Glas o naši skupini se je namreč širil, zlasti ker smo nadaljevali tudi z mitingi in smo veliko nastopali tudi pred vojaškimi enotami, tako našimi kot prav tako pred zavezniškimi. Vabil za nastope smo imeli čedalje več in uspeh naših nekonvencionalnih prireditev je bil ogromen. Pri zaveznikih smo kajpa uvedli tudi angleško konferanso, samo po sebi umevno pa smo v naš spored vpletli tudi nekaj njihovih priljubljenih narodnih in vojaških pesmi. Zato pri njih navdušenju skorajda ni hotelo biti ne konca ne kraja.

Med Amerikanci pa je bilo nekaj oficirjev, ki so odlično govorili hrvaško, in izkazalo se je, da so to večinoma bili dalmatinski priseljenci, ki so verjetno bili povezani z njihovo obveščevalno službo. Vsaj mi smo jih tako ocenili in zato smo bili sprva do njih bolj previdni. Vendar je bilo tudi med njimi nekaj imenitnih fantov. En tak ameriški Dalmatinec mi je tudi brez oklevanja podaril štiri zlate napoleondore, ko je bil videl, da mi je partizanski zoboder populil precej uničenih zob; in tako sem kmalu dobil potrebne zlate mostove. Drugi, njegov prijatelj, je imel kljub mladosti povsem razoran obraz in je pripovedoval, da je bil na začetku vojne pomorski kapitan ter je precej časa vozil od Amerike do Evrope s strelivom natovorjene ladje v konvojih sredi med nemškimi podmornicami. Veliko ladij je prvi dve leti šlo pri tem na dno oceana in zagotovo ni bilo nobene rešitve, če je torpedo zadel v trup, napolnjen s strelivom in smodnikom. Zato se nismo več čudili ostrim brazdam na njegovem licu.

Zlasti zanimivo pa je bilo srečanje z ameriškim Hrvatom dr. Mirkovičem, ki je bil tudi na kulturnem področju zelo izobražen in razgledan. Med drugim nam je povedal, da ima v Ameriki velikega prijatelja, našega slovensko ameriškega pisatelja Louisa Adamiča. Ker smo vedeli in čuli, da je naš Adamič velik simpatizer in odločen zagovornik našega osvobodilnega gibanja pred ameriško javnostjo, mi je mahoma prišlo na misel, da bi se prek Mirkovića nemara dalo stopiti z njim v stik. Mirković mi je takoj zagotovil, da bi lahko poskrbel čez nekaj dni, ko se vrne v Italijo, da bi napotil po ameriškem vojaškem avionu našo pošto na Adamičev naslov, ki ga je sam dobro vedel. Misel je bila sicer naš pogled videti malone nesmiselna in neizvedljiva, češ da bi se dalo sredi vojne iz še vedno več ko na pol okupirane Evrope vzpostaviti pisemsko zvezo z nam neznanim človekom v Ameriki. Čez uspeh naše pošte smo čez nekaj tednov še celo naredili križ, ko smo izvedeli, da je bil dr. Mirković medtem že v Italiji padel. Toda slovenski pregovor pravi, da božji mlini meljejo sicer počasi, a drobno. Šele čez malone dvajset let in že precej časa po Adamičevi smrti, se je naposled vendarle izkazalo, da je našo pošiljko Adamič nedvomno dobil v roke. V zapuščini književnika Herberta Grüna se je našla fotokopija tega našega pisma z lastnoročno pripisano Adamičevo pripombo. Očitno je sam Adamič to fotokopijo ob svojem obisku pri nas po vojni prinesel v Slovenijo in mu je torej bilo pismo navzlic svoji pravi partizanski naivnosti vsekakor všeč. Ker pa živi podatek, da so naši ameriški Slovenci že pred koncem vojne igrali na svojem odru tudi znano Klopčičevo igro »Mati«, sem torej danes upravičen domnevati, da je bila ta ameriška uprizoritev prav tako posledica tiste naše pošiljke Adamiču, saj smo našemu pismu priključili tudi nekaj partizanske literature, med drugim tudi »Mater«. Trenutni preblisk še tako neverjetne misli je bil torej vendarle obrodil uspeh. Ker utegne pismo, ki je danes tudi razstavljeno v Ada-

mičevem spominskem muzeju pri Grosupljem, po svoje še vedno biti zanimivo, objavljamo celoten faksimile (na str. 185).

Naše delo pa se ni omejilo samo na tako svojevrstno »zunanjo politiko«, ki smo jo vodili popolnoma na lastno pest, pač v anticipiranem stilu današnje mednarodne koeksistence, temveč je tudi sicer dobivalo čedalje širši obseg. Naša neodvisna kulturno politična aktivnost se je sama po sebi večala in je dobila vsemogoče oblike. Predvsem smo seveda nadaljevali s svojimi nastopi. Ko je v začetku marca prišla iz Italije večidel iz Primorcev sestavljena III. prekomorska brigada, smo razumljivo takoj stopili z njo v stik. Obiskali smo Prekomorce v Podhumlju, kjer so bili nastanjeni, in spoznali smo vrsto novih prijateljev. Med njimi sta bili tudi sestre Žagarjevi, hčerki že padlega narodnega heroja Staneta Žagarja. Ena od njiju je pozneje tudi žal sama padla v ofenzivi pri Kninu.

Današnji spomini so sploh pretkani z mnogimi obrazy, ki jih danes ni več. Za veliko njih zdaj sploh ne vem več imena, toda obrazy vstajajo in padajo, kakor so tiste dni padali marsikateri. Danes smo se še pogovarjali s komisarjem ali komandantom, jutri pa je po nesreči udaril z brzostrelko ob kamen, ko je hotel stopiti z gugačo ladje, in rafal mu je presekala lobanjo. Za njim je ostal le spomin na mlado življenje, ki je kdaj pa kdaj tudi po glupem naključju omahnilo. Z dozorevanjem konca krvave vojne so naše čete uprizarjale vse več in več napadov, ki pa so vselej razen zmag imeli za posledico tudi žrtve.

Vojskovanje na morju je sploh terjalo poseben način bojevanja. Naša partizanska mornarica, ki sprva skorajda ni imela železnih ladij, temveč samo lesene, se je vendarle iz dneva v dan množila. Mnogi mornarji se zdaj že niso več samo upali pluti v varstvu noči, temveč so, oboroženi s strojnici in včasih tudi s protiavijskimi topiči, brodarili že podnevi in se zapletali v vedno ostrejšje bitke. In velikokrat so z neustrašenim pogumom zajeli tudi večje sovražne ladje. Vse pogostejši pa so tudi bili naši nočni napadi na otoke in kopno, ki so večidel zmedene sovražne branilce skoraj brez izjeme premagali, a tudi ta način vojskovanja je terjal mnoge žrtve. Kadarkoli je zmanjkalo kakega dobrega znanca, smo vsi hudo občutili neizprosno krutost časa in usode.

Odslej so se naši mitingi vrstili zdaj pri Angležih zdaj pa pri naših Prekomorcih in danes ne bi mogel reči, kje z večjim uspehom. Seveda so nas naši ljudje sprejemali še z večjo prisrčnostjo. Med njimi je bilo, zlasti na komandnih položajih, tudi nekaj Ljubljancev, ki so prišli v NOV iz italijanskih zaporov. Tako smo spoznali tudi mladega fanta, ki je zelo dobro recitiral. Zaradi te večine smo ga poslej nekaj kratov vključili v naše nastope. Po povratku v Ljubljano oziroma po demobilizaciji se je vpisal na igralsko akademijo in sčasoma diplomiral kot gledališki režiser — Janez Vrhunc. Tudi Ivan Jerman se je ponovno izkazal kot režiser, saj je pri Prekomorcih režijsko postavil Klopčičevo »Mater«, ki je s svojo neposrednostjo in partizansko avtentičnostjo naredila na večinoma preprostejše gledalce močan vtis.

Iz stikov in pomenkov s Prekomorci smo izvedeli, da je v južni Italiji in tudi še v Afriki precej primorskih Slovencev, ki se pripravljajo, da pomnožijo naše vrste. Pri vseh teh Slovencih, bodisi na Visu ali drugod, pa vlada veliko pomanjkanje propagandnega materiala v domačem jeziku. Zato je naša skupina brž sprejela sklep, da bo sama na Visu sestavila in na ciklostilu razmnožila nekaj najpotrebnejših publikacij. Ta namera je kajpak naletela na enodušno odobravanje tako pri samih Slovencih, ki so bili tedaj na Visu, kakor tudi pri

naših tamkajšnjih nadrejenih političnih forumih. Viški komite nam je rade volje dal na razpolago svojo tehniko in tako smo se naglo in z vsem ognjem spravili na delo. Po nekaj tednih sta zagledali beli dan naši dve publikaciji, literarna »Naša Beseda« in glasbena pesmarica z notnimi zapisi in besedilom »Naša pesem«. Pesmarico je uredil in v glavnem tudi sam napisal Rado Simoniti, »Našo besedo« pa sem urejal jaz sam. Obe ediciji smo natisnili v več tisoč izvodih in ju odposlali tudi v Italijo in Afriko, po en izvod pa smo priključili prav tako našemu pismu in pošiljki Louisu Adamiču v Ameriko, kar je gotovo predstavljalo prvi slovenski tiskani partizanski material, ki je prišel tja. Obe publikaciji sta bili dovolj pestro sestavljeni, da sta lahko vzbudili pozornost.

Naše bivanje na Visu je tako zadobivalo čedalje širši pomen. V tistem času pa se je po neuspelem nočnem napadu na Drvar preselil na Vis tudi celotni naš Vrhovni štab s samim maršalom Titom na čelu. Tako je za dalj časa Vis dejansko postal središče našega boja in gibanja in je pravzaprav postal v vseh pogledih država v malem. Vrhovnemu štabu so bili priključeni tudi nekateri pomembni Slovenci, s katerimi smo se lahko kmalu in uspešno povezali. Tako smo od njih dobili vesti o stanju v Sloveniji in smo hkrati prosili, da bi se poiskala možnost našega povratka na slovenska tla. Navzlic obljubam pa se nam ta želja vse do konca ni izpolnila, zakaj naša pot še zdaleč ni bila končana. Prvi od teh Slovencev, ki nas je obiskal, je bil Edvard Kocbek, ki smo ga razumljivo sprejeli z velikim veseljem. Od njega smo tudi izvedeli, da smo bili medtem v Sloveniji imenovani med ustanovne člane na osvobojenem ozemlju osnovanega Slovenskega narodnega gledališča. Ker pa se nismo vrnili s pohoda po Liki, so doma v Sloveniji mislili, da smo padli ali celo — dezertirali. Zato je tudi Kocbek bil vesel, da nas je našel žive in zdrave. Povedali smo mu svojo zgodbo in mu tudi prikazali opravljeno delo. Tako smo bili na obeh straneh zadovoljni. Isto smo ponovili, ko smo mogli obiskati Edvarda Kardelja, ki je bil še posebej vesel naše dotedanje široke dejavnosti.

Toda medtem smo si bili zadali še eno nalogo. Midva s Simonitijem sva se namreč ponovno pomenkovala in razglabljala, da bi bilo posebnega partizanskega kulturnega pomena, ko bi se v osvobojeno Ljubljano vrnili z napisano in uglasbeno partizansko opero. Ta naj bi prikazala vsaj nekaj partizanskega duha in življenja s partizansko bolečino pa tudi radostjo. Iz vseh teh pogovorov se je rodila ideja o partizanski enodejanki z naslovom »Partizanka Ana«. Ker je bila osvoboditev Jugoslavije še razmeroma daleč in tudi z našim povratkom v Slovenijo ni in ni hotelo biti nič, sva upala in želela, da bo opera še pravi čas napisana in uglasbena. Če bi nama ta namera v celoti uspela, bi bil to nedvomno svojevrsten in pomemben kulturnopolitični dokument svojega časa, ki bi mu ne mogli vzporediti ničesar, kar je bilo v vojskujoči se Evropi takrat ustvarjenega. Prvi sem se sam spravil na delo in sem v kakem mesecu dni dokončal libreto (dne 15. junija 1944). Nato se je Simoniti lotil posla in že načrtal nekaj sekiric med notno črtovje, a nadaljne nepričakovane naloge niso dovolile, da bi tudi on svoje delo pravočasno dokončal. Ker pa so se skice in načrti ohranili, je to vsekakor dolg iz partizanov, ki bi ga bilo nemara tudi danes še vredno izpolniti, čeprav ne bi bila to nikakršna partizanska »velika opera«. Saj na posled to tudi prvotno ni bil njen namen.

Ali usoda se je vnovič zasukala drugače. Že pri našem prvem obisku v Vrhovnem štabu nam je tovariš Kardelj, ki je tudi sicer že bil slišal o izjemni uspešnosti naših nastopov, dejal, da bo skušal organizirati naš nastop pred člani

Vrhovnega štaba in tovarišem Titom. To bi bila posebna počastitev, zakaj na Vis je medtem prišla tudi dotlej oficialna gledališka skupina Vrhovnega štaba NOV z Vjekoslavom Afrićem, Ljubišo Jovanovićem in Oskarjem Danonom na čelu. Ta skupina je štela najmanj kakih dvajset do trideset članov in je tudi s svojimi prireditvami imela veliko uspeha. Naposled pa je bil za naš »miting« pred Vrhovnim štabom določen še prav posebno pomemben dan: 18. junij 1944, prav trenutek, ko je maršal Tito na Visu podpisal tako imenovani pakt z londonsko kraljevsko vlado, po katerem je Tito postal mednarodno priznani predsednik vlade Jugoslavije kot samostojne države, ki pa si bo kasneje s svobodnimi volitvami sama dokončno izbrala obliko prihodnje vladavine. Po podpisu tega pakta s kraljevskim ministrom Šubašićem je maršal Tito priredil manjši sprejem, ki so se ga udeležili vsi člani Vrhovnega štaba, Šubašić in pri VŠ akreditirani tuji generali, predvsem ruski general Vorobijev in angleški general Maclean. Glavna točka te prireditve pa je bil nastop nas šestih Slovencev, ki smo s hrvaško, rusko in angleško konferanso kot običajno v eni sapi brez predaha izvedli enourni program. Po glasnem odmevu pri izbranih poslušalcih smo sodili, da jim je čas še prehitro minil in da so bili z našim suverenim nastopom nad vse zadovoljni. Najboljše potrdilo, da je bil ta vtis pravilen, pa smo dobili, ko je nato našo skupino še posebej sprejel v avdienco sam maršal Tito, da se je »nam Slovincem« za naš učinkoviti nastop lepo zahvalil. Ob isti priložnosti nam je dejal, da smo tokrat pač morali glede na mednarodno občinstvo nastopiti deloma z mednarodnim programom, da pa bi se on želel še sam kdaj sestati z nami, ker bi rad slišal več slovenskih narodnih pesmi, ki jih je pomnil iz svoje mladosti. Tedaj se je obrnil h Koči Popoviću in še nekaterim svojim in vprašal: »Ali imamo na Visu kako primerno dvorano?« Ob tem vprašanju sem se jaz oglasil: »Seveda je dvorana na Visu, a nemara bi bilo še primerneje, če nas, tovariš maršal, obiščeš (takrat smo se še vsi tikali) kar v naši hiši, kjer prebivamo, in zagotavljamo Ti, da boš preživel z nami prijeten večer!« Tito se je tedaj veselo nasmehnil in odvrnil, da bomo pač videli.

Kot smo pozneje izvedeli, je maršal takrat po izredno povoljnem vtisu našega nastopa sklenil, da priključi našo skupino Vrhovnemu štabu, da bi nas imel pri roki za vse mogoče priložnosti, ki bodo odtlej zagotovo nastopile. Toda Kardelj je mislil drugače, ker je vedel, da položaj v Italiji se zbirajočih primorskih Slovencev ni vselej rožnat ob večidel črnogorskih komisarjih, ki niso razumeli slovenskega jezika. Zato je predlagal, da naj bi naša skupina odšla v Bari, kjer naj bi se med nastopi hkrati pomešala med tamkajšnje Primorce in skušala preveriti položaj in vzroke občasnih nesporazumov. Končno je iz teh upravičenih razlogov obveljala Kardeljeva beseda in dobili smo nalog, naj odpotujemo v Italijo.

Pred odhodom smo še imeli miting pri angleških topničarjih, ki so nas po mitingu sijajno pogostili. Ker so bili prevozi v Italijo strogo ločeni med naše partizanske in zavezniške, a so zavezniške vojne ladje, se razume, bile imenitnejše, beseda pa vendarle ni konj, sem vprašal angleškega komandanta, ali ne bi mogel izposlovati, da bi naša skupina odplula v Italijo na angleški ladji. Obljubil je in obljubo tudi držal. In tako smo 30. junija 1944 odpluli na krovu angleške torpedovke in kar gosposko prispeli v Bari.

V Bariju smo se najprej javili komandantu naše tamkajšnje vojne baze, staremu znancu, generalu Radu Pehačku, ki nas je sprejel s širokim nasmehom, a hkrati tudi s pikro besedo: »Pre... dezterterji!« Seveda je bil medtem o nas

že slišal in v resnici ni mislil tako hudo. Ker pa so se naši Primorci predvsem zbirali nekaj kilometrov vstran od Barija, v našem vojaškem taborišču Gravini, nas je napotil tja. Tako smo se javili komisarju tega taborišča dr. Francu Hočvarju, ki nas je sprejel odprti rok. Tu smo sprva priredili nekaj mitingov, obiskali pa smo tudi angleško vojaško bolnico v Andriji, kjer je deloval naš znameniti kirurg dr. Božidar Lavrič. Tožil je namreč, da mu zavezniški predpostavljenci pri delu ne gredo zmeraj dovolj na roko, pa jih je hotel z dobro voljo pridobiti. To se mu je z našim mitingom v polni meri posrečilo, zakaj tudi tu so bili Angleži navdušeni nad našo skupino, in poslej je Lavrič od njih dobil, kar je hotel.

Gravina pa je pomenila za našo skupino zadnjo novo preokretnico, ki je popolnoma spremenila naše nadaljnje delo. Po našem prvem nastopu je dr. Hočvar povedal, da imajo tudi v taborišču kar pripraven pevski zbor primorskih Slovencev, ki je nedavno prišel iz Afrike. Želeli smo ga slišati in tako smo spoznali zbor Mirka Černigoja. Zapeli so nam nekaj primorskih narodnih in umetnih pesmi in takoj smo spoznali, da ima ta zbor tako kvaliteten glasovni material, da bi bila večna škoda, če tega ne bi izkoristili. Predlagali smo, da bi ta zbor še nadalje ostal skupaj kot celota in naj bi v svojem posebnem vojaškem sestavu prevzel tudi posebno samostojno umetniško funkcijo. Naš že preizkušeno odlični zborovski dirigent Rado Simoniti je hkrati takoj izjavil, da bi temu zboru rad dal na razpolago svoje znanje. V pogovorih z vodstvom taborišča in komande naše vojne baze v Bariju se je končno izoblikovala kompromisna rešitev, ki je bila za vse sprejemljiva. Iz zbora so izločili vse tehnične specialiste in jih dodelili drugim enotam, a še vedno je ostalo kakih trideset dobrih pevcev, ki so nato postali osnova novega kulturnega telesa JLA, vojaškega pevskega zbora, ki je po predlogu Borisa Ziherla dobil ime »Srečko Kosovel«. S tem zborom, ki ga je Simoniti po svoje izšolal in preoblikoval ter pozneje tudi znatno razširil, smo se nato iz Italije ponovno vrnili na Vis in prek Dalmacije, Črne gore, Albanije, Makedonije prišli v začetku l. 1945 v osvobojeni Beograd. Slavna pot »Srečka Kosovela« se je nato nadaljevala malone po vsej Jugoslaviji in tudi preko njenih meja, po Bolgariji, Češki in Slovaški, Franciji, Belgiji in Švici, kjer je zbor povsod dosegal edinstvene umetniške uspehe.

Toda to je že druga zgodba, ki je bila že nekajkrat drugje opisana. Mi gledališčniki iz kulturne skupine X. Ljubljanske udarne brigade pa smo se po demobilizaciji Kosovelovcev spet vsi srečno vrnili v Ljubljano in na svoja mesta v Slovenskem narodnem gledališču.

Souvenirs des acteurs — partisans

Pendant la guerre de la Libération de la Yougoslavie les artistes avaient leur fonction et place déterminée.

Dans une petite section culturelle qui fut attachée à la Brigade de Ljubljana pendant l'offensive allemande de novembre 1943, il y avait aussi quatre membres du Théâtre national slovène de Ljubljana. Pendant leur marche à travers la Slovénie vers la Croatie ce groupe organisa de nombreuses représentations nommées meetings qui remportaient beaucoup de succès. La section était composée de l'acteur Ivan Jerman, du chef d'orchestre et compositeur Rado Simoniti, du dramaturge Smiljan Samec, du musicien et professeur Vlado Golob, du chanteur d'opéra Marjan Kristančič

et de l'étudiant Drago Počkaj. Lors de son arrivée en Croatie la section se détacha de sa brigade et continua son chemin — porteur de culture et de propagande — le long du littoral croate et des îles jusqu'à ce qu'elle arrivât sur l'île libérée de Vis. Là, elle développa son activité culturelle et donna de nombreuses représentations, même pour les troupes de défense anglaises, car ses membres étaient capables de parler plusieurs langues. En juin 1944 elle donna une représentation devant le commandant en chef, le maréchal Tito, et son état-major. Plus tard elle alla en Italie du Sud (Bari) où elle fonda le célèbre choeur militaire »Srećko Kosovel«. En 1945 et 1946, ce choeur, sous la direction artistique de Rado Simoniti, chanta avec succès dans plusieurs pays européens en Bulgarie, Tchécoslovaquie, France, Belgique et Suisse. Après son retour de Paris ce choeur militaire fut démobilisé et ainsi se termina son épopée militaire.

Mirko Mahnič

Slovenski gledališki konzorcij (1917 – 1920)

(Nadaljevanje in konec)

Druga sezona 1919/20

28. septembra 1918 — dan pred slovesnim odprtjem obnovljenega slovenskega gledališča v Ljubljani — je SN prinesel podlistek dr. Ivana Prijatelja »Narodno gledališče«, ki se je začel: »Sni našega naroda se uresničujejo ... sen o narodnem gledališču-svetišču, višku in žarišču narodne kulture.« Ko v petih »snih« (1. Zois-Linhart, 2. Prešeren-Smole, 3. Slovensko društvo 1848, 4. čitalnica, 5. Levstik) zariše podobe slovenskega gledališkega iskanja, se z velikim optimizmom ustavi ob zadnjem snu — ob 1918. leta obnovljenem slovenskem gledališču — in ugotavlja: šesti sen »ni več amaterska ideja, ni zamisel krožka, ni organizacijsko in agitatorsko sredstvo, ni institucija stranke — narodno gledališče naše je prvi dokument v plavžu ognjenega časa zlitega naroda, je prava preizkušnja in prvi plod narodne sile, ki se je zavedala sama sebe, je prvi zažem tisočerih rok, ki so si segle v dlani v znamenju visokega cilja narodne osamosvoje, narodno gledališče naše je mogočen rezultat in trajni pomik naše demokracije, sestre bodočih demokracij, ki so na pohodu.«

Videli smo, da Prijateljevo upanje v prvi sezoni 1918/19 ni moglo biti potešeno. Pa v drugi?

Sezona 1919/20 se je začela v Drami šestega, v Operi pa šestnajstega septembra, v prvi z »Dnevi našega življenja« Leonida Andrejeva, v drugi s »Pikovo damo« Petra Iljiča Čajkovskega.

Zanimivo je, da je komaj sestavljeni gledališki svet že 11. 9. »sklenil, da se razide« (SN 12. 9. 1919).

19. septembra ima Konzorcij občni zbor, direktorij konzorcija pa se je sešel k prvi seji prav na usodni 23. september, na dan Boršnikove smrti.

Natanko tri mesece prej (24. junija) je Boršnik še pisal konzorciju oziroma njegovemu predsedniku Praprotniku iz Zagreba:

Velepoštovani gospod direktor! Na Vaše cenjeno pismo od 21. t. m. čast mi je odgovoriti sledeče: vsaka pomota glede lista je izključena, ker je konzorcij, na kojega je bil list adresiran vzel ad notum, da ne reflektiram na gostovanje v mesecu marcu, ter mi ni poslal nove vloge — jasen dokaz, da je pismo prišlo v prave roke. V postskriptumu naglasil sem nujno potrebo, da pride g. ravnatelj Hubad do 25. marca v Zagreb ali pa jaz v Ljubljano, da sestaviva šolski načrt za slov. konservatorij. Ali ni bilo ni g. Hubada ni odgovora, zato sem seveda posegel po novih kombinacijah in prevzel kinošolo »Jugoslavije« v Zagrebu. Vsekakor sem pripravljen prevzeti vodstvo (dramski oddetek) i poduk vseh dram. umetniških predmetov — seveda če ne bi bil materialno preveč oškodovan.

Isto tako sem voljan nastopati celo sezono kot gost v slov. gledališču.

Blagovolite z obratno pošto javiti maksimum, ki mi ga more konzorcij plačati in sicer:

a) kojo svoto od 15. avgusta 1919 do 15. avg. 1920, če vzamem dopust na leto dnij brez gaže v Zagrebu (Nekdo — morda Praprotnik sam — pripisal vsoto 1500.)

b) Kojo svoto za 20 dnij mesečno, da ostanem član z zmanjšeno gažo v Zagrebu, kakor je bilo prvotno kombinirano. (Tu pripisana vsota »1200 + doplatki«.)

Ako je uprava konzorcija zainteresirana z mojim osebo, vsekako bode najbolje, da se sami potrudite v Zagreb ali to brezodvlačno, ker se prihodnjega tedna tu podpisujejo kontrakti. Z najodlič. štovanjem Ig. Borštnik.

Koj naslednji dan je konzorcij dobil pismo Z. Borštnikove (Ljubljana, 24. 9.): »Spodobilo bi se, da mi sedaj ob smrti mojega soproga izplačate moj honorar od 1050 kron, katerega mi dolgujete še od pretekle sezone. Jaz sem točno vršila vse kar sem se bila obvezala.«

Terjatev so ji naslednji dan na seji direktorija odločno odbili. Seje so se udeležili Praprotnik, trije svetniki: Vodopivec, Bleiweis in Govekar, Ažman, Grafenauer, Adlešič in ravnatelja Rukavina in Golia. (Golii je potekla pogodba s konzorcijem že 15. junija. Zato je 30. istega meseca pisal konzorciju: »V razmeroma kratkem času svojih načrtov nisem mogel realizirati, tem manj, ker so temu nasprotovale čisto nemogoče razmere. Meni je na tem, da započeto delo dokončam. Zato se stavim Sl. gl. konzorciju za prihodnjo sezono na razpolago. Ker sam v nobenem slučaju ne mislim odstopiti — to bi bilo od moje strani dezerterstvo! — prepustim vscelo ureditev materialne strani svojega engagementa konzorciju. Priloženi službeni red pa naj blagovoli Sl. gl. konzorcij potrditi, ker mi je v doseg zažrtanih ciljev neobhoden.«)

Na seji so obdelovali predvsem personalne zadeve: gojenko Glasbene Matice Sfiligojevo povabijo na poskušnjo. Ivana Noča kot korepetitorja odklonijo, Štefko Paulinovo, dramsko igralko, odpustijo, Pavla Ločnika zaradi nedovoljene odsotnosti kaznujejo s 3 dnevnici (175 kron), igralki Kreisovi ponudijo mesečnih tisoč kron z dokladami, Rogozovima odklonijo povrnitev stroškov v hotelu, Pregarčevima dvema zvišajo gažo po 100 kron, zvišajo jo tudi Franu Bučarju — na 1000 kron in 450 kron doklade. Ažman bo uredil s Schwentnerjem: gre za tantieme za uprizoritev Cankarja, na povabilo k otvoritvi mariborskega mestnega gledališča pa bo z »lepim pozdravnim pismom« odgovoril Golia.

V sezoni 1919/20 je zelo živahno delovalo Združenje gledaliških igralcev. Ker je prav v tej sezoni pod vodstvom delavnega in bistrega igralca Pregarca (predsednik je bil Danilo) odigralo nadvse pomembno vlogo, bomo obdelali tudi »Zapisnik odborovih sej«, ki je prav tako v arhivu Slovenskega gledališkega muzeja. (Odbor Združenja: predsednik Danilo, podpredsednik Jakob Osipovič Šuvalov, tajnik Maks Simončič, blagajnik Jakob Lumbar, odborniki P. Juva-nova, J. Plut, R. Pregarc (že takoj v začetku tudi tajnik), C. Medvedova, L. Kovač, B. Peček, V. Pelan, F. Rus — in pregledovalci računov Z. Rogoz, A. Ribič in V. Štamcar.)

Na prvi odborovi seji združenja 8. 10. 1919 so sklenili, »*naj se ekspresno vpraša centralo (združenja v Beogradu) radi imenovanja intendanta na kralj. narod. gledališče v Ljubljani in naj se predlaga za intendanta g. Bučarja*«.

Zagotovo je to prvi odmev na vesti o nameravanem poddržavljenju ljubljanskega gledališča in prvo znamenje sovražnosti med združenjem in konzorcijem, ki je tlela vso sezono 1919/20.

Ministrstvo prosvete v Beogradu je namreč z dopisom z dne 1. septembra 1919 št. 13787 predlagalo ministrskemu svetu kr. Jugoslavije, naj se »z ozirom na visoko patriotsko važnost gledališč za narodno izobrazbo našega troimen-skega naroda, dalje iz zahvalnosti za blagotvorni vpliv gledališč v prošlosti ter končno iz težnje, da se razvoj gledališča v bodoče pospeši« (SN 9. 10. 1919), načelno osnujejo tri kategorije gledališč:

1. tri državna — Beograd, Zagreb, Ljubljana;
2. pet pokrajinskih subvencioniranih (Skoplje, Novi Sad, Sarajevo, Split, Osijek);
3. potrebno število mestnih in potujočih gledališč (Niš, Kragujevac, Va-raždin... Maribor, ki bi dobil po 20 000 kron letne pomoči).

Slabih štirinajst dni kasneje so se zastopniki ljubljanskega združenja (seja 21. 10.) že povsem jasno izražali: »Nato se je prečitala korespondenca s centralnim odborom v Beogradu radi *podržavljenja* gledališča.«

V zapisniku seje gledališkega konzorcija z dne 16. 10. o kakem poddržav-ljenju ni niti sledu. Direktoriji so bili prepričani, da trdno sede v sedlu. Določili so vsoto za nabavo kostumov: za »Copellio« 10 000, za »Rigoletta« pa 5 000 kron. Rukavini priznajo proste roke v Operi: le on odgovarja konzorciju za režijo, inscenacijo itd. Osipoviču so zvišali igralski honorar, Ločniku dovolili predujem in trdo obračunali z baletkami: Furlanovo so odpustili zaradi zane-marjanja službe in arogance, Bežkovi pa, ki se ni redno udeleževala skušenj, zagrozili z odpustom. Namesto Furlanove se dovoli za isto plačo angažirati 4 druge — za skupni znesek 550 kron! Orkester prosi prispevek za hrano — krono na osebo — odklonjeno. V odbor konservatorija določijo Ažmana, Bleiweisa in Rukavino. Igralski honorar za dve predstavi se bo plačeval po starem običaju: po 10 kron. Zbor je terjal posebno nagrado za šminke — zadeva se poveri dr. Ažmanu. Dramaturgu Golii dovolijo dopust ter prispevek k potnini (500 fran-kov) — Pariz.

21. 10. se je oglasil Juvančič iz Pariza — Praprotniku. Tam je bil član naše mirovne delegacije (domov se je vrnil v maju 1920 — glej SN 13. 5. 1920), mimogrede pa še nekakšen kulturni ataše slovenskega gledališča: pošiljal je v domovino odrska dela, tokrat tri francoska: Dorchainovo »Aprilsko zgodbo« (Conte d'avril), Guitryjevo noviteto »Pasteur« in Brieuxove »Sifilitike« (Les Avariés), ki jih je francoska cenzura prepovedala, Juvančič pa o njih zapiše,

da so resno in poučno delo, a »le za odrasle«. Hkrati je opomnil, da je treba plačati tantieme za »Manon« in za igri »Tat« in »Korneviljski zvonovi«, na koncu pa slovenskemu gledališču izrazil »iskreno sožalje o priliki izgube našega Borštnika, ki je bil tudi meni dolgoletni zvest prijatelj in svoječasno iskren in odličen sotrudnik«. (Pri roki nam je seznam stroškov za prevoz muzikalij deželnega gledališča iz Pariza v Ljubljano z dne 20. 9. 1919. Zaboje je tehtal 114 kg, pariški nosači so terjali za dostavo na postajo 4 franke, voznina Pariz—Trst je znašala 104 franke, nosači na francosko-italijanski meji so terjali natanko toliko kot njihovi pariški kolegi, tržaški nosači so zaračunali 4 lire, voznina od Trsta do Logatca je znašala 16 lir.)

Delno ohranjen je zapisnik 131, seje deželne vlade za Slovenijo z dne 31. 10. 1919 nam pove, da se »pri poverjeništvu za uk in bogočastje ustanovi *gledališka komisija* za vsa umetniška vprašanja v Sloveniji«. Vanjo se pokličejo 1. pisatelj: oficijal pri poverjeništvu za socialno skrbstvo Fran Albreht, urednik Slovenca dr. Izidor Cankar, župnik F. S. Finžgar, profesor na državnem učiteljišču Anton Funtek, dramaturg Pavel Golia, zdravnik dr. Alojzij Kraigher, okrajni komisar pri višjem šolskem svetu dr. Stanko Majcen, svetnik višjega državnega sodišča Fran Milčinski, poverjenik za socialno skrbstvo Albin Prepeluh in mestni arhivar Oton Župančič; 2. glasbeniki: ravnatelj Glasbene Maticе Matej Hubad, kanonik dr. Fran Kimovec, svetnik višjega deželnega sodišča dr. Gojmir Krek in okrajni sodnik Anton Lajovic; 3. slikarji: Rihard Jakopič, Matej Sternen in Ivan Vavpotič. Iz nepopolnega zapisnika zvemo samo še to, da »gledališka komisija, ki je zasnovana za gledališča v celi Sloveniji, stopi potom poverjeništvu za uk in bogočastje v stik z ministrstvom prosvete v Beogradu«.

Zapisnik nam skoraj nič ne pove, kakšne so naloge nove komisije. Ali smemo sklepati, da bo vsaj za Ljubljano nekakšen uradni gledališki svet, ko se je oni »privatni« razšel? Javni organ, ki bo bedel nad delovanjem konzorcija? Prvi korak torej k poddržavljenju gledališča?

Uro prej so sejali tudi odborniki Združenja. Sklep: »Osipovič odide v Zagreb in se informira glede imenovanja intendanta na ljubljansko gledališče. Sklenilo se je, da se piše še enkrat v Beograd za natančne informacije.« — Kako zelo se igralcem mudi, kako zoprni jim je jarem konzorcija! V gledališki hiši se je naselil nemir, zmeda in huda kri.

Posebno Opera je bila nemirna in Rukavina je terjal, da konzorcij po paragrafu 6 odpusti režiserja Wuršerja in kapelnika Brezovška. Oba sta bila gorka ravnatelju Rukavini. Priče so izpovedale, da je Wuršer zmeraj rovaril proti njemu, govoril, da je šarlatan, o gledališču pa izjavljal, da je kraljevska šmira. Najhuje je bilo 4. novembra na generalki za »Rigoletta«. Wuršer je terjal dva velika krožnika, Rukavina nakupa ni dovolil in Wuršer je začel vpiti: »Ja se vikašlu na ravnatelja, konzorcij in to kraljevsko šmiro.« Tudi o Brezovšku so se priče izjavile, da ruši disciplino med igralci in vedno zabavlja zoper ravnatelja Rukavino. Na predstavi je imenoval Rukavino, ki mu je obljubil manjkajočega flautista, pa obljube ni izpolnil, »drekdirektorja«. Kričal je še: »Ich pfeife auf so einen Direktor, gottverdammte Schmiere, mit mir wird er sich nicht spielen, ich werde ihm zeigen...« Po predstavi »Rigoletta« je v kavarni Union na ves glas vpil, »da je bila ta predstava zanič, da je bilo vse zanič, da je popolnoma skoz padla« (izpoved I. Levarja; »Rigoletta« je dirigiral Rukavina). Proti Rukavini je bil tudi režiser Franjo Bučar. V pismu »velečastitemu gospodu doktorju« (verjetno Bleiweisu) z dne 6. 11. govori o »češki

kliki« in zaroti zoper slovensko gledališče: »Vedite torej, velečastiti gospod doktor, da se dela na vse pretege proti meni, proti gospodu Brezovšku in sploh proti vsemu, kar je slovenskega. Ali dela se na skrivnem, zvito, pretkano, in zelo previdno, tako da je težko kaj dokazati, podobno tako kakor dela zločinec, ki je kriv — vse indicije so zoper njega, vsakdo čuti in vidi, da je le oni zločinec kriv, ali ker se mu ničesar ne more dokazati, se ga mora oprostiti.«

Direktorij je spričo tako hude krvi moral naglo ukrepati. Sestal se je 6. 11. (Praprotnik, Bleiweis, Grafenauer, Adlešič in oba ravnatelja: Rukavina in Golia) in sklenil, da se proti Wuršerju in Brezovšku zaradi kršenja paragrafa 6 uvede disciplinska preiskava, ki se poveri članoma direktorija Adlešiču in Ažmanu.

Posredovati je moralo tudi Združenje (seja 7. 11.). Rukavina in Brezovšek sta prišla pred tretjejsko sodišče, baletni mojster V. Pohan, ki je razžalil Osi-poviča, Ponikvarjevo in Feiglovo, se je moral javno opravičiti in dati častno besedo, »da ne bo več tako postopal«, od Vladka Wuršerja pa je Združenje terjalo, naj se javno opraviči pred ansamblom in prekliče žalitve in sramotenje kr.(!) slovenskega narodnega gledališča, njegovega ansambla in direktorija, če pa tega noče, »mora takoj nehati biti član in zapustiti gledališče«.

Sicer pa je tekla zgoraj omenjena seja direktorija po navadnih tirih. Dovolili so nakup pisalnega stroja — polovico prispeva Golia. K pisalnemu stroju sodi tudi tipkarica — nastavili so jo (gaža 150 kron in prav toliko doklade, brez kontrakta, odpoved enomesečna). Ponovno so govorili o honorarju za dve predstavi (glej sejo 16. 10.) in so ga nekoliko povišali. Frizerko Bolho bodo plačevali po 200 kron na mesec in prav toliko doklade. V Drami bo na sporedu »Saloma«: nakit se izposodi pri gospe Waldsteinovi — če ga nima, se dovoli nakup. Rogozu in soprogi se le dovoli 300 kron — odškodnina za stroške hotela (seja 25. 9.). Inženirju Otahalu dovolijo »naročbo« dveh vagonov desk za slikarno. Pevki Lovšetovi naj se piše glede angažmaja. Bučarju in Levarju se dovoli, Pečku pa odkloni predujem, Cirili Medvedovi zvišajo gažo (800 kron in 450 doklade), V. Pohanu pa se dovoli nagrada 150 kron za stroške hotela. Pokliče, preizkusi in za manjše vloge naj se angažira gojenko konservatorija Sfiligojevo (glej sejo 25. 9.).

10. 11. se je zoper Rukavino pritožil tudi kapelnik Hubert (Berto) Perič. Ob angažmaju, piše Perič, mu je Rukavina obljubljal, da bo lahko mnogo dirigiral, pa obljube ni držal. Ko ga je potem šel vprašat, kaj misli z njim, mu je Rukavina rekel, da je zanj »propal« in da ga bo, če se sam ne odstrani iz gledališča, pustil odvesti s stražnikom. Ker mu je Rukavina očital tudi nesposobnost »v igranju glasovira« in da ga niti za dirigiranje zbora ne more porabiti, Perič prosi konzorcij, naj mu blagovoli podati priliko, »pokazati svoje zmožnosti«. Odločitev konzorcija nam ni znana.

Direktorij se je ponovno sestal 25. 11. (Praprotnik, Ažman, Adlešič, Rukavina in namesto Golie O. Šest), a obravnaval dokaj vsakdanje reči. Odklonil je kup prošenj za predujem, ugodil je le kapelniku Ungerju in Rogozovima. Rumplu je zavrnil prošnjo za zvišanje gaže, medtem ko je operni garderobier Jos. Dobry dosegel zvišanje doklade. Noseči Luciji Ožegovičevi je dovolil dopust do 1. 3. 1920. Dovolil je angažma pomožne sufleze za Dramo. Zamenjal je električarje: pomožnega električarja Opere Siarda je postavil za električnega mojstra v Drami, dramskega električarja Erzina pa je premestil v Opero. Pomočnik Letnar je ostal pri Siardu. Z igralcem Meliharjem je obnovil kon-

trakt — do 1. 2. 1920. Gojencem dramatične šole in konservatorija je dovolil prost vstop v obe gledališči, a le z legitimacijo s fotografijo. Zanimiv je zapissek: Dopis iz Zagreba, zadeva pokojnega Borštnika: se sploh ne odgovori. (Šlo je za plačilo pogrebnih stroškov, ki jih je Ljubljana hotela prevzeti na Zagreb.)

Odbor Združenja se je sešel tri dni kasneje (28. 11. 1919). Na povabilo centralnega odbora so izbrali Osipoviča in Bučarja, ki naj bi sodelovala pri izdelovanju gledališkega zakona. Za pot v Beograd sta dobila po 1000 kron. V komisijo, ki naj bi pripravila projekt za ta zakon pa so izvolili Osipoviča, Bučarja, Rumpla, Rogoza in Simončiča. Sklenejo, da bo odbor interveniral pri ministrstvu glede doklad za junij in julij (o tem glej podatke v sez. 1918/19, Dokumenti št. 6—7). Posebne težave je imel odbor z Borštnikovo posmrtno masko — cena originalu je bila 1000 kron. Ponujali so jo po časopisju in celo pododboru v Zagrebu. Navsezadnje jo je kupila pevka Rezka Thalerjeva. Na koncu seje je bilo sklenjeno, da se odbor fotografira (atelier »Helios«). Vsak odbornik bo dobil po eno sliko.

V zvezi s podražavljenjem je zanimivo Golievo obvestilo združenju, ki zagotovo sodi že v mesec december. Golia tu sporoča, da konzorcij ni odobril honoriranja »drugega nastopa« (na isti dan) v višini 30. dela gaže. Piše, da je na ugovor, »da je gledališče državno (!) in da po Uredbi za Narodno pozorišče v Beogradu sodi vsakemu igralcu za drugi nastop imenovana svota, zvedel, da je gledališče sicer po imenu že državno, ne dobiva pa še nikake subvencije, temveč le mesečne doklade, katere itak izplačuje gg. članom«. Na koncu svetuje, naj se organizacija (združenje) »blagovoli direktno obrniti na konzorcij«.

Na Miklavževo je bil sestanek vseh članov Združenja. Razpravljali so o sledečih vprašanjih:

Pevac Emil Rumpel je poslal na pododbor prošnjo, da bi mu dovolili sklicati sestanek vsega članstva. Na tem sestanku bi pojasnil, da bo prevzel aprovizacijo vseh članov, če bodo hoteli pri njem jemati blago. Sklenejo, da niti člani niti odbor ne prevzamejo nobene garancije, vso odgovornost prevzame Rumpel sam.

Takoj nato se je razpravljalo o naraščajoči draginji: terjati je treba, da konzorcij poviša gažo. Tako zahtevo so postavili tudi kolegi v Zagrebu. *Gaže do tisoč kron naj se povišajo za 40, one nad tisoč pa za 30 odstotkov.* Vsi se strinjajo in sklenejo, da se v imenu vseh članov napiše konzorciju pismo.

Na koncu se je razvnela debata o odposlancih, ki bodo v Beogradu sodelovali pri načrtovanju gledališkega zakona. Kaže, da niso bili vsi zadovoljni z izbranimi Osipovičem in Bučarjem. Toda odbor je vztrajal na tem, da gresta prav onadva, a s pripombo, da se »gospodoma dá natančna pojasnila o zahtevah in hrepenenju ljubljanskih igralcev«.

Takoj po sestanku je bila seja odbora (Danilo, Osipovič, Peček, Simončič, Juvanova, Rus, Pregarc, Pelan, Plut, Kovač in Rogoz).

Miro Kopač je zaprosil za sprejem v organizacijo pa so sklenili, da se ga sprejme s prvim januarjem 1920. Josip Gorec je zaprosil, da bi postal ustanovni član Združenja; njegov predlog je bil sprejet, plačal pa bo 100 dinarjev. V zvezi z Rumplovo ponudbo sklenejo: odbor ne sprejme nikakršne odgovornosti, vendar naj Rumpel dobi polnomočje; v ta namen naj se napiše »število članov in njihovih rodbin«. Pri predstavi »Lepe Helene« v prid Združenja bodo igralke (»najboljše moči«) prodajale kupone. V pismu konzorciju zaradi povišanja gaž

naj se omeni, »da bi se nam za božične praznike dalo nagrade ali pa dvojna plača«.

Upravni svet konzorcija je pravkar omenjeno prošnjo Združenja natanko pretresel in 17. 12. odgovoril, da ji »v celoti ugoditi ne more«, ker zvišanja ne more dovoliti brez pomoči vlade oziroma ministrstva za prosveto. »Sklenilo se je, da se ukrene pri vladi in ministrstvu vse potrebno v najkrajšem času, da nam vlada odpomore ter sta dva člana Slovenskega gledališkega konzorcija določena, da storita potrebne korake in da se kar najtopleje zavzameta pri ministrstvu v Beogradu, kar se vaše prošnje tiče. O rezultatu te akcije je odvisna tudi rešitev vaše prošnje.«

Igralci so bili takoj v ognju, o čemer zgovorno priča zapisnik odborove seje (18. 12.):

»Odgovor konzorcija na zahteve povišanja gaž v razmerju 1000 K 40 %, nad 1000 K 30 % je bil negativen, zato se je sklenilo, da se potom javnosti zahteva kontrolo nad konzorcijevim denarjem in da se objavi oster članek v časopisih. Dalje je bilo sklenjeno, da se začasa te zadeve poveri nekaterim članom odbora, ki so lahko vedno in ob vsaki priliki skupaj, pravica reševanja. Za reševanje morajo biti navzoči vsaj trije izmed gg. Osipovič, Pregarc, Peček, Juvanova, Rogoz, Plut.« — Pravo obsedno stanje.

Nato so razpravljali o Martinčevičevi prošnji za posredovanje med njim in konzorcijem. Martinčevič je namreč želel, da bi se njegov kontrakt s konzorcijem s 1. januarjem 1920 razveljavil, češ da »s sedanjo gažo 550 kron ne more živeti«. Odbor je sklenil sporočiti Martinčeviču, da kontrakta ne more razveljaviti, posebno ne zdaj ko se je za vse člane zahtevalo zvišanje gaže. Naj pač potrpi, saj je mnogo članov, ki imajo prav tako gažo. Potrebna je solidarnost. V primeru, da se odborovemu sklepu ne bo pokoril, se bo postopalo proti njemu v smislu pravil.

Na prihodnjo odborovo sejo naj prideta kapelnik Perič in igralec Drame Micić — »radi neplačevanja svojih računov v kavarni Zvezda«.

Seja je bila takoj naslednji dan (19. 12.) — najprej sta bila na vrsti grešnika. »Micić in Perič sta prišla k seji in se jima je povedalo, da naj povrneta dolgove in ne delata sramote vsem članom. Zagovarjala sta se, da je krivica od strani kavarnarja in da sta oba v tem nedolžna. Zatorej se ju je zaprosilo, naj poravnata samo z natakarnjem in naj bi se kaj tkega ne godilo več.«

Z Micićem so imeli še drug račun: Micić je namreč v novembrski »Sceni« napisal nekaj kritičnih pripomb o ljubljanski Drami, česar bi pa kot njen član ne smel storiti. Zadevo bi že obravnavali, a je brez dramaturga Golie, ki se je še mudil v Parizu, niso hoteli. Golia je od mladega, zaletavega Micića tako pisanje zahteval in ga tudi odobril. Zato so še njega povabili na sejo. Razen tega so želeli od njega tudi pojasnilo, kaj je mislil takrat, ko je Ločniku rekel, da so vsi člani Drame »idioti«. Sklenili so tudi, da povprašajo centralo v Beogradu, če smeta biti dramaturg Drame (Golia) in kapelnik Opere (Rukavina) člana Združenja.

Najživahneje pa so razpravljali o odnosih do konzorcija. Sklenili so celo, da centralni odbor o vsem informirajo in zaprosijo od tam pomoči in celo revizorja. Že dan prej so na seji sklenili, da sestavijo in objavijo oster članek proti konzorciju. Napisali in podpisali so ga še istega dne in ga poslali vsem »mestnim dnevnikom«. Zdaj so že vedeli, da je SN objavo odklonil — edini od vseh ljubljanskih časnikov.

Članek, ki ga je izoblikoval predvsem Pregarc, je res izšel — 20. 12. v sobotni »Jugoslaviji«, 21. 12. pa v nedeljskem socialno-demokratskem »Na-preju«. Članek se glasi:

8. t. m. je poslal ljubljanski pododbor združenju gled. igralcev Srbov, Hrvatov in Slovencev gledališkemu konzorciju v Ljubljani prošnjo, da bi ta povišal radi nastalih draginskih razmer vsem igralcem gaže v takem razmerju: Gaže do 1000 K 40 % poviška, gaže nad 1000 K 30 % poviška.

Med javnostjo krožijo neresnične in lažnjive vesti o ciljih in namerah teh zahtev. V štirih mesecih tekoče sezone so igralci obeh gledališč, drame in opere, dokazali, da s svojim neumornim kulturnim delovanjem doprinašajo velik prid slovenskemu narodu. Ne oziraje se na vedno in vedno naraščajočo draginjo, zadovoljni z mizernimi plačami od gledališkega konzorcija in skoraj enakimi dokladami od države so igralci vršili svojo nalogo vestno in vztrajno, dokler jim je bilo mogoče plačevati s svojo gažo prehrano in stanovanje, ne oziraje se na to, da bi si kupili prepotrebnih oblačil, toalet itd., kar je za igralca takorekoč orodje za njegovo delo. Sedaj jim ni niti stanovanje niti prehrana zagotovljena. Iz tega razloga so se obrnili igralci potom svoje organizacije do gledališkega konzorcija z gori imenovano prošnjo. Gledališki konzorcij je to prošnjo odbil in nas napotil na državno pomoč. Odbil je našo prošnjo s pripombo, da so dohodki obeh gledališč premajhni. Igralci obeh slovenskih gledališč vedo, da gledališče ni privatna last konzorcija ampak last vsega slovenskega naroda, ki je pred otvoritvijo dobrohotno pripomogel z izdatnimi denarnimi prispevki. Zato si dovoljujemo opozoriti slovensko javnost na sledeče: Vsem je znano, da je operno gledališče vedno razprodano; dramsko gledališče (ki ima zelo malo stroškov) je razprodano povprečno za 85 %! Vseh članov v obeh gledališčih pa je 110 (+ orkester 50 mož). Razen 20—25 solistov imajo vsi ostali gažo brez državnih doklad od 200—500 kron mesečno (čujte in strmite), večina solistov pa ima manj kot 1000 K.

Operno gledališče igra šestkrat na teden, dramsko gledališče pa sedemkrat na teden. Dovoljujemo si vprašati gledališki konzorcij, koliko predstav bi zahteval, da bi mu dohodki zadostovali? (»Ker sedaj so premajhni«.) Dovoljujemo si vprašati gledališki konzorcij javno pred javnostjo kam in zakaj razsipa denar, katerega pridobivajo z neumornim trudom tisti, ki so tako mizerno plačani? Dovoljujemo si vprašati deželno vladu, ki nam je pred kratkim darovala visoki naslov Kraljevskega slovenskega narodnega gledališča, kaj je storila za kontrolo administrativnega delovanja gledališkega konzorcija in kedaj misli stvarno nas sprejeti v kraljevsko naročje? Dovoljujemo si vprašati mišljenje javnosti, ali bo ta na te dokaze molčala in ostala malomarna in brezbrizna napram svečenikom Talije in Melpomene, ki so vpreženi v voz kulture slovenskega naroda, katerega vlečejo komaj nasičeni?

Ker se čutimo kot taki odgovorni le pred javnostjo, pričakujemo od nje zaščite in odgovora.

Pod najvišjim pokroviteljstvom Nj. kr. Veličanstva prestolonaslednika Aleksandra stoječi pododbor združenja gled. igralcev Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani. (Podpisi vseh odbornikov.)

(Objavljeno po »Jugoslaviji«. Zanimivo je, da je »Naprej« nekatera ostrejša mesta bodisi omilil ali pa celo črtal.)

Istega dne je poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani z dopisom št. 6330 (zadeva: podržavljenje ljubljanskega gledališča —!) javilo združenju

ustanovitev gledališke komisije (glej spredaj njene člane) in hkrati sporočilo še naslednje: »Ker je podpisnemu poverjeništvu naloga, da pospešuje vseobči napredek slovenskega naroda na kulturnem polju, si mora zagotoviti sodelovanje vseh delujočih faktorjev tudi glede prihodnjega (!) ustroja ljubljanskega narodnega gledališča. Zato izvoli združenje gled. igralcev določiti svoje zastopnike za sejo, ki bo v soboto dne 27. grudnia 1919 ob 16 uri (4 uri popol.) v knjižnični dvorani deželne vlade skupaj z gledališko komisijo, na katere dnevnem redu bo poročilo o načrtu zakona za ljubljansko narodno gledališče.« Podpisal je vodja poverjenišтва Lubec.

Združenje na seji 22. 12. o tem dopisu ni razpravljalo. Ga še ni prejelo? Seja je bila kratka. Zvemo, da »člani opere niso hoteli igrati na prvi božični praznik«. Zaradi napetih odnošajev med združenjem in konzorcijem v zvezi z gažami pa sklenejo igrati na oba praznika (25. in 26.), »da se ne bi dalo s tem povoda konzorciju za eventualne posledice«.

Naslednji dan (23. 12.) je bila seja direktorija konzorcija (Praprotnik, Adlešič, Grafenauer, Ažman). Sklepi: pisarna se preseli v Dramo — Borštnikova je prosila, da bi se ji prepustilo dramsko gledališče za večer recitacij Borštnikovih pesmi; ne dovolijo — Zdenki Zikovi zvišajo doklado za mesec december na 450 kron — baletni šoli se odbije prošnja za zvišanje doklad — za nakup klavirja se dovoli 15 000 kron — zvišanje Rumplove gaže se preloži itd. Toda ali direktorij ni bral napada v časnikih? Bral in o tem celo najprej razpravljal: »Članek Udruženja v časopisih (napad na konzorcij) se poveri sestava odgovora dr. Ažmanu.«

Združenje na zadnji seji (22. 12.) res še ni imelo v rokah dopisa poverjenišтва za uk in bogočastje — razpravljalo pa je o njem na naslednji seji — 26. 12. Za sejo je izbralo tele zastopnike: Osipoviča, Pregarca in Simončiča. Vnela se je debata, kaj naj bi zastopniki govorili: če le mogoče, naj se govori »o sedanjih odnošajih med gledališkim konzorcijem in igralci radi povišanja gaž«.

Direktorij je molčal — in snoval, odbor združenja pa se je čez dva dni spet usedel za sejno mizo (28. 12.) Poslušal je poročilo zastopnikov, ki so se udeležili seje na sedežu deželne vlade. Tajnik Pregarc je pisal:

»Članek, katerega so objavili gled. igralci potom svojega združenja v dnevnem časopisju, je vzbudil gledališko komisijo pri deželni vladi k delu. V gledališki komisiji so zastopani vsi prvaki slov. umetnosti vseh strok, kateri predseduje poverjenik za uk in bogočastje. Dnevni red je bil zakon o podržavljenju gledališča. Zastopniki igralcev so prosili, da bi prišlo na dnevni red njih akutno vprašanje radi povišanja gaž, ker se z dosedanjimi gažami ne more izhajati. Gledališču grozi propast s tem, da odide orkester in člani, ker je konzorcij odklonil njih zahteve. Komisija je odgovorila, da ni kompetentna še reševati takih zadev, da je to spor med konzorcijem in igralci, ki naj bi se rešil potom sporazuma. Toda ker je konzorcij odklonil prošnjo igralcev, naj se obrnejo ti direktno do vlade, da bi ta dala komisiji nalog za reševanje te zadeve. Zastopniki igralcev so predložili, naj bi se v najkrajšem času sestavila komisija iz predsednika od vlade imenovanega, direktorja drame in opere, zastopnika konzorcija in zastopnika združenja gledaliških igralcev. Ta začasna komisija naj bi v najkrajšem času prevzela poslovanje gledališča, dokler se isto ne podržavi. Predloženo je bilo v toliko sprejeto, naj se vse to poveri in predloži vladi.

Poverjenišтво za uk in bogočastje v Ljubljani.

Štev. 6330

Ljubljana, dne 20. decembra 1919.

Zadeva: Podržavljenje ljubljanskega
gledališča .

Združenje gledaliških igralcev

Srbov, Hrvatov in Slovencev

v

L J U B L J A N I

izvoli sprejeti na znanje ,da se je glasom sklepa
celokupne deželne vlade za Slovenijo dne 31. oktobra 1919 ustano-
vila gledališka komisija, katere člani so razvidni iz uradnega lista
štev. 165 , stran 606 .

Gledališka komisija ,ki je zasnovana za gledališča
v celi Sloveniji stopi potem poverjeništvu za uk in bogočastje v
stik z ministrstvom prosvete v Beogradu.

ver je podpisanemu poverjeništvu naloga, da pospešuje
vseobčni napredek slovenskega naroda na kulturnem polju, si mora za-
gotoviti sodelovanje vseh delujočih faktorjev tudi glede prihodnje-
ga ustroja ljubljanskega narodnega gledališča. Zato izvoli združenje
gled. igralcev določiti svoje zastopnike za sejo ,ki bo v soboto
dne 27. grudna 1919 ob 16 uri (4 uri popol.) v knjižnični dvorani
deželne vlade skupaj z gledališko komisijo, na katere dnevnem redu
bo poročilo o načrtu zakona za ljubljansko narodno gledališče.

Vodja poverjeništvu :

Lubec

Sporočilo združenju gled. igralcev o ustanovitvi gledališke komisije pri deželni vladi

Potem se je prešlo k dnevnemu redu, ko so zastopniki igralcev ta predlog sprejeli.«

Samo to stoji v zapisniku združenja — zgolj poročilo o seji na deželni vladi in nobenega razpravljanja odbornikov o nji. Spregledati pa ne gre zanimivega predloga, ki so ga dali igralci: o komisiji iz zastopnikov vlade, obeh gledališč, konzorcija in združenja, ki naj bi do podržavljenja — namesto konzorcija — vodila gledališče.

Naslednjega dne je že sejal direktorij (29. 12.) — Praprotnik, Adlešič, Grafenauer, Govekar, Bleiweis, Ažman, Rukavina in Golia. Seveda so največ razpravljali o tistem članku in o sestanku na deželni vladi — ob tem so rešili le naslednje: vsak mesec naj bo po ena uradniška predstava po zelo znižanih cenah ($\frac{2}{3}$), angažira se Potokar Lojze (Drama) s 100 kronami gaže in 200 doklade, angažira se Zofija Borštnik, za vsak nastop dobi po 200 kron (Ažman se temu upira), v januarju začne lutkovno gledališče v veliki dvorani Mestnega doma (prošnja za komisionalni ogled), prosi se mestni magistrat, naj izplača dovoljeno subvencijo in to tako kot v pretekli sezoni (vprašanje veseličnega davka), povprašati konservatorij, koliko slušateljev ima, ki niso člani dramatичne šole — in so spričo iniciative, ki so jo zastopniki igralcev pokazali na deželni vladi, sklenili seči po ostrejših ukrepih. Najprej so sklenili objaviti v časnikih višino gaž, doklad in proračuna, ne da bi navajali imena »pojedincev«, razen tega pa še izobesiti razglas o preiskavi zoper vse, ki so imeli kakršen koli delež pri članku zoper konzorcij, česar niso niti vnesli v sejni zapisnik.

In res — dan pred Silvestrovim je visel v Drami (zagotovo pa tudi v Operi) naslednji razglas:

»Vsem gg. članom 'Udruženja glumaca' na znanje! Direktorij Slovenskega Gledališkega Konzorcija je v svoji seji dne 29/XII sklenil uvesti preiskavo zavoljo članka, ki je izšel v dnevnem časopisju od imena »Udruženja gled. igralcev, Pododbor Ljubljana«. Preiskava se bo vršila v drami in v petek dne 2. januarja 1920 ob 2^h popoldne. Ob tem času naj bodo zbrani v dramskem gledališču vsi člani drame, ki so obenem člani organizacije 'Udruženje glumaca'. Po nalogu direktorija Slovenskega Gled. Konzorcija Pavel Golia.«

Popoldne so bili odborniki Združenja že »na okupu«, pridružil se jim je tudi zastopnik orkestra. Tajnik Pregarc takole poda podobo razburljive seje: »Konzorcij je razvesil v gledališču objavo, da napravi preiskavo glede članka, objavljenega v dnevnem časopisju. Sklenilo se je, da je to nizkotno disciplinarno srednješolsko postopanje neprimerno. Da se zahteva solidarnost vseh članov, da se odgovori konzorciju s podpisi vseh članov, da so vsi solidarni in se strinjajo z delovanjem odbora in da na tako preiskovanje ne pridejo. Dne 31. XII. 1919 se skliče v dramsko gledališče sestanek vseh članov s sledečim dnevnim redom: nagovor predsednika, poročilo tajnika, raznoterosti.«

Na sestanek (v dramskem gledališču ob 11 dopoldne) so prišli vsi člani Drame in Opere, orkester in tehnično osebje. Predsednik Danilo je v imenu združenja pozdravil člane orkestra, »ki so solidarno stopili na našo stran«, in zastopnike časopisov, »ki so prihiteli, da nam pomagajo v teh kritičnih trenutkih«. Ko so izvolili predsednika in zapisnikarja zborovanja (Danilo in Simončič), je dobil besedo tajnik Rado Pregarc, ki je povedal naslednje:

»Preden preidem h glavnemu poročilu, ki naj bo na današnjem dnevnem redu, namreč o sporu med združenjem in slov. gled. konzorcijem radi povišanju gaž, se mi zdi potrebno omeniti na kratko delovanje odbora od zadnjega občnega

Vsem gg. članom

„Udruženja glumcev“

na znanje!

Direktorij Slovenskega gledališkega konzorcija
je s svojimi dnevi dne 29/X^o sklenil uvesti
preiskavo zaradi člana, ki je izšel v
druženem čenpiju in imena „Udruženja
gled. igralcev, Podbor ljubljana“.

Preiskava se bo vršila v dram. v petek
dne 2. januarja 1920 ob 2^h popoldne.
Ob tem času naj bodo zbrani v Dramskem
gledališču vsi člani drame, 2. so obtem
člani organizacije „Udruženja glumcev.“

Lj. 29/XI. 1919.

Pomagalni direktorij
Slovenskega gled. konzorcija

Goliev razglas o preiskavi proti članom združenja

Paul Goliev

zbora, ki se je vršil v začetku tekoče sezone. Tajniško mesto sem bil prevzel
šele pozneje, t. j. v sredini meseca oktobra, zato je poročam o delovanju odbora
od tedaj naprej.«

Ko pove, koliko sej je bilo in kaj vse so dosegli — honorar za drugo pred-
stavo na isti dan, stiki s centralo ter s pododbori v Zagrebu, Skoplju in Sarajevu,
organiziranje tržaških igralcev (vseh članov je zdaj 110 in 9 tržaških), sode-
lovanje pri oblikovanju novega gledališkega zakona in pri pripravi za podr-
žavljenje gledališča, posredovanja med člani in upravo, organiziranje plesnega
večera v Narodnem domu in predstave v prid združenja — na kratko c svetli
začetek in potek boja za povišanje gaž (prvi sestanek, ko sklenejo zahtevati
povišanje, in sporočilo konzorciju, ki je bilo napisano v dostojnem tonu) in
nadaljuje:

»Konzorcij je te zahteve in prošnje odbil in nas napotil na državno pomoč. Zaradi državne pomoči pa so naši delegati, ki so odpotovali, že napravili tozadevne korake v Beogradu, kjer so tudi vprašali, če smo že državni ali ne. Odgovorilo se jim je, da se bo radi povišanja doklad od strani central. odbora ukrenilo, kar bo mogoče. Dalje se jim je povedalo, da še nismo državni, da smo še vedno pod upravo konzorcija. Le naslov imamo državni, definitivno pa še nismo. V odborovi seji 18. 12. v navzočnosti vsega odbora se je po dolgi debati sklenilo, da se objavi v dnevnem časopisju tisti članek. Mnogo članov je zahtevalo štrajk, toda odbor je v svoji previdnosti to preprečil, kajti če bi se štrajkalo, bi konzorcij gledališče zaprl. S tem člankom je doseglo Zdr. gled. igralcev to, da so se pri vladi zgenili poklicani faktorji, da se je sestavila komisija iz najuglednejših prvakov slov. umetnikov za podržavljenje ljubljanskih gledališč. Na prvo sejo te komisije, ki je bila na deželni vladi dne 27. 12. so bili povabljeni tudi zastopniki združenja. Dnevni red te seje je bil zakon o podržavljenju gledališča. Zastopniki združenja so prosili predsednika komisije, poverjenika za uk in bogočastje, naj dovoli, da se — predno se preide na dnevni red — prerešeta akutno vprašanje sedanjih razmer med igralci in konzorcijem. Ko je predsednik to dovolil, se je vnela debata med zastopniki združenja in zastopnikom konzorcija. Ves umetniški svet, vsi kulturni delavci so na strani gledaliških igralcev. Spoznalo se je, da so zahteve upravičene, toda komisija ni za to še pooblaščen in svetovalo se nam je, naj se obrnemo tozadevno na deželno vladu. — Dne 29. 12. sta šla zastopnika združenja k poverjeniku za uk in bogočastje ter razložila tekoče razmere v gledališču. Ker pravi torej konzorcij, da je pasiven in da mu ni mogoče dlje več voditi gledališča, ker želi konzorcij sam, da preide gledališče čim prej v državne roke, sta naša zastopnika predložila sledeče: naj se sestavi začasna komisija iz enega predsednika, ki naj ga določi deželna vlada, iz ravnatelja opere, iz ravnatelja drame, zastopnika konzorcija, zastopnika združenja, katera naj prevzame upravo gledališča s 15. januarjem. Naj se vse protokolira, torej naj se obračun med konzorcijem in vladu poravna pozneje, od 15. 1. se začne vodstvo znova. Deželna vlada naj določi kontrolnega uradnika, ki naj bi vidiral vse dohodke in izdatke komisije. Komisija prevzame delovanje s 15. januarjem ob 12. uri s tekočim delom, brez denarja, ki pripada konzorciju in brez vsakih zahtev od strani kreditorjev konzorcija. Denar in drugo pripade specialni komisiji za likvidacijo konzorcija. — Ta komisija bi imela sledeči delokrog. Tekoče delo se vodi tako, da se dohodki drame in dohodki opere ter razhodi vodijo posebno. Noben razhod, noben honorar se ne izplača brez pismenega potrdila predsednika komisije in strokovnega ravnatelja. Vsaka režija — koliko stane — se mora prej i v drami i v operi predložiti specialni komisiji, ki bi bila sestavljena iz direktorja opere ali drame, režiserja in zastopnika združenja, to pa zato, da ne bo nepotrebnih stroškov (če stane režija preveč, se jo odkloni itd.). — Poverjenik za uk in bogočastje je obljubil, da bo skrbel, da se stvar radi resnosti položaja čim prej reši. Dne 30. 12. se je sestala gledališka komisija na vladi brez zastopnikov združenja in konzorcija. Istega dne pa je konzorcij objavil vsem članom združenja, da napravi dne 2. 1. 1920 preiskovanje glede članka, ki je bil objavljen v dnevnem časopisju od strani odbora združenja in da misli eventualne krivce glasom paragrafa 6 pogodbe med članom in konzorcijem odpustiti. — Dne 30. 12. je bila zato sklicana izvanredna odborova seja, kjer se je govorilo ravno o zgoraj omenjenem. Odbor je zvedel, da namerava kon-

zorcij zbirati podpise članov, ki se ne strinjajo s člankom, objavljenem v časopisju, o vednosti članov udruženja za članek itd.

V odborovi seji se je govorilo, da je tako srednješolsko disciplinarno postopanje sramotno in nečastno. To je žalitev časti odbora in vseh članov. To se je lahko dogajalo pred 300 leti, toda v moderni demokratski državi je tako postopanje sramotno. Odbor je bil izvoljen od vseh članov na občnem zboru, torej ima pooblaščenje vseh članov delati v prid vsem članom, odborniki so le zastopniki celega ansambla in vseh organiziranih članov. Zatorej je potrebna solidarnost vseh, da pokažejo in zaupajo v odborovo delovanje. Na seji je bilo sklenjeno, da se konzorciju odgovori sledeče:

1. da so vsi prisotni člani solidarni z delovanjem odbora združenja, da je bil isti izvoljen na občnem zboru, da je kot tak predstavitelj vseh organiziranih članov ter deluje za skupne interese, 2. da smatrajo pod svojo častjo odgovarjati in se odzvati na tako srednješolsko disciplinarno postopanje, ki ni primerno ne času, v katerem živimo, ne osebam, ki jim je namenjeno, 3. da se iz gori omenjenih razlogov ne udeleže te preiskave. — To naj podpišejo vsi člani združenja. Noben član se principiuelno ne udeleži te preiskave in se je ne sme udeležiti. Da se objavi v časopise izjava o preiskavi od strani konzorcija in izjava vseh članov. — Trenotki so zelo resni in potrebna je vsa zavednost posameznih članov, da nastopajo solidarno z odborovim delovanjem. S podržavljenjem slovenskega gledališča začenja gledališče novo, res umetniško delovanje, ki je za ves jugosl. narod velikega kulturnega pomena. In če bodo igralci kot taki ustvarili dober temelj, na katerem naj bi se pozneje zidalo, da bo slovenska gledališka umetnost cvetela na dostojni umetniški višini, da bode vsem igralcem zagotovljena tako željna eksistenca, vredna kulturnega delavca, je potrebno, da se vsi člani, ki čutijo in živijo za umetnost, zavzamejo resno, strastno, solidarno za stvar, da ne bodo v svobodni republiki umetnikov gospodarili različni denarno zmožni ljudje, ki naj bi ukazovali, da bi pravi in resnični kulturni delavci poklekali pred njihovo zlato tele kakor hlapci na kolena. — Potrebno je, da se vsi člani pokorijo in odobravajo ukrepe mož, ki so jih sami volili v odbor. Le na tak način bomo dosegli pravi preporod, pravo vstajenje slovenske gledališke umetnosti. Ali bomo hlapci, tlačani, kot smo bili dolgo, dolgo vrsto let pod jarmom tujega gospodarja in pod jarmom lastnih gospodarjev, ki so teptali umetnost in njene svečenike, ali pa bomo svobodni umetniki, ki bomo delali za povzdigo umetnosti in kulture celega naroda, z dostojnim družabnim položajem. Od nas vseh je odvisno. Če si sežemo bratsko v roke, da bomo delali vsi za enega, eden za vse, ne bo tako težavna pot do cilja, če bodo pa med nami samimi zdražbe in nesoglasje, bomo uničili sami sebe, poteptali bomo lastne ideale, pocepali na kolena v prah pred ukazom denarja, pogubili umetnost, poteptali jo v blato, porušili temelj, prvi temelj slovenske gledališke umetnosti. Zreli ljudje smo, ki smo stopili na težavno pot, da vlečemo voz kulture našega naroda, z ideali v srcu, z zaupanjem v same sebe, z dobro voljo, da stvorimo tudi pri nas to, kar drugi narodi že imajo, da pokažemo tudi izven meja naše domovine pravi, bleščeči oltar umetnosti. V slogi je moč! V skupnem delu je zmaga. Momenti so važni, historični v zgodovini slovenskega gledališča. In kar bomo mi storili bo storjeno tudi za bodoče — postavimo torej trden temelj, da bo mogoče zidati ponosno zgradbo, ki bo na čast celemu Jugosl. narodu. Pokažimo pot bodočim, po kateri naj hodijo, da bo Talija in Melpomena vesela vseh njenih slovenskih svečnikov.

Umetnost umetnikom! Dostojen obstoj kulturnim delavcem! Ne hlapci, ne tlačani, ne na kolena!«

Poročilo so zborovalci sprejeli »enoglasno in z burnimi aplavzi«. Nato so »zastopniki raznih kategorij gledaliških uslužbencev« podpisali odgovor konzorciju: podpisal se je ves odbor in zastopniki za Opero (za soliste in zbor), balet in Dramo, za kapelnike, za tehnično osebje in na koncu še za slovenske člane orkestra. (Zanimivo je, da se je za Dramo podpisal tudi Pavel Golia, kar pomeni, da se je vsaj v tej zadevi odločil proti direktoriju.) — Glej str. 211.

Sledile so raznoterosti:

P. Juvanova je očitala Povhetu nesolidarnost in javno rovarjenje proti združenju. Povhe se je opravičil in izjavil, da se strinja z delovanjem odbora. Oglasil se je Levar: pripomnil je, da ni bilo treba »takim potom« nastopati proti konzorciju, dokler še ni potrdila vlade, da bo prevzela gledališče. Odgovorili so mu, da je vlada obljubila pomoč in čim prejšnje podržavljenje gledališča. Kar pa zadeva balast, zaradi katerega po Levarjevem zdaj gledališče trpi, pa ni kriv odbor združenja, ampak vodstvo gledališča. Oglasil se je zastopnik narodno soc. organizacij (Brandner): čudi se, da je združenje tako ponižno prosilo, ko dandanes vse strokovne organizacije zahtevajo in ne prosijo. Naglasil je potrebo po solidarnosti z odborom.

Na koncu je predsednik Danilo dal na glasovanje, če so vsi solidarni z odborom in če se vsi strinjajo z izjavo proti disciplinski preiskavi. Vsi so se izrazili pritrdilno.

Prav na Silvestra je bil dotipkan poseben dopis konzorcija, ki mu je Govekarjeva roka na prvi strani s svinčnikom zapisala karakteristiko: Gledališki konzorcij — prošnja za podržavljenje — grožnja osebja s štrajkom. Ni dvoma, da je dopis sestavil Govekar sam. Ker nam osvetljuje dogodke od druge, konzorcijske strani, si ga oglejmo v celoti:

»Ob novem letu 1918 se je namenila peščica rodoljubov uspostaviti zopet slovensko narodno gledališče v Ljubljani. Takrat je teklo že peto leto, odkar smo imeli tu le gledališki kino in nemške gledališke predstave — vse to pod mogočno zaščito avstrijske deželne vlade in policije ter takratne Šušteršičeve večine v deželnem odboru. — Osnoval se je Slovenski gledališki konzorcij. Iz širokih slojev so mu pristopali deležniki. Vse narodne stranke so poslale v njega vodstvo svoje zaupnike in svoje prvake, tudi naše poznejše ministre. Ob sodelovanju in s pomočjo najodličnejših predstavnikov vsega naroda so bile odstranjene skoro nepremagljive težkoče in danes, po 2 letih, ima Ljubljana slovensko opero, opereto, balet in dramo ter bo v teh dneh odprto marijonetno gledališče. Operno gledališče igra po 6-krat na teden kakor nikjer več v Jugoslaviji; in če pogledamo proti severu, najdemo to samo še na Dunaju, Monakovem, Berlinu — niti ne v Pragi. — Ni treba poudarjati, da konzorcij ni nikako pridobitno podjetje, da nihče njega članov ni nikdar iskal nikakega dobička, da njega vodstvo dela zastonj in da imajo njega člani poleg dela le samo še izdatke, katerih povračila ne iščejo. — Ravnotako tudi ni treba še posebej poudarjati, da mora vodstvo gospodariti s konzorcijskim premoženjem tako, da ga ne zagospodari, sicer preti zrušitev vseh dosedanjih uspehov. Pri gospodarstvu mora vodstvo računati tako z žepi naše javnosti, kakor tudi s prostornino gledališč. Če nočemo možnosti posecanja gledališča še bolj omejiti na še bolj premožne sloje, nikakor ne smemo vstopnine še povišati; in več posetnikov, kakor to dopušča prostor, pa v gledališče spraviti ne moremo. S tem so dohodki

slopi ji moč! # skupnem delu
 ji garaga. Momentski po važen, historični
 v zgodovini slovenskega gledališča. In
 Rav bomo mi starih bo storjeno tudi
 ja bodre - prostimo torej, tudu
 stendi, da bo mogate videti, pomeno
 zgodbo, ki bo ne čast celemu
 ljudu. narodu. Podajimo post
 bodre, po kateri naj hodi, da bo
 Talija in Heliopomena veselo slošč
 ljudi slovenske narode
 Muhtnost Muhtni Rom! # storjeno

Odlomek iz govora R. Pregarca gledališkemu osebju 31. 12. 1919

gledališč na zgoraj nespremenljivo omejeni. — In vse te dohodke, prav vse,
 in še vse podpore, ki jih vodstvo izprosi, vse dohodke konzorcijskega premo-
 ženja in še nekaj izgub v breme tega premoženja, izdaja konzorcij za gledališče
 in sicer v prvi vrsti in neposredno igralcem in ostalim nastavljenjem, ki jih je
 vseh skupaj 218, ter v drugi vrsti in posredno pa vsem titim najrazličnejšim
 umetnikom, znanstvenikom in strokovnjakom, ki ustvarjajo, prevajajo, ugla-
 bujejo, prepisujejo itd. za gledališče in ki kakorkoli si že bodi prispevajo s
 svojim umom in delom zanj. — To so vsi tisti in tudi edini, ki jim je konzorcij
 ustvaril z gledališčem vir dohodkov, večini njih popolno eksistenco, to so edini,
 ki imajo materijelno korist, ki imajo zaslužek od gledališča. Z zaslužkom pa
 je bil že od nekdaj in je tudi zlasti še dandanes velik križ. Pričakuješ hvalež-
 nosti za to, da si komu ustvaril možnost zaslužka — pa dobiš brco, češ da si
 umazan plačnik! Tako je tudi v danem slučaju. Posredni in neposredni dobitelji
 zaslužkov iz gledališča so s konzorcijem nezadovoljni, ker se jim zde njih
 zaslužki premajhni in nočejo uvideti, da jim konzorcij večjih nuditi ne more
 in ne sme. Oboji zabavljajo čez gledališko vodstvo in skušajo vsak po drugi
 poti in vsak zase pridobiti čimvečji vpliv nanj s ciljem, spraviti isto popolnoma
 v svoje roke. — Da so dohodki čimnajvečji, mora gledališko vodstvo skrbeti
 za čimpolnejšo hišo. Zato mora stavljati na repertoar dela, ki hiše polnijo. S

Direktoriji

Slovenskemu gledališkemu Kongresu

Ljubljani

Na notico, ki jo je dal Direktorij slov. gled.
Kongresa razvesti v gledališki list dne 29. IX. '19
da uvede preiskavo zavojč članka, ki je izšel
v dnevnem časopisu od imena Združenja gled.
igralcev Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se ima
vršiti v drami dne 2. I. 1920 ob 2. pop. člani
Kbrazni na skupnem sestanku dne 31. decembra
1919 odgovarjajo:

1.) da so vsi prisotni člani () solidarni
z delovanjem odbora Združenja gled. igralcev
Srbov, Hrvatov in Slovencev - protibora v Ljubljani -
da je isti bil izločen na običnem zboru, da
je kot tak predstavitelj vseh organiziranih
članov ter deluje za skupne interese, soglasno
društvenih pravil

2.) da smatrajo pod svojo častjo odgovarjati
in se odzvati na tako "rednišolsko" disciplinarno
postopanje, ki ni primeru ne času v katerem
živimo, ne osebam, ki je namenjemo,

3.) da se iz zgori omenjenih razlogov ne
udeležijo te preiskave

J. Osipovič

Podpisi:

Prejeto

Podpis: J. Osipovič

Vladimir

Podpis: J. Osipovič

August

Podpis: J. Osipovič

Ribič

Podpis: J. Osipovič

Gorila

Podpis: J. Osipovič

Medvedova

Podpis: J. Osipovič

tem marsikdo naših avtorjev in prevajalcev ni zadovoljen, ker njihova dela iz navedenih gmotnih ozirov ne morejo priti na vrsto, vsled česar ne vlečejo tantijem oziroma ne dobe zaslužka za prevajanje. To so tiste težke, žalostne in pretresujoče igre, ki sicer slove po visoki umetniški vrednosti, ki pa publiki, sestoječi večinoma iz navadnih, ves dan zaposlenih ljudi, ne ugajajo, ker se ti hočejo v gledališču raztresti, ne pa razburjati. Zato teh iger publika ne poseča, vsled česar vsaj venomer ne smejo biti na repertoarju, ker se pri praznih hišah ne sme igrati. Vsled tega zabavljanja z izvestne strani, češ da je gledališče za vzgojo, ne za zabavo, da gledališko vodstvo ne umeva svoje kulturne naloge, da je zanič, in konsekvence: da je treba gledališko vodstvo poveriti njim, ki so poklicani gojiti v gledališču pravo umetnost. — Nastavljenci gledališča, ki imajo pri njem vso svojo eksistenco, niso s svojimi plačami trajno nikdar zadovoljni. Plače so se jim od začetka že podvojile, da, tudi že potrojile. Nobena z njimi sklenjena pogodba ne drži nad nekaj mesecev. Ko se jih je ob otvoritvi angažiralo, so se njihovi prejemki z njimi pogodbeno dogovorili najmanj za celo sezono. Že kmalu so prišli posamezno in skupno, da ne morejo shajati, in plače so se jim v okviru denarnih možnosti povišale. Vodstvo je upalo, da bo imelo mir, pa zopet so prišli. Seveda skoro vedno je v ozadju visela grožnja štrajka. Moralo se je povišati vstopnino. Moralo se je iskati podpor. Ko razpoložljivih sredstev ni bilo od nikoder več, izposlovale so se državne mesečne doklade nastavlencem, ki znašajo po 200- po 450 K mesečno; vsem skupaj na mesec 70 000 K. Letos so se dogovorile pogodbe na podlagi temeljnih plač in doklad. Donosi vseh denarnih virov gledališkega vodstva so se porabili za gledališče, skoro vsi za plače njega nastavlencev.»

(Sestavek nato navaja mesečne prejemke ter proračun, priloge niso ohranjene.)

»Vsak razsoden gospodar mora uvideti, da gledališče še večjih izdatkov s povišanjem plač ne prenaša. — Že kmalu začetkom letošnje sezone je ministrski svet sklenil podprati tudi gledališče v Ljubljani. Konzorcij je bil povabljen na tozaderna pogajanja, ki so se vršila dvakrat, katerih se je tudi udeležil in na katerih je pridobil za ljubljansko gledališče marsikatero prednost. — Hkrati pa se je tudi čulo, da je tukajšnji pododbor združenja gledaliških igralcev stopil v stik z baje odločujočimi beograjskimi faktorji z namenom, da bi to združenje prevzelo nekako komunistično vodstvo ljubljanskega gledališča in so jim baje dotični beograjski faktorji pritrdili. — Naenkrat je dobil konzorcij od tega združenja začetkom decembra dopis za kar 40 % oz. 30 % zvišanje pred par meseci pogodbeno dogovorjenih plač, na kar je vodstvo ta dopis v posebni seji pretreslo in prišlo do zaključka, da se boljše plačani igralci pač radi draginje ne morejo več pritoževati, da slabše plačani res morda še nekoliko težko shajajo ter se je ugotovilo, da iz razpoložljivih in dosegljivih lastnih dohodkov ne more ugoditi kakemu zvišanju plač. Hkratu je sklenilo zaprositi za državno podporo, da se še nekoliko zvišajo vsaj prejemki slabše plačanih. O tem je vodstvo obvestilo združenje igralcev. Ti so odgovorili z nekvalificiranim javnim napadom na konzorcij, ki so ga na le-tega nemalo začudenje brez poprejšnje informacije pri konzorciju prinesli nekateri ljubljanski dnevnikarji dne 20. decembra 1919; to tudi tisti dnevnikarji, ki so glasila strank, kojih odlični zaupniki sede v upravnem svetu konzorcija. — Kakor se je na letošnjem občnem zboru konzorcija poudarjalo, želi ta, da mu država čimprej odvrzame skrb za gledališče, da isto prevzame v svojo upravo in v svoje

vodstvo. Čimpreje to država ukrene, tim hvaležnejši ji bo za to konzorcij. Toda konzorciju, ki je vzpostavil in zopet dovedel v kratkem času do visoke stopinje narodno gledališče v Ljubljani, ni in ne more biti vsejedno, komu bo poverila država vodstvo slovenske Talije. Zato se bo prostovoljno umaknil le tedaj, če se bo prevzem izvršil v sporazumu z njim. Na ukaz od zgoraj pa odstopi seveda vsak trenotek in si pri tem umiva roke za vso bodočnost slovenskega gledališča. V Ljubljani, dne 31. decembra 1919.»

Gre za dopis oz. članek, ki ga je direktorij namenil za objavo v časopisih, kakor je bilo sklenjeno na seji 29. 12. Iz njega je jasno razvidno, kako mnogo je bilo direktoriju oz. konzorciju do tega, da obdrži gledališče v svojih rokah: posrednim in neposrednim »dobiteljem« je vrgel v obraz sebične namene in cilje njihovega boja, ni se ustrašil niti grdih namigov, celo denunciacije ne. Sestavil ga je oz. mu vsaj dal dokončno obliko F. Govekar. Vonja po Krpanovi kobili ni mogoče prezreti.

O sestanku igralcev in o sporu med konzorcijem in združenjem so takoj spregovorili tudi ljubljanski časniki, »Jugoslavija« že na novega leta dan. Člankar najprej oriše ozadje spora vse do disciplinske preiskave. Na nji naj bi — in to je za nas novo — igralci in igralki podpisali tudi izjavo, da obsojajo postopanje svojega odbora. »Baje je konzorcij posameznike že pridobil, da to store, in da jih pridobi še več, je pustil po svojih zaupnikih razširiti vesti, da bo prostovoljno povišal plače onim, ki bodo to protiizjavo podpisali.« Nato beremo o protestnem shodu in o soglasnem sprejetju predloga, »da smatra organizacija pod svojo častjo, da bi se odzvala zahtevi po disciplinarni preiskavi«. Članek se konča takole: »Kakor slišimo, je konzorcij zagrozil, da bo pustil obe gledališči kratkomalo zapreti, če se igralci ne uklonijo. Nam se zdi ta grožnja — milo rečeno — neumestna in prazna. Saj je konzorcij vendar samo mandatar, ki gospodari z narodnim premoženjem. In če bi bil res tako zaslepljen, da bi svojo grožnjo izpolnil, saj nadaljujejo igralci lahko s predstavami vendar v svoji režiji. Vsaj za par dni, potem pa mora prevzeti gledališče itak država tudi dejansko v svoje roke.«

Podržavljenja torej še ni, vsaj dejanskega ne, čeprav se — kot vidimo — del javnega mnenja zavzema zanj in ga terja.

Na stran igralcev se je postavil tudi Slovenec (3. 1. 1920). V članku »Mezdno gibanje med gledališkimi igralci« piše tudi tole: »Če bi šlo za čisto navadno mezdno gibanje, recimo v kaki tovarni za čisto, kjer gre za stvar, ki je mari samo delavcu in delodajalcu, bi bila dolžnost vse javnosti, da se iz čisto človeškega principa potegne za delavce. Tembolj pa nas more brigati zadeva, ki ni stvar kakega posameznika, ampak celega naroda. Igralci niso uslužbenci konzorcija, oni služijo narodu, so graditelji naše kulture, na njih sloni naša gledališka umetnost, konzorcij je samo slučajni upravitelj gledališča.« Seveda Slovenčevi nameni niso bili povsem čisti, dogodek je izkoristil tudi za strankarsko politične cilje: »Vemo,« piše dalje, »da (konzorcij) kaj rad našteva svoje obilne zasluge za slovenski narod, po drugi strani pa odreka ljudem najnavadnejšo pravico zahtevati kruha za delo. G. Govekar, ki je trdil v 254. št. »Slov. Naroda«, da so bili meseca avgusta m. l. »na naši vladi še najtemnejši reakcionarci«, naj se blagovoli pogledati v zrcalo, pa bo videl reakcionarstva toliko, da mu ga bo do smrti dovolj in ga ne bo očital drugim.«

Jugoslavija se je znova oglasila 3. 1. z dvema prispevkoma. Prvega je napisal član konzorcija proti direktoriju, češ da je vsega kriv direktorij, tj. 5

oseb in ne konzorcij, ki ga »tvori več sto oseb širom Slovenije«. Svoje izvajanje anonimnik zaključuje s pozivom, naj se čimprej skliče občni zbor, »ki je edincle kompetenten odločati o tako dalekosežnih ukrepih, kakor je zatvoritev gledališča«.

Drugi članek z naslovom »Gledališka kriza« in podnaslovoma »Vlada ne more prevzeti gledališča v svojo režijo« in »Zvišanje državne subvencije« poziva k poravnavi spora, ker ni mogoče misliti, da bi mogla vlada kar čez noč prevzeti gledališče v lastno režijo. Prevzetje gledališča po konzorciju igralcev pa je »iz pravnopravnih razlogov skoraj neizvedljivo, ker ima gledališki konzorcij pogodbeno zajamčeno pravico do poslopij in je tudi večina inventarja njegova last«. Člankar nato skuša javnosti naliti čistega vina v zvezi z govoricami o podržavljenju gledališča: »Naša javnost je poučena napačno, češ da je centralna vlada sklenila prevzeti ljubljansko gledališče v lastno režijo. Tega ni sklenila, ampak je zaenkrat gledališču samo naslov dala in dovolila 70 000 K mesečne podpore. Ko je nastopilo sedaj Udruženje igralcev z zahtevom po povišanju plač, je konzorcij zaprosil vlado za povišanje subvencije... Deželna vlada je to prošnjo podpirala, obenem pa računala z možnostjo, da prošnjaja vsled težavnega finančnega položaja, v katerem se nahaja država, ne bo pravočasno rešena. Zato je na račun zvišane podpore nakazala konzorciju 50 000 K, da bo mogel ugoditi vsaj deloma igral. zahtevam že za mesec januar.«

Najzanimivejši, najostrejši in najdaljši je bil članek v Napreju — 3. 1., ki je po svoje ocenil vlogo slovenskega gledališkega konzorcija. Takole je razpredal svoje dokaj izvirne poglede: Kapitalizem si je vzel poleg materialnih tudi duševna produkcijska sredstva v zakup, da razpolaga ž njimi v svrhu kopičenja kapitala, tako da mu danes proti svoji naravi in smotru morata hlapčevati tudi znanost in umetnost. Kapitalizem seveda se hvali, da je organiziral produkcijo in se po krivici, kakor sraka s pavovim perjem, d'či tudi s »svojimi« velikimi »zaslugami« za znanost in umetnost... Konstatiramo le, da kapitalizem interesuje znanost in umetnost le v toliko in toliko časa, v kolikor in dokler mu je vir dobička... Po nacionalnem osvobojenju se je vsakdo nadejal vzornega svobodnega napredka na vseh poljih. Zadišalo je po rožah. Žalibog se je ta vzduh kaj kmalu razblinil, ker se je jugoslovanski kapital kot vladajoči faktor povsod zelo neusmiljeno in brezobzirno uveljavljal. Tako se je uveljavil tudi v vseh narodnih kulturnih institucijah. Pri nas si je pridobil v svoje roke narodni gledališči v Ljubljani t. zv. slov. gled. konzorcij, v katerem je zastopana med drugimi »Jadranska banka«... Razvoj časa je vsem stanovom pokazal nujnost organizacije proti organiziranemu kapitalu... Lep vzgled za to nam je mezдно gibanje slov. gled. igralcev, ki so zahtevali potom svoje organizacije izboljšanje svojega gmotnega položaja... Konzorcij je odgovoril odklonilno s pripombo, da sta gledališči pasivni in poiskuje sedaj z raznimi mahinacijami in intrigami ne samo pripraviti gledališke igralce do tega, da odstopijo od zahtev, marveč jim hoče razbiti celo organizacijo. Grozi, da enostavno zapre obe gledališči in s tem spravi nad 200 ljudi, nevšteto družinske člane, ob kruh.« Člankar nato napade nedavno gledališko komisijo pri deželni vladi in omeni »drugo komisijo« (tisto, ki so jo predlagali zastopniki združenja), »ki bo stvar rešila tako, da bi se podržavljenje izvršilo do 15. januarja. Podržavljenje obeh gledališč je v nujnem interesu resnega napredka slov. gled. umetnosti in gmotnega stanja gledališkega osebja. Zato organizacija gledaliških igralcev, posebno še sedaj v fazi mezdne gibanja, zahteva hitro podržavljenje,

kar bo edini izhod, če konzorcij ne odneha, in kar je v resnici že skrajno potrebno... Kulturni škandal bi bil, da bi konzorcij občinstvu kratkomalo zapiral gledališči, kadar bi se mu poljubilo, ko ju vendar občinstvo samo vzdržuje in igralci hočejo igrati. Še večji škandal pa bi bil, da bi vlada mogla kaj takega dopustiti. Javnost si tega ne bi pustila nikdar dopasti. In če ima slovenski gledališki konzorcij res le izgubo pri gledaliških, bo tudi sam delal na to, da se izgub prejkoslej iznebi in pospeši podržavljenje. (Kako imenitna past konzorciju! — op. p.) Izgleda pa, da tega ni še voljen storiti, temveč da mu je mnogo na tem, da spreči z raznimi preiskavami delo organizacije in torej tudi zavleče podržavljenje... Vsi gledališki igralci so nastopili za svoje in svoje organizacije pravice solidarno, zato jim je uspeh zagotovljen... In kakor so organizacije gledaliških igralcev v Italiji dosegle že mnoge lepe uspehe napram italijanskim gledališkim trustom, tako bo uspela tudi organizacija slovenskih gledaliških igralcev. Vladna dolžnost je predvsem, da se spor čimprej poravnava in se ugotovi upravičenim zahtevam organizacije slov. gled. igralcev ter da se obe gledališči čimprej podržavita. Žalostno bi bilo pustiti, da bi napredek mlade naše gledališke umetnosti bil še nadalje odvisen od slabe ali dobre volje par denarnih trgovcev in bančnih profitarjev, ki jim je gledališče samo dobro ali slabo rentirajoče se — cirkus.«

Torej dovolj težko obtoževanje, ki je zanesljivo spodkopavalo tla konzorciju, posebno še vodilnim finančnikom (predvsem Praprotniku) v direktoriju. Članek ni podpisan, a ni neutemeljeno sklepati, da ga je prispeval ali vsaj v precejšnji meri sodeloval pri njem razgledani in pogumni tajnik združenja igralec Rado Pregarc.

Sejni zapisnik združenja, zagotovo napačno datiran z dne 30. 12., nam natrosi novih podatkov:

»Dnevno časopisje je prineslo razna poročila o zadnjem skupnem sestanku. Vpliv teh poročil je bil po komentiranju tov. Osipoviča na konzorcij ugoden in ta je njemu neoficijelno izjavil, da je pripravljen na kompromis.« (!) Zvemo, da je bil dopis združenja o začasnem podržavljenju gledališča predan vladi »od strani gg. Osipoviča, Simončiča in Juvanove«. Prišel bo na dnevni red gledališke komisije čimprej. Zatem zvemo še, da nekaj »članov-odpadnikov« še vedno rovari in deluje proti pododboru. Zato se sklene, da se izve za ta imena »in se jih bo — če bodo še nadalje delovali proti odboru — izključilo iz organizacije«.

(Koncept zgoraj omenjenega dopisa združenja o začasnem podržavljenju gledališča na naslov deželne vlade za Slovenijo z dne 2. januarja in pod št. 50 je ohranjen v arhivu SGM, vendar je nepopoln in v drugi polovici stenografiran. Najprej poda pregled dogodkov od 6. decembra naprej, nato preide k obrazložitvi postopka podržavljenja gledališča s 15. januarjem, kakor ga je nakazal Pregarc v svojem tajniškem poročilu na sestanku vsega članstva 31. 12. 1919.)

Nedelavnosti obtožena gledališka komisija pri deželni vladi se je skušala poboljšati: 3. 1. je poslala združenju osnutka za zakon o gledaliških svetih in za zakon o narodnih gledaliških, ki pa ju komisija še ni odobrila. Na prvi pogled je jasno, da gre za prevod iz srbsčine in ne za izvirno snovanje, ki naj bi upoštevalo slovenske razmere. Zato si bomo ogledali le najzanimivejše in v naše raziskovanje spadajoče posebnosti in člene.

Zakon o gledaliških svetih daje le-tem precejšnjo moč, saj imajo pravico predlagati osebe, »katere se imajo kot upravniki, tajniki in blagajniki nastaviti s kraljevim ukazom«, imenuje stalne člane, potrjuje pogodbe s stalnimi režiserji, kapelniki in solisti, skratka, brez odobrenja gledališkega sveta nobena pogodba niti odpoved ne more postati pravno obvezna. Gledališki svet potrjuje program dela, ki ga mora upravitelj vsako leto dvakrat kot sezonski repertoar predložiti, budžetski načrt in vse večje izredne izdatke ter izvaja nadzor nad podeželskimi gledališči (poklicnimi). Gledališki svet šteje 15 članov, med njimi 6 književnikov, 6 glasbenikov in 3 upodabljajoče umetnike. »Ti si volijo iz sebe predsednika. Sedež in glas ima v gledališkem svetu vladni referent za umetnost, kateri je obenem izvršilni organ gledališkega sveta. Seje vodi predsednik oz. njegov namestnik, sklepa se z navadno večino glasov, v primeru enakosti glasov odloča glas predsednika.« Člane gledališkega sveta volijo strokovne organizacije umetnikov. Dokler takih organizacij ni ali pa če svoje pravice ne izvršujejo, imenuje člane gledališkega sveta vlada in to iz vrst onih umetnikov, katerih resno in uspešno umetniško delo je splošno priznано. Člani se volijo za dobo treh let, vendar vsako leto izstopi ena tretjina članov v vsaki skupini in se nadomesti z novovoljenimi ali na novo imenovanimi člani. Vnovična volitev istih članov je dopustna. Seje so po potrebi, vendar najmanj enkrat vsak mesec (v sezoni). Člani imajo pravico do dnevnice.

Zakon o narodnih gledališčih je krajši (zelo mogoče, da je izvod v SGM nepopoln) — ima samo 9 členov. Oglejmo si najvažnejše: Narodna gledališča v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani so državna imovina. Vzdržujejo se s svojimi dohodki in z državno subvencijo. Imajo nalogo biti ognjišča kulturi svojega naroda. Gojiti morajo čistoto svojega jezika. Organ, po katerem izvaja minister prosvete in »cerkvenih poslov« nadzor nad narodnimi gledališči so gledališki sveti. Vsako gledališče upravlja upravitelj po tem zakonu in po gledališki uredbi. Njegovi pomočniki so dramski in operni tajnik, blagajnik, režiserji, kapelniki in dekoraterji. Delokrog upraviteljev, tajnikov in blagajnikov določa gledališka uredba. »Predstaviteljsko osebje« tvorijo začasni, redni in stalni člani. Začasni člani so začetniki, ki jih angažira upravitelj največ za eno leto. Redni člani se angažirajo s pogodbo. Redni član, kateri se odlikuje po svojem umetniškem in marljivem delu, se more po končanem petnajstem letu rednega članstva postaviti za stalnega člana. Začasnim članom odreja plačo upravitelj, redni jo dobivajo po pogodbi. Stalni člani pa imajo stalno plačo letnih 3600 dinarjev in razen tega po svoji igri osebne doklade, ki jo regulira gledališka uredba. Po končanem prvem letu stalnega članstva imajo stalni člani pravico do penzije iz državne blagajne. Redni člani imajo po končanem desetem letu članstva pravico do penzije iz penzijskega fonda narodnega gledališča.

Zakona sta dovolj uporabna in demokratična, čutiti je, da je združenje intenzivno sodelovalo pri njunem oblikovanju, saj popolnoma onemogočata sistem, kakršnega je izvajal na pr. ljubljanski gledališki konzorcij. Toda — kot že omenjeno — komisija osnutkov še ni odobrila.

Strašno na hitro — kar koj po skušnjah — je bila sklicana seja združenja 5. 1. Vsi so prišli, le predsednika Danila ni bilo — kakor že večkrat poprej. In zakaj se je tako mudilo? Preberimo zapisnik:

»Osipovič je dobil sporočilo, da se sestane danes 5. 1. 1920 gledališka komisija na vladi in da bo reševala dopis združenja o začasnem podržavljenju gledališča. On (Osipovič) upa v uspeh te rešitve in predlaga, da se počaka ta

rešitev, predno se ukrene nadaljnje korake v borbi za povišanje gaž. Ves umetniški in kulturni slovenski svet je na strani združenja, zato je upati, da bo vlada vendar vzela v obzir sedanjost gledališko krizo in jo rešila čim preje. V slučaju da vlada odbije predlog združenja, se bo postopalo sporazumno s centralnim odborom.«

In potem še nekaj, kar naj služi združenju za nadaljnji boj s konzorcijem: člani združenja, ki vedo za »pogreške konzorcija v gospodarstvu, bodo stvar prijavili«. Povrh sklenejo tajno poklicati knjigovodjo Rakovca pred štiri člane in z njim »o pogreških konzorcija v gospodarstvu« tajno konferirati.

In res — »Rakovec je prišel in člani odbora so odšli. Ostali so samo Osipovič, Simončič in Juvanova«.

Združenju je zrasel greben — ni več izbiral orožja.

Na seji 7. 1. je prišlo do važne odločitve: zdaj so imeli natančne podatke, da so se v računske knjige konzorcija vrinile »neljube pomote« pa so po dolgi debati sklenili, da to javijo poverjeništvu za uk in bogočastje in zahtevajo revizijo. Članom, ki o tem že kaj vedo, pa naročé, »naj gredo osebno na vlado in tam podvzamejo potrebne korake«.

Naslednjega dne so člani izpolnili ukaz: šli so na vlado k poverjeniku za uk in bogočastje okr. glavarju Lubecu »in mu javili«.

Istega dne (7. 1.) se je v prostorih Jadranske banke sestal ne samo direktorij, ampak še člani upravnega sveta. Pregledali so osnutek zakona o narod. gledališču, ki so ga — tako kot združenje — prejeli od vlade. Nekdo od navzočih je prišel na dan z novico, da se je medtem ustanovila neka gledališka komisija (!) s predsednikom Lajovicem, ki namerava prevzeti gledališče v svoje roke. Ta komisija je tudi izdelala osnutek zakona za gledališče, ki ga navzočim

takoj prečitajo. Kaj zdaj? Ni ostalo drugega, kot da je upravni svet konzorcija pooblastil direktorij, naj izdela svoj načrt zakona in ga sporazumno z gledališko komisijo predloži vladi. In če »ista sprejela ne bi ta načrt za sporazumno sodelovanje, se pa ta načrt predloži direktno pri vladi v Beogradu«. In še ena zanimiva točka je bila na programu: kandidatura za intendanta gledališča v Ljubljani. Sklep: predsednik direktorija Praprotnik se pooblašča, da predloži kot kandidata za intendanta g. prof. Juvančiča. Na koncu je upravni svet izrekel nezadovoljstvo nad delovanjem Drame. Seve — Golia je preveč prijazno mežikal združenju.

Agilno združenje je imelo sejo že takoj 9. 1. O tistem »obisku« na vladi (podatki o »neljubih pomotah« v gospodarjenju konzorcija) zvemo le to, da vlada ovadb ni hotela »oficielno sprejeti«, ker se boji škandala in možnosti, da pride »srbski komisar sem«. Poročevalec Simončič je izjavil, da je vse to napravilo nanj »slab in mučen vtis«. Jasno je tedaj, da vlada le ni bila tako zanesljivo na strani združenja. Preplah med odborniki združenja je bil upravičen. Po dolgi debati so sklenili, da pošljejo k direktoriju tri zastopnike, »da se vse mirnim potom (!) poravna«. Za zastopnike so izvolili Juvanovo, Simončiča in Pregarca. Naroče jim, »naj traktirajo po sledečih točkah«: 1.) ali bo konzorcij povišal gaže v razmerju 40 % in 30 % od 1. januarja dalje, 2.) ali bodo člani, ki so se bojevali za povišanje (Osipovič, Juvanova, Medvedova, Simončič) ostali še nadalje člani, 3.) ali bodo v komisiji, ki bo v februarju sklepala nove angažmane, tudi člani združenja (v komisiji, ki bo takoj začela odpuščati »balast« združenje še ne želi biti, ker tudi ni sodelovalo pri angažiranju »istega«). — Danilo je prišel z zamudo in povedal, da mu je Praprotnik naročil, naj si izbere zastopnike za konferiranje s konzorcijem — kar je bilo sklenjeno že pred prihodom zakasnelega predlagatelja. Ihtavi odborniki so zatem očitati Danilu, da je za to vedel že tri dni, rekel pa ne bele ne črne. Potem so revnemu Rakuši iz dramatične šole dali 200 kron podpore.

In kaj so delegati združenja opravili pri direktorijcih? O tem nekaj malega zvemo iz zapisnika seje združenja z dne 12. 1. Konzorcij je na srečo dobil od vlade 50 000 kron in bo lahko povišal gaže. Delegati so dosegli le to, da se bo to povišanje izvedlo v sporazumu z njimi. In to je bilo vse. Odborniki so težko prenesli klofuto, pa so se znesli nad podpredsednikom Osipovičem. Obdolžili so ga absolutizma in pri priči odstavili. Namesto njega so izvolili Pregarca, na tajniško mesto pa Pelana. Dva zastopnika združenja bosta z zastopniki konzorcija odšla v Beograd zaradi novih podpor. V sporazumu z direktorijem se bo izdelal nov »disciplinarni red« in se od strani združenja postavil »potrebni kontrolni organ«, o katerem pa nič ne piše, koga bo kontroliral.

14. 1. je bila spet seja združenja. Delegata za Beograd sta Pregarc in Simončič. Konzorcij je ljubeznivo dovolil, da si združenje poišče v Drami primernejši prostor. Pregarc je sam sestavil disciplinarni red. Za kontrolna organa sta bila izvoljena za Dramo Plut, za Opero pa Simončič. Bojni duh je odjenjal in sestavil se je — veselilni odsek.

Prišla je utrujenost in prej tako razvneti igralci so se sešli šele 20. 1. Ni besede niso rekli o konzorciju in svojih pravicah. Reševali so le prošnje za podporo. Edina zanimiva točka je bilo razpravljanje o imenovanju artističnega vodje v Drami. Odbor predlaga Skrbinška. »Če pa konzorcij vsled previsokih zahtev g. Skrbinška tega sploh ne misli angažirati, smo končno tudi za g. Šesta.

Ker pa je ta še mlad, torej več in manj še neizkušen, bi bilo v interesu gledališča, da bi moral biti ta gospod kot vodja vedno v stiku z odborom organizacije, kajti le na ta način bi bilo v vseh vprašanjih, ki se tičejo artističnega ravnatelja, soglasje.«

O podržavljenju so se igralci spet pogovarjali šele na seji 29. 1., ko je Pregarc poročal o uspehih potovanja v Beograd. »Podržavljenje sigurna stvar«, stoji v zapisniku. In še: »Do 15. II. prideta v Ljub. v tej zadevi gg. predsednik Udruženja g. Todorović in Nušić.« 1. 2. so o »sedanjem gledališkem položaju in o uspehu potovanja v Beograd« poročali vsem članom združenja.

7. 2. je bilo posebno posvetovanje odbora združenja, ki so se ga udeležili še naslednji povabljeni: Bučar, Rukavina, Brezovšek, Unger, Vovko, Drvota, Stepniowski in Gaberšček. Povabljena sta bila tudi Golia in Osipovič, a nista prišla. Tudi predsednika Danila ni bilo. Besedo je imel Pregarc: kmalu prideta Todorović in Nušić, s katerima se bo odbor posvetoval o imenovanju novega intendanta; da takrat ne bo nepotrebnega debatiranja, naj navzoči že zdaj predlagajo primernega kandidata za to mesto. Slišijo da se naslednja imena: Govekar, Župančič, Parma, Šorli, Juvančič itd. Unger se zavzame za Župančiča, »ki je dovolj zmožen in je že nekaj storil za slov. kulturo«. Pade predlog, naj gre naslednji dan deputacija treh odbornikov k Župančiču in ga povpraša, če bi bil pripravljen sprejeti to mesto. (»Seveda naj se ga tudi o vsem primerno informira.«)

Tudi na izredni seji odbora združenja takoj po zgornjem posvetovanju ni imel nihče kakega drugega predloga. K Župančiču bodo šli Peček, Pregarc in Medvedova. Tajnik naj Župančiča o obisku primerno obvesti.

Direktorij se že mesec dni ni sešel, verjetno se niti ni utegnil, saj ni dvoma, da so imeli njegovi člani tekanj čez glavo. Uspeha ni manjkalo — na sejo 8. 2. je prišel tudi zastopnik vlade dr. Lubec, s katerim je konzorcij že prej vodil pogajanja »o prevzetju gledališča po državi«. Konzorcij je pač uvidel, da pri starem ne bo moglo ostati, pa je skušal o pravem času dobiti zase čimveč koristi. Sestavil je nekakšno pogodbo z deželno vlado na eni in Praprotnikom ter Ažmanom na drugi strani, ki jo je zdaj Praprotnik prebral. Konzorcij je to pogodbo sprejel na znanje in dal Ažmanu in Praprotniku absolutorij. Ker je to vse, kar zvemo iz zapisnika, o ozadju lahko samo ugibamo. Je mogoče, da je konzorcij prenesel lastninske pravice na oba direktorijška veljaka? Ali kako je razumeti vso stvar? Gotovo je vsaj to: do podpisa pogodbe ni prišlo, vsaj od strani vlade ne. Kljub temu pa dogodek dovolj jasno kaže, kako spretni in prebrisani so bili možje iz direktorija in kako trdoživo so se tolkli za ohranitev oblasti.

Na isti seji so tudi odstranili »balast«: s 15. 2. so odpovedali M. Lowejevi in kapelniku Periću v Operi in M. Goršiču in M. Kopaču v Drami. Na rešetu je bil tudi Osipovič: trije so bili zanj, dva proti, odločil bo Praprotnik kot predsednik. Peček in Povhe se angažirata samo za Dramo, Betteto z Dunaja pa za Opero s 36 000 kron letne gaže. Odobri se gostovanje M. Zeca, ki dobi 3000 kron od večera. Pisatelju Šorliju se dovolijo 10 % tantijeme.

Dva dni kasneje — 10. 2. je Perić prišel na sejo združenja potožit svoje gorje. »Pripoveduje, da je bil na seji direktorija takorekoč nesposobnim spoznan in menda celo odpuščen«. Združenje se bo pri direktoriju zavzelo zanj. Zdaj zvemo, kako je bilo pri Župančiču. Pregarc javlja, da je izjavil, »da dokler zadostno ne bo informiran, komu bo on hlapec in komu gospodar, ne

more dati nikake definitivne obljube«. Hkrati Pregarc pove, »da se konzorcij jako prizadeva na intendantno mesto spraviti g. Juvančiča«. Potrebna je torej velika previdnost. Ker doklad še ne morejo izplačati — nakazilo še ni prišlo — se ponuja dvojje vprašanj: kako dobiti te doklade in kaj ukreniti glede intendanta. Ne ostane nič drugega, kot pisati v Beograd, naj Todorović in Nušić čim prej prideta v Ljubljano. Gledališki komisiji naj se piše, da k seji naslednjega dne pride zastopnik združenja Pregarc in da združenje poslanega zakona o gledališču ne more sprejeti.

Na pomoč iz Beograda so igralci zaman čakali. Čez teden dni (18. 2.) — ko so spet sedli za sejno mizo — so z začudenjem konstatirali, da se Beograd prav nič ne zmeni zanje. Na mnoga pisma, ki so jih pisali centrali, niso prejeli nobenega odgovora. Zato so sklenili, da tokrat pišejo »energično pismo«. Sprejet je bil predlog, naj se sporoči konzorciju in ravnateljstvu Drame in Opere, naj oseb, ki niso člani združenja, ne angažirajo.

25. 2. se je odbor združenja sestal s solisti Opere. Po različnih debatah o podržavljenju izvolijo Bučarja, Rumpla in Ungerja, ki bodo imeli pristop k odborovim sejam, kadar se bo razpravljalo o podržavljenju gledališča.

Naslednjega dne je bila seja direktorija (26. 2.). Bila je zgolj suha seja o tekočih zadevah. Med drugim so sklenili, naj Adlešič intervenira, da bo M. Kogoj prenehal z napadi v časopisju na Opero in njenega ravnatelja Ru-kavino.

(Ob tej priložnosti je SN [15. 2. 1920] v članku »Nekaj odgovorov na članek g. Kogoja« zapisal tudi naslednje značilne vrstice: »Ko po dolgoletnem mrtvilu vstajajo pomlajene kulture mladih narodov in tako tudi slovenskega in ko se predajajo konzorcijalna gledališča v državne roke, pri čemer se že sedaj opozarja merodajne faktorje na razna intrigantstva od vseh mogočih strani, nočemo zaostajati tudi mi, da bi ta rovarjenja mirno gledali...«)

3. 3. sta razpravljala oba: konzorcij in združenje. Prvi že zjutraj, drugi po dopoldanski vaji.

Direktorij — dr. Lubec ga je spet počastil s svojo navzočnostjo — je najprej podražil vstopnino: boljše sedeže za 50 %, druge za 25 %. Disciplinarni red, ki ga je sestavilo združenje, so dali dr. Lubecu »v študij«. K dopisu združenja o angažirancih, ki naj bi bili obvezno člani združenja, so tole pripomnili: »Prosto je vsakemu, kje je organiziran, ne more se nikogar siliti ter je pravno nedopustno.« Razumljivo — organizirano članstvo je konzorciju nadežno in nevarno. Sicer pa so obravnavali upravne in personalne zadeve. Pohanu so dovolili za uprizoritev njegovega baleta Sanje 5 % tantijeme (1000 kron), Golii pa sedem dni dopusta.

Tudi na seji združenja niso bili plodnejši. Ker je Beograd vztrajno molčal, so zasumili, da pisma iz Beograda skrivnostno izginjajo. Sklenili so zaprositi pri poštnem ravnateljstvu za predalček.

S pričakovanim podržavljenjem ni šlo nikamor naprej. Konzorcij se je smukal okrog vladnih ljudi, združenje pa je bilo na preži: konzorcij sploh ni sejal, združenje pa je vejalo pleve. Osipovič ni vedel, kaj bi: naj odpove ali ne. Povprašal je združenje, če ima kake stvarne pomisleke glede njegove odpovedi. Odgovorili so mu, naj naredi, kar hoče. Ni se jim zdelo primerno, da bi bezali v konzorcij.

Končno je le prišlo pisanje iz Beograda, toda kakšno razočaranje. Centrala je terjala za vsako člansko legitimacijo po 20 kron. Združenje se je uprlo:

toliko ne damo. Uprli so se tudi zahtevi centrale, naj vsak član plača še 1 dinar v fond za podporo bolnim in potrebnim, češ da ljubljanski igralci niso tako dobro plačani kot v Beogradu. Poslali so spet nekakšno resolucijo na vlado, razen tega pa jo še obvestili, da bodo vsi kontrakti, ki so sklenjeni brez vednosti združenja, neveljavni. (Seje 6., 10., 16. in 24. marca.)

Direktorij se je sestel šele 24. 3. — tokrat brez Lubeca. Osipoviču ne dovolijo enomesečnega dopusta. Bolnemu Ločniku dovolijo podporo. Tudi bolni Borštnikovi priskočijo v pomoč. Angažirajo Rakušo. Operni pevki Cirili Medvedovi z ozirom na njeno zdravje dovolijo izstop. In še: Juvančiču pišejo v Pariz, če sprejme mesto intendanta. (Direktoriju torej ni bilo do Župančiča.) Če Juvančič ne bo sprejel, »bi se predlagalo dr. Lubeca«.

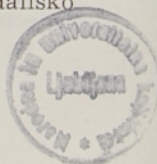
Pred sejo 29. 3. sta bila Pregarc in Rogoz pri okrajnem glavarju Lubecu, ki jima je povedal, kakšen načrt je naredila vlada glede gaž. Združenje določi minimum za soliste in zbor: 1500 kron plus doklada.

Naslednjega dne se je sešel direktorij — spet z zastopnikom vlade dr. Lubecem, ki je poročal o potovanju v Beograd v zvezi s podržavljenjem. Najprej je povedal, da je ministrstvo ustanovilo 4 kategorije za doklade, ker pa ni denarja za nadaljnje izplačevanje, zastopnik vlade »prosi (!), da Jadranska banka financira«, ali pa naj gre do definitivnega prevzetja gledališča to izplačevanje še na račun konzorcija. To je bil zagotovo pomemben uspeh konzorcija, ki se je spet začutil gospodarja. Po debati sklenejo naslednje:

»da vodi slovenski gledališki konzorcij sporazumno z zastopnikom vlade dr. Lubecem na svoj račun gledališče naprej do časa, ko bo mogla država gledališče popolnoma prevzeti. (Podčrtal p.) Subvencijo in doklade od 1. 1. do 1. 5. 1920, katere sprejme zastopnik vlade (od države), izroči gledališkemu konzorciju na plačilo stroškov in osoblja. Nasprotno se obveže slov. gled. konzorcij, dokler ima upravo v rokah, plače igralcem in osoblju, s katerimi je vlada sklenila kontrakt, izplačevati. Plače igralcem se določijo sporazumno s slov. gled. konzorcijem. Pogodbe glede službenega razmerja z igralci sklepa zastopnik vlade sporazumno s konzorcijem.« Sklenili so tudi, da se pripravi obračun »visokosti lastnine slov. gled. konzorcija«.

Direktorij in zastopnik vlade sta torej šla mimo zahtev združenja po soodločanju pri angažmajih in določevanju višine doklad itd., tedaj po nekakšnem soupravljanju gledališča.

Na isti seji je konzorcij sklenil, da predloži vladi naslednje upravno osebje: Rukavino kot ravnatelja Opere (plača z dokladami mesečnih 3000 kron), Golio kot ravnatelja Drame (2650), Daneša kot tajnika (2500) in Rakovca kot blagajnika (1650). Neposredni vodja gledališča pa po vsej verjetnosti le ni več direktorij, pač pa Lubec, saj ga zapisnik te seje enkrat imenuje kar upravnika. (SN je že prejšnjega dne — 28. 3. — poročal naslednje: »Da se končno izvrši podržavljenje našega gledališča, ki se je za trdno obetalo že do 15. februarja 1920, se je odpeljal v Beograd gospod okrajni glavar dr. Milko Lubec, ki je v imenu naše deželne vlade začasno prevzel posle upravnika. Kakor čujemo, sta kandidata za mesto gledališkega upravnika (naslov »intendant« se namreč opusti) gg. profesor Friderik Juvančič in okrajni glavar dr. M. Lubec. Do imenovanja definitivnega gledališkega upravnika in ostalih članov uprave (dramskega in opernega ravnatelja, dramaturga in tajnika) vodi gledališko upravo še direktorij gledališkega konzorcija.«)

Na koncu določijo doklade, nastavijo Milenka Doberleta kot pomožnega igralca lutkovnega gledališča, Kolečo kot dramskega igralca, M. Klemenčiča pa imenujejo za šefa opreme vseh gledališč.

Združenje o vsem tem ni bilo obveščeno, saj je naslednjega dne (31. 3.) razpravljalo le o minimalnih gažah.

Teden dni kasneje (5. 4.) se je sredi debate o sklepanju kontraktov (ki je bila spričo zgornje odločitve direktorija seveda popolnoma odveč) le pojavil predsednik Danilo in povprašal odbornike, kaj mu je poročati Lubecu, ki ga je povabil na razgovor.

Da, Lubec je zares prevzel vodstvo gledališča, saj sejni zapisnik združenja z dne 6. 4. govori o »novoimenovanem intendantu«. Vse kaže, da je v razgovoru, ki je o njem poročal Danilo, Lubec posredoval združenju skoraj vso resnico. Ko so odborniki zvedeli, da je po izjavi Lubeca predloženi minimum nesprijemljiv, je bilo v hipu konec dosedanjega slogaštva. Sklenejo, »da se izvoli delegacija 3 odbornikov, ki naj pri intendantu pregleda stari proračun in naj v slučaju nestrokovnjaške in pomanjkljive sestave sestavi nov proračun, s katerim naj gre potem k regentu Aleksandru«. (Kakšna ihta in kolikšna preproščina!) V delegacijo izvolijo Pregarca, Rogoza in Juvanovo.

Naslednjega dne (7. 4.) je združenje spet zasedalo. Skoraj gotovo je, da k intendantu niso šli, saj se jim ni bilo težko prepričati, da so sklepi in stališča novega vodstva čvrsti in nepreklicni. Odločili so se rajši za pot v Beograd in v tej zadevi poslali dva telegrama: prvega centralnemu odboru, drugega dvornemu maršalatu. Zatem so se oglasili dvomljivci: v Beogradu bo težko kaj doseči, »ker osrednja vlada noče dati denarja za poravnavo inventarja konzorcija pri predaji v državne roke«.

Zavladala je silna razburjenost, posebno ko je vodstvo v Operi 9. 4. obesilo poziv, naj se člani zbora najpozneje do 11. 4. zglase v pisarni, da podpišejo kontrakte — seveda stare, ki niso upoštevali zahteve po minimumu. Kdor ne podpiše, bo odpuščen.

Izredna seja združenja (9. 4.) je sklenila pisati intendantu, »naj ta poziv do večera odstrani in naj stopi takoj v tozadeven razgovor z organizacijo; v nasprotnem slučaju naj si g. intendant posledice sam sebi pripiše.«

Posledice so bile stavka zbora na predstavi »Fausta«.

Direktorij se je sestal še istega dne (9. 4.) zvečer. Po debati je zavzel naslednje enoglasno stališče:

»Pri predstavi ‚Fausta‘ dne 9. 4. 1920 podana je ‚višja sila‘, vsled katere je nadaljnje igranje v Operi onemogočeno in sicer zato, ker brez sodelovanja zbora ni mogoča uprizoritev nobene opere z razpoložljivim materialom. Zato se operno gledališče z današnjim dnem zapre in so vse službene pogodbe z opernim in operetnim osebjem in vsemi uslužbenci, ki so zaposleni v opernem gledališču, razveljavljene. Vsako nadaljnje izplačevanje se z današnjim dnem ustavi. To se sporoči vsem zgoraj navedenim, nadalje se sklene, da naj gled. uprava poskusi stvoriti poletno sezijo od 15. 4. do konca VII. 1920 in naj zato istodobno povabi nekatere člane, ki jih potrebuje za to sezijo. Tem članom se pošlje sledeče povabilo: Nameravamo otvoriti novo sezono slov. opere za čas od srede aprila do konca julija tl. V to svrhu vabimo V. blagorodje, da se izvolite oglasiti v tajništvu dramsko gledališče dne... od... do... ure v svrhu sklepanja pogodbe z Vami radi nastopanja v tej sezoni«

Vse to sklenejo sporočiti poverjeništvu za uk in bogočastje v vednost in odobrenje.

Pregarc je bil od 8. 4. na dopustu v Trstu. Tako je bilo združenje brez glave. Morali so klicati na pomoč združenje v Zagrebu, ki je poslalo predsednika zagrebškega združenja Markovića.

Na seji 10. 4. je Marković kritiziral stavko opernega zbora in predložil, »naj zbor vzame sam na svojo lastno odgovornost ta nastop«. Vsi so se pošteno zamislili in Juvanova je predlagala, naj gre Marković in še kdo k Lubecu, kjer naj se porazgovorijo in poravnajo.

Ubogali so jo. Marković in Juvanova sta šla k intendantu, drugi so čakali. Konferiranje je trajalo tri četrt ure. Zapisnik ne pove, kako je potekalo, smemo pa sklepati, da ugodnega rezultata ni bilo, saj so — ko sta se odpislanca vrnila — takoj sklenili, da gresta Juvanova in Pregarc (ki je bil ta hip še zmeraj v Trstu) »nemudoma v Beograd«.

No — do tega ni prišlo. Pregarc se je vrnil iz Trsta in se brž udeležil seje 12. 4., na kateri so ugotovili, da zbor ni pravilno ravnal in da je treba zadevo čim prej urediti, ker obstaja resnična nevarnost, da se gledališče definitivno zapre. Sklenejo, naj gre zdaj Pregarc k Lubecu na konferiranje.

Tudi direktorij se je sestal na ta dan. Samozavestno je sklenil 13. 4. dostaviti »odpovedi vseh kontraktov vsem članom opernega gledališča«. Tudi Pečku, ki so ga prestavili v Dramo? Tudi — če je še angažiran kot član operete. Kajti Peček je podpisoval k štrajku — naj o tem poda mnenje policijski nadzornik Habe — zato naj se uvede proti njemu preiskava, ki naj jo vodi dr. Ažman. O vzroku stavke sklenejo poslati poročilo ministrstvu prosvete.

Direktorij je pokazal svoj pravi obraz: ovaдушka poročila, preiskave, policija.

Preudarni Pregarc je stopil do Lubeca. Pogovorila sta se trezno: ugotovila sta, da zadeva ni tako kritična, da pa bo organizacija morala popustiti od svojega minimuma in da bodo 4 člani kaznovani z odpustom. Ko je Pregarc na seji 13. 4. o vsem tem poročal, je igralec Plut predlagal, naj operni zbor napiše intendantu pismo, v katerem naj ga v lepem tonu prosi, naj »se ob nastopu posameznih članov ozira na solidarnost zbora«.

(13. 4. je SN v članku »K stavki gledališkega osobja« prinesel tole novico: »Na podlagi odredbe ministrstva prosvete št. 13787 in odredbe finančnega ministrstva št. 13698 z dne 12. 2. 1920 je Slovensko gledališče podržavljeno. Funkcijo tč. upravnika je prevzel g. dr. Lubec.« Članek nato govori še o proračunu, ki ga je sestavil dr. Lubec, in navaja, da je ministrstvo dovolilo za obe gledališči okoli 122 000 kron mesečne subvencije. Članstvo, pravi časnik, pa hoče več kot je mogoče plačati, saj terja eksistenčni minimum v višini 1850 kron. Zato pri predstavi 9. 4. operni zbor ni hotel peti.)

Večina članov združenja je hotela stvari do dna in zahtevala sklicanje izrednega občnega zbora. Toda občni zbor naslednjega dne (14. 4.) ni izpolnil pričakovanj. Tajnik Pelan je poročal o delu odbora kot na rednem občnem zboru, poglavitni točki, zaradi katere se je zbor sploh sestal, pa je posvetil le kratko omembo. Za njim je govoril Pregarc, ki se prav tako ni dotaknil perečega problema, ampak samo klical k slogi, glede podržavljenja pa dejal, da se kljub potovanju in urgiranju v Beogradu »še do dandanes ni definitivno rešilo«. Na koncu so izvolili nov odbor: predsednik je postal Pregarc, podpred-

sednik Levar, tajnik Simončič, blagajnik Rumpel, odborniki pa Plut, Rogoz in Ribič.

Takoj po občnem zboru je novi predsednik sklical sejo. Že občni zbor je zaključil s klicem: vsi za enega, eden za vse. Zdaj na seji se je znova skliceval na stanovski ponos, na enotnost in poslušnost, ker je natanko vedel, da je bilo vse zgubljeno in zaman prav zaradi samoljubja in gonje za osebno uveljavitvijo članstva. Sporočil je, da je Lubec pripravljen podpirati akcijo za povišek plač v Beogradu, vendar hkrati prosi, da se takoj podpišejo pogodbe, ker mu sicer 15. ne bo mogoče razdeliti gaž. Nadalje je sporočil, da je združenje pri upravniku prosilo za izključene člane. Lubec je izjavil, da nima nič proti, a da se mora združenje pogovoriti s konzorcijem. Šlo naj bi k Ažmanu, ki trdi, da je vsa sramota padla na konzorcij in zato ne more sam odločevati. Odborniki sklenejo, da se pošlje konzorciju — »oprostilno pismo«. — Gore so se tresle, rodila se je smešna miš.

Takoj naslednji dan pa je združenju zrasel greben. Na seji (15. 4.) je namreč Pregarc prebral brzojavko, v kateri centrala združenja javlja, da ima le ministrstvo prosvete pravico zapreti gledališče. Levar je brž predlagal, naj se konzorciju sporoči, da ne bi smel zapreti gledališča, posebno ker so člani že naslednji dan hoteli igrati. Centrali in ministrstvu prosvete pa so poslali naslednjo brzojavko — v dokaj čudni jugoslovanščini: »9. 4. 1920 pozorištni kor radi prisilnih zahtjeva uprave, koja je tražila podpisivanje ugovora izpod eksistenčnog minimuma stavljenog od udruženja, protestirao je pravočasnim odkazom predstave. Udruženje spor izravvalo, članovi htjeli nastupiti drugi dan. Konzorcij, da napravi državnom povjereniku neprilike, dao na neizvesno vreme pozorište zatvoriti, razrešio sve ugovore te izbacio dvanajst članova. Molimo, da predje pozorište odma definitivno u državne ruke, jer konzorcij preči mirno delovanje.« Sklenejo, da bodo odpuščenemu Povhetu nadomestili plačo deloma z denarjem iz blagajne združenja, deloma z nabirko med zborom.

17. 4. je SN poročal, da je stavka končana. Verjetno istega dne je uprava gledališča poslala združenju dopis, v katerem od odpuščenih članov terjaja nekakšno satisfakcijo.

19. 4. se združenje sestane. Pade predlog, naj se »za sedaj cel dopis ignorira, v slučaju da pa koga kaznujejo... mora udruženje energično nastopiti«. Zatem spet predlagajo, naj se začne zbirati obtežilni material proti konzorciju in v ta namen povabijo Loewejevo, Zikovo, Vrhunčevo, Ožegovičevo in Ungerja na razgovor. Nato so se pogovarjali o Ločniku: bil je pijan pa je pel avstrijsko himno in kalil nočni mir. Izključijo ga iz združenja. Z enako kaznijo zagroze vsem, ki po gostilnah in kavarnah delajo nemarne dolgove. Končno so obravnavali še pismo dramskega igralca Branislava Micića, ki je zaprosil združenje, naj mu pomore, da mu bodo povišali plačo. Ker nam pismo daje zelo jasno podobo takratnih gledaliških razmer, si ga — zelo dolgo je — na hitro oglejmo:

»... Ja Branislav Micić bio sam sretnim slučajem angažovan na početku sezone kroz gospodina direktora Pavela Goliu i to na nenaravan način, naime nije me poznao, jer me nije nigdje vidio, niti sam nastupio, ali me angažirao, jer je trebalo personala, sa riječima: Gospodin Micić, biti ćete angažovan uz gažu od 400 K, a ako se bude videlo, da znate izgovoriti nekoliko reči na pozornici, dobiti ćete barem 100 K povišice... Dobio sam 350 K doplatka, to je svega zajedno 750 K. Ja sam živio sa tom svotom veoma dugo, naime tako

dugo, dok nisu došli novi doplatki. Novi doplatki su došli, bili podeljeni, a Branislav Micić je dobio jedno ogromno *ništa*! Branislav Micić je to podnosio, ali bolje rečeno je morao podnositi, jer on je još mlad čovek, još si ne brije niti brkova niti brade, *početnik*! On može živeti i sa svotom od 750 K...« Omenja, kako je nazadnje le dobil 150 K »povišice« in nadaljuje: »Dakle gospodo u matematskoj formuli 1 baletka iz zбора + 150 kruna = Branislav Micić. Moja vrednost je poskočila sa početnika glumca u kategoriju baletnog zбора. Ja sam to u drami što je jedna baletna zboristka u operi! Ave Thalija!« In na koncu: »To sve se dogodilo Branislavu Miciću, kr. članu dramskog kazališta u duši Slovenije Ljubljani, delu Jugoslavije, države na Balkanskom poluotoku, koji je na jugu kulturne Evrope.«

Odbor mu je odgovoril, da združenje ni »merodajno sklepati v vprašanju gaž«.

Na sejo združenja 22. 4. so prišli vsi posestniki obtežilnega materiala proti konzorciju. Unger je prosil, naj vse, kar bo izpovedal, ostane tajno, Ožegovičeva, Zikova in Vrhunčeva pa so pustile izjavo protokolirati. No — in kakšen je bil ves ta »obtežilni material«? Ožegovičeva: »Dr. Ažman je na koridoru pred mojo garderobo držal v vsaki roki eno balerino, se igral z njima in jih ščipal.« Zikova: »Pred božičem mi je povedala gdč. Marija Svobodova, balerina slov. opere, da ji je podaril g. ravnatelj Praprotnik 2000 K.« Vrhunčeva: »Začetkom letošnje sezi je sem prišla nekega dopoldne h g. dr. Ažmanu, da ga zaprosim za predujem. Velel mi je počakati na zofi, da gre on k telefonu in se pogovori tozadevno z g. ravnateljem Praprotnikom. Vrnil se je čez en čas in izjavil, da ni mogel govoriti z g. Praprotnikom. Hotela sem oditi, vendar mi je on rekel: 'Le počakaj, mucka' in me s silo vrgel na zofo. Vstala sem in mu odgovorila: 'Gospod doktor, tako se mi ne gremo, jaz nisem Klimentova.' Potem me je še enkrat vrgel na zofo. Izvila sem se mu, ga sunila nazaj in odhitela iz sobe.« — Zelo klavrna akcija, ki seveda ni privedla nikamor. — Izključitev Ločnika so anulirali, a s pripombo, da se ga »v najmanjšem ponovnem slučaju brez ugovora izključu«.

Seja združenja 26. 4. nam pove, da so se začela trenja med konzorcijem in dr. Lubecem. Pregarc namreč poroča, da se zdi ves položaj zelo smešen: upravnik bo najbrž odstopil, »ker hoče po njegovi izjavi konzorcij pogodbe, katere je on (Lubec) podpisal, razveljaviti«; upravnika prav nič ne mika, da bi igral »nekako smešno figuro brez moči«.

Zatem je nastopila doba zatišja, ki je trajala mesec dni. Konzorcij oz. direktorij se sploh ni sestajal, združenje pa zgolj zaradi tekočih zadev: pijančevanje nekaterih članov, medsebojne žalitve (afera Povhe contra Thaler), priprave na veselico v hotelu »Tivoli« in na skupščino združenja v Zagrebu. Dr. Lubecu so tekale zadnje ure upravnikovanja. 13. 5. je SN poročal, da se je vrnil v domovino član naše mirovne delegacije prof. Friderik Juvančič, ki so ga nekaj dni zatem kar na tihem postavili za intendanta. Članstvo je za imenovanje zvedelo z oglasne deske, kjer je bil pod neko prepovedjo podpisan »intendant prof. Juvančič«. Združenje je v zvezi s tem poslalo konzorciju dopis (20. 5.), v katerem je med drugim pisalo tole: »Ako in od koga je gospod profesor Juvančič imenovan intendantom še danes oficijelno ne vemo in če je omenjeni gospod res imenovan intendantom — kar bi tudi mi z veseljem pozdravljali — se moramo samo čuditi, da nam tega do danes niste javili, ko pač dobro veste, kake spore so povzročile odredbe g. dr. Lubeca, ker takrat

Združenje gledaliških igralcev Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Pododbor Ljubljana.

294

Ljubljana, dne

20/5

1920

Br. Slovenski gledališki Konzorcij
Ljubljana.

Špazirili smo, kako v drami Rot operi
mabite neke prepovedi, podpisane, Intendant -
prof. Juvančič.

Opazujemo, da se je vsilil zadnji
protestni nastop opernega zbora radi neke
posebne publikacije g. dr. Rubca, ker se je
članom ot strani Konzorcija svojās zabijavalo,
da je edini govorcar o operi g. Pustkavina. Kdo
in ot Koga je gospod profesor Juvančič imeno,
van intendantom se danes ofisijelno ne vemo
in če je omenjeni gospod res imenovan inten-
dantom - kar bi tudi mi & drugim pozdras-
li - se muramo samo čuditi, da nam tega
do danes niste javili, ko pač dobro veste kako
sprejo pozgovile obrebe g. dr. Rubca, ker
pokrat se nihče ot ansambla ni prav vedel,
kto je ta gospod. -

Združenje javlja konzorciju, da ni bilo obveščeno o imenovanju intendanta Juvančiča

še nihče od ansambla ni prav vedel, kdo je ta gospod. Pričakujemo Vaših po-
jasnil, da zamoremo dati svojim članom potrebna navodila, ter upamo, da nas
boste v bodoče pravočasno obveščali o takih stvareh, sicer smo primorani
odkloniti vsako odgovornost za event. podobne nastope, kot zadnji opernega
zbora!«

Konzorcij je torej še obstajal in deloval. Vendar položaj še daleč ni bil do kraja čist. V zapisniku združenja (seja 3. 7.) v zvezi s podržavljenjem na pr. stoji, da je Grol baje izjavil, da ostane ljubljansko gledališče samo pokrajinsko in ne državno. Tudi Daneševo sprenevedanje v dopisu konzorciju z dne 5. julija je več kot zanimivo: »Sprejel sem danes dopis uprave Narodnega gledališča, kateri dopis v prepisu prilagam. Nerazumljivo mi je, da tudi ta dopis ni podan od slov. gled. konzorcija. Jaz sem nastavljen tajnik slov. gled. konzorcija v Ljubljani, sem kot tak odgovoren edino le istemu, ne poznam pa uprave Narodnega gledališča. Kolikor mi je tudi znano je g. Juvančič ravno isto do sedaj še nastavljenec gled. konzorcija, ter nalog imenovanega gospoda o predaji ne morem respektirati. Če bi bil izdan nalog ,za slov. gled. konzorcij' izpolnim isti brez prigovora.«

Da se je konzorcij silno težko poslavljal od oblasti nad gledališčem, vidimo tudi iz nedatiranega pisma, ki ga je referent za gledališče pri ministrstvu prosvete v Beogradu Branislav Nušić zagotovo v teh dneh pisal Franu Govekarju: »Dragi moj g. Govekar, Dužan sam Vam, odavno sam Vam dužan da pišem ali Vas molim da mi verujete da sam silno okupiran vrlo mnogim poslovima. — Na Vaše pismo o gledalištu imam da Vam odgovorim ovo. Pitanje podržavljenja Vašeg gledališta mora nekako da se reši i to dosta brzo. Mi ovde nemamo ništa protiv konzorcija, naprotiv mi vrlo poštujuemo i cenimo njen rad ali mora makar i *pro forma* da se imenuje intendant, jer samo državna gledališta imaju prava na doplatak na skupoću. Mi ne možemo od Min. Finansija dobiti taj doplatak dogod stoji konzorcija kao takva. Ja sam konferisao sa Ministrom i sa g. Kramerom i našli smo način kako ćemo to da izvedemo. Potrebno je samo da Dr. Žerjav uputi jedan akt Ministarstvu Prosvete u kome će reći da je konsorcij gotov predati a Deželna Vlada gotova primiti gledalište i da tom prilikom moli da se odmah uputi tamo izaslanik Ministarstva Prosvete da se to izvede. U tom slučaju došao bih ja sam. — Ne mislimo mi tom prilikom da oduzmemo gledalište konsorciji, ali ono mora bar po formi biti državno.«

Vendar — dnevi konzorcija so bili šteti. Konzorcij je hotel rešiti nekaj časti s tem, da bi v novo vodstvo gledališča imenovali tiste, ki bi jih on predlagal in predlagal je Rukavino za ravnatelja Opere, Golio za ravnatelja Drame, za dramaturga pa — Otona Župančiča. V ta namen je poslal na vlado dva zastopnika, ki pa sta izvedela, »da se predlaga imenovanje, ki glede oseb in delokroga ne soglaša s svoječasnimi predlogi podpisanega direktorija gledališkega konzorcija«.

Nič ni pomagalo, začela so se pogajanja o prevzemu gledališča s strani vlade. V zvezi s tem je konzorcij poslal (23. 7.) deželni vladi dva predloga: 1. Gledališkemu konzorciju plača vlada »inventar po njega lastnih cenah, kar je razvidno iz komercialnih knjig«; 2. gledališkemu konzorciju, ki je od 1. junija 1920 naprej vodil upravo na račun države, povrne vlada vse izdatke, odštevši prejeme od omenjenega dne.

Podržavljenje je postalo stvarnost, o tem govori listina (nedatiran prepis), ki sta jo sestavila Nušić in Grol in ki jo je v imenu konzorcija vzel na znanje ravnatelj Rukavina. Glasi se:

»Ljubljansko kazalište postaje državno kaz. što znači:

I. Upravu imenuje i plača Ministarstvo

II. Pozorište kao zgrada i inventar postaje državna imovina

III. Vlada daje subvenciju i doplatak

Dragi moj g. Govekar,

Dužan sam vam, odavno sam vam dužan da pišem ali vas molim da mi verujete da sam silno okupiran zelo mnogim poslovinam.

Na Vaše pismo o gledalištu imam da vam odgovorim ovo. Pitanje podržavljinja Vašeg gledališta mora nekako da se reši, to dosta brzo. Mi ovde nemamo ništa protiv Konzorcija, naprotiv mi vrlo poštujemo i cenimo njihov rad ali mora makar i pro forma da se imenuje intendant, jer samo državna gledališta imaju prava na doplatu na skuposti. Mi ne možemo od min. Financija dobiti taj doplatni dogovor stoji Konzorcija kao takva. Ja sam konferisao sa Ministarom i sa g. Kramcom i našli smo način kako ćemo to da izvedemo. Potrebno je samo da Država uputi jedan akt Ministarstvu Prosvete u kome će reći da je Konzorcij gotov predati a Državna Vlada gotova primiti gledališta i da tom prilikom moli da se odmah uputi tako izaslanik Ministarstva Prosvete da ce to izvesti. U tom slučaju došao bih ja sam

Ne mislimo ni tom prilikom da oduzmemo gledalište Konzorciji, ali ono mora bar po formi biti državno. Dakle čim dojde takav akt od Državne Vlade ja ću doći u

Ljubljano.

Nušićevo pismo Govekarju

IV. Imovina dosadanjeg konzorcija pošto je to narodna imovina ima se zdjeliti na 3 dijela od kojih jedan se ulaže u Pensijski fond, drugi dio na investicije, III dio ostaje dosadanjem konzorcijumu

V. Dosadanji konzorcijum postaje sa kapitalom koje će mu ostati Društvo za kazališnu umjetnost kome će biti cilj — da ovu umjetnost populariše i njeguje u narodu

VI. To društvo će raspisivati natjecanje za drame i opere — nagrade dobrim glumcima (pjevači), slati pitomce u svijet — dati subvenciju za velike inscenacije i izvajanje izvornih dijela — štampati kazališna dijela — podupirati amaterske predstave etc, etc.

VII. Ujedno uprava ovog društva bila bi kod vlade savjetodavni organ za kazališnu umjetnost.

Bilo bi pripravno Ljubljansko gledališče primiti Maribor kao svoju filjalu?

Ljubljansko gledališče naziva se od danas Kr. Slov. narod. gledališče.»

Konzorcij se še dolgo ni vdal, kasnije je celo sprožil boj za razdržavljenje gledališča — a brez uspeha. Razvoj je šel svojo pot. Nova sezona 1920/21 je že vsa v znamenju državnega gledališča.

Consortium Théâtral slovène (suite et fin)

La Société de Théâtre par actions sous le nom de »Consortium Théâtral slovène« de la conception (1917), fondation (1918) et première saison (1918/19) de laquelle nous avons traité dans les Documents n° 6 et 7—8, commença sa deuxième saison dans des conditions plus normales. Tenant compte de la forme délicate du Consortium ainsi que de la situation sociale et politique de ce temps, il est facile à comprendre que de différentes tendances se firent sentir pour diriger et donner une forme définitive au théâtre principal du peuple slovène. Ces tendances furent au nombre de trois:

1. de consortium qui tendait de plus en plus à devenir une institution purement financière sans profil artistique de grande importance.

2. d'un théâtre professionnel avec des impulsions artistiques marquées et des tendances de direction que l'on pourrait presque nommer socialistes.

3. d'une institution étatique sous le contrôle vigilant de Belgrade. Mais une conception artistique originale du théâtre slovène n'existait pourtant pas. Comme il devint bientôt clair que l'état voulait contrôler le théâtre — le projet de l'étatisation du théâtre ayant été publié au début de la saison 1919 — il ne s'agissait en réalité plus que de la forme qu'allait prendre ce théâtre contrôlé par l'état. C'est précisément ce qui fut la cause des conflits violents entre le Consortium et l'Association des Acteurs qui venait d'être fondée. L'initiative était presque tout le temps du côté du Consortium qui avait à sa disposition l'argent, les relations et des supporters habiles, tandis que les acteurs étaient pauvres, peu conscients en tant que classe, condescendants et désunis. Le gouvernement de Belgrade manoeuvrait habilement entre les deux courants jusqu'à ce qu'il ne trouvât le moyens financiers et paya le Consortium, l'ayant loué pour ses mérites, puis le transforma en société honorable pour la promotion de l'art théâtral mais sans théâtre et sans droits. Les longs efforts des acteurs slovènes furent ainsi vains — mais tout est bien qui finit bien — le théâtre principal slovène fut mis sous la tutelle de l'état à la fin de la saison, ce qui au moins du point de vue financier lui assurait son existence — chose la plus importante pour le théâtre du peuple slovène comptant à peine un million.

Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v l. 1790 – 1848

V ljubljanskih stanovskih aktih je prva nemška potujoča gledališka kompanija zabeležena v letu 1653. V prvem obdobju nemškega gledališča v Ljubljani, do postavitve stalnega stanovskega gledališča v letu 1765, se zvrsti cela vrsta večjih ali manjših potujočih družin, od katerih presegajo povprečje Innsbruški komedijanti, Andreas Elenson in Karl Josef Nachtigal. Čeprav prihajajo v Ljubljano tudi laški operisti, čeprav igrajo pri jezuitih in včasih celo pri uršulinkah, je v zabave željni Ljubljani vedno dovolj prostora za nemške igralce, ki v skladu z nivelizacijskimi tendencami avstrijske vlade zavzemajo vedno bolj privilegirani položaj pri stanovskem, nemško usmerjenem gledališkem ravnanstvu in pri stanovih. Ti dajejo gledališče v najem največ obetajoči igralski družini, v kratki poletni sezoni navadno laškim operistom, pozimi pa nemškim kompanijam.

V letih 1765–1790 se je v Ljubljani zvrstilo kakih deset nemških družin dobrega povprečja, Schikaneder in Friedel predstavljata vrhunec tega obdobja. Ko l. 1790 družina Göttersdorf v Ljubljani popolnoma propade, se pričenja počasno, a nezadržno propadanje nemških igralskih družin v Ljubljani, ki se vleče vse tja do štiridesetih let 19. stoletja, ko se obeta kratek vzpon. Vendar je v začetku 19. stoletja ljubljansko gledališče še na dobrem glasu, ko pa tu propada družina za družino, postane Ljubljana v gledališkem svetu tako razvpita, da gledališko ravnanstvo le še s težavo oddaja gledališče v najem.

Čas potujočih igralskih družin se bliža h kraju, vsak principal kompanije hoče postati gledališki podjetnik in si želi stalno ali vsaj dolgoletno zaposlitev v kakem glavnem mestu province, od koder lahko v pasivni sezoni prireja gostovanja v bližnja okrožna mesta. Dobri igralci neradi potujejo iz gledališkega centra Dunaja v oddaljene, etnično tuje kraje, kjer jih čaka slab obisk gledališča ali celo finančni polom, zato zahtevajo visoke plače, ki pa jih ljubljansko gledališko ravnanstvo ne more dajati, saj obstoji gledališka publika le iz maloštevilnih entuziastov slovenske in nemške inteligence, iz avstrijskega uradništva, iz maloštevilnega kroga nemških fevdalcev, v glavnem pa iz tu stacioniranega vojaštva, stanovska blagajna pa tudi ni bogata. S tendencami stalnega gledališča se ne ujema repertoar starejših potujočih družin, ki mora zdaj biti raznolik in se ne sme ponavljati. V Ljubljani imajo celó najboljše italijanske opere pri reprizi le slab obisk, izjemi sta Nestroyev »Lumpazivagabundus« in opera »Zampa«, ki sta okoli l. 1840 vsako leto do vrha napolnila ljubljansko gledališko hišo.

Gledališki podjetniki, zlasti iz dunajskih predmestij, so morali računati z izdelano gledališko fiziognomijo Ljubljančanov, ki je v 19. stol. bila drugačna kot fiziognomija obiskovalcev dunajskih predmestnih odrov ali recimo Celovčanov, ki so v nasprotju z Ljubljančani »dobro nemško dramo zahtevali, italijansko opero pa si samo želeli«. Ljubljančani niso bili odvisni samo od

nemškega gledališča, tu je vlekla bližina italijanskih mest z velikimi operami, s sijajnimi baleti in pantomimami, kar so potem zahtevali tudi v Ljubljani, k temu pa še bogato garderobo, odlične, zmeraj mlade in lepe igralke, ki jih drugo leto, čeprav so ugajale, niso hoteli več videti. Vsekakor, občinstvo z dobrim okusom, a s pretiranimi zahtevki, ki niso imeli realne podlage ne v številu obiskovalcev ne v blagajni, ki je postajala vsako leto bolj prazna.

Ljubljanske gledališke razmere s konca 18. stoletja so bile dobro znane tudi na Dunaju, saj so tu živeli Schikaneder, Schikanedrova, Friedel in še več igralcev, ki jim je bila Ljubljana odskočna deska za cesarsko prestolnico. Friedel je do svoje smrti vodil v južnem dunajskem predmestju dobro obiskovano gledališče na Wiednu, ki sta ga po njegovi smrti prevzela zakonca Schikaneder. Na tem odru sta nastopala zakonca Kettner, ki sta prišla s Friedlom iz Ljubljane. V jugovzhodnem predmestju je životarilo gledališče na Landstrasse, kjer je bilo angažiranih nekaj igralcev, ki so po sporu s Friedlom na čelu z Madame Ambling zapustili Ljubljano in se zaposlili drugod. Nedaleč dunajskega Pratra je uspevalo gledališče v Leopoldstadtu, ki sta ga postavila Menninger in Marinelli, dobra znanca Ljubljančanov izza sedemdesetih let 18. stoletja. V njem je nastopala družina Richter in La Roche-Kasperl, ki so z Menningerjem igrali v Ljubljani. Razen tega se je na Dunaju prehodno zadrževalo polno igralcev, članov družin, ki so prispele iz Ljubljane, saj so bila na Dunaju zbirališča in gledališke posredovalnice za igralce, ki so iskali zaposlitve v provinci. Tudi po odhodu iz Ljubljane niso bile zmeraj pretrgane vse zveze med gledališkim ravnateljstvom in posameznimi gledališkimi igralci. Ljubljansko gledališko ravnateljstvo je vodilo široko razvejano korespondenco, pri čemer se je opiralo na stanovske in družinske zveze, na mnenja policije, na razne gledališke priročnike (Gothaer Theaterkalender), pozneje na kritike lokalnih in centralnih časnikov (npr. Bäuerlova Theaterzeitung) in na druge, večkrat neprozorne zveze. V poznejših letih je na Dunaju živel znani, plodni dramatik, Ljubljančan Karl Meisl, da ne omenjamo lepega števila ljubljanskih študentov in ljudi, ki so potovali na Dunaj poslovno ali zasebno. Ljubljana je bila v pogledu repertoarja dunajskih gledališč na tekočem, tako tudi ljubljanski cenzorji, ki so iz središča prejemale podatke in navodila.

Živahnije, neposredno navezovanje stikov med dunajskimi predmestnimi gledališči in gledališčem v Ljubljani se začne okoli leta 1790. Igralec Schikanedrova gledališča na Wiednu, Josef Kettner, je opozoril svojega prijatelja, gledališkega ravnatelja gledališča na Landstrasse, Karla Ferdinanda Neumanna, da je stanovsko gledališče v Ljubljani nezasedeno. Ko so v sledečem dogovarjanju iz Ljubljane zahtevali dobro igralsko družino, Neumann ni več odpisal. Medtem je Kettner prevzel vodstvo gledališča na Landstrasse in z njim je tja prišlo tudi nekaj bivših Friedlovih igralcev, ki so že bili v Ljubljani. Tam je nastopal tudi Franz Xaverius Felder, ki je že enkrat z Dunaja poskušal dobiti dovoljenje, da bi se lahko v Ljubljani poskusno predstavil, a privolitve ni izkoristil. V Kettnerjevem ansamblu je najbrž prišlo do razputila, kajti že julija 1791 igra na tem gledališču družina Schwerdttenberga. V tem času — skoraj istočasno — prispejo v Ljubljano tri prošnje, Schwerdttenbergova, Felderjeva in prošnja Madame Ambling, da bi radi najeli gledališče v Ljubljani. Ali je to bil sporazum? Vsekakor, kajti jedro vseh treh družin, katerih igralci so posamič navedeni, je sestavljeno iz istih ljudi, Ambling in Schwerdttenberg

sta v vseh seznamih. Kaže, da je bilo gledališče na Landstrasse v krizi in da so igralci iskali izhod iz zadrege. Ljubljanski odposlanci stanov, ki so se udeležili češkega kronanja, so spotoma na Dunaju podpisali pogodbo s Felderjem, ki je še največ obetal. Ta je pripeljal v Ljubljano dobro, baje takrat najboljšo potujočo igralsko družino, v kateri pa ni bilo ne Amblingove ne Schwerdtemberga; Gothaer Theaterkalender za leto 1792 jo imenuje Kettnerische Gesellschaft — pač po prejšnjem ravnatelju — v Ljubljani je igrala do konca pusta 1792 in je Ljubljančanom celó ugajala.

Do direktnih kontaktov z gledališčem na Landstrasse ni prišlo več, ker je to v oktobru 1793 propadlo. Vendar prihajajo pobude iz območja tega gledališča še naprej. Wilhelm Frasel, ki je v njem igral vse do leta 1793, je postal samostojni principal in prišel s svojim ansamblom v Ljubljano (zimska sezona 1800/1801). Kaže, da je zadovoljil Ljubljančane, saj je gledališko ravnateljstvo leta 1803 ponovno podpisalo pogodbo s Fraslom, zdaj kar za štiri leta. Veliki up pa se je končal s popolnim polomom. Ljubljana še ni imela pogojev, da bi preživljala stalni gledališki ansambel. Frasel in njegova družabnica Josefa Scholz sta poleti nastopala v Trstu in Benetkah, imela sta na sporedu le nekaj oper in baletov, v glavnem pa sta uprizarjala drame in komedije. Družina je Ljubljančanom sčasoma začela presedati, ugajala pa je v Celovcu in v Beljaku, kjer je Frasel 7. avgusta 1807 umrl popolnoma zadolžen.

Preko Frasla vodi indirektna pot k družini kneza Alojza Liechtensteina, ki nastopa v jugozahodnem predmestju Dunaja, na gledališču v Penzingu, pa tudi na graščinskem gledališču Valtice (Feldsperg) na južnem Moravskem. Ko knez leta 1805 umre, se družina razide. Igralec Mercy in zakonca Bratsch se namenijo v Trst in Benetke, ostanejo pa pri Fraslu v Ljubljani. In spet: bivši direktor gledališča v Penzingu, Franz Xaver Deutsch, vodi v letih 1813—1815 gledališče v Ljubljani. Z njegovim ansamblom pride v Ljubljano ponovno Josefa Scholz in njeni trije otroci, od katerih se je pozneje najmlajši, Wenzel Scholz, proslavil na Dunaju, zlasti v komičnih vlogah. Le-te je igral že pod Fraslom in jih obdržal tudi pod Deutschem, Weidingerjem (1818—1820) in Funkom (1837—1838), ko so ti bili v Ljubljani. Scholz je v »Lumpaciju vagabundu« postavlil ljubljanski gledališki rekord let 1837—1842, na eno njegovih predstav je prišlo v gledališče 797 gledalcev!

Zveze z gledališkim svetom zahodnih dunajskih predmestij Lerchenfeld in Neustift niso kaj pomembne. Spet so bili ljudje bivše Friedlove družine, ki so na Ljubljano opozorili baletnega mojstra in vodjo igralske skupine, Albanica Rollanda de To. Ta je poleti 1792 stanoval v znanem gledališkem področju Spittelberg zunaj glavnih mestnih utrd. Ne daleč od tod je na Neustiftu v gledališču Fasantheater takrat nastopala že imenovana Madame Ambling; njen soigralec Georg Müllner je postal Rollandov družabnik in je z njim odšel v Ljubljano. Rolland je hotel najeti tudi igralko Inkanowitz in igralca Stroma, ki sta pred leti igrala v Ljubljani, vendar je ljubljansko gledališko ravnateljstvo dalo vedeti, da nista zaželena. Pač pa je privolilo v angažma gospe Nieser z gledališča na Landstrasse.

Rollandova družina je imela 24 članov, v Ljubljani je igrala od septembra 1792 do pomladi 1795 in je ugajala. Poleti je gostovala v Gorici in v Trstu. Značilnost Rollandovega sporeda so bili baleti in melodrame z baleti, to je po njegovih besedah »čisto nov, zelo efekten spektakel«.

Indirektno povezavo z gledališčem Fasantheater, ki je 1795 prenehalo s predstavami, tvori njegov bivši ravnatelj, bodoči ljubljanski gledališki podjetnik Karl Mayer (1824—1826).

Ferdinand Rosenau vzpostavi leta 1822 direktne zveze z ljubljanskim gledališčem. Njegove igre so tu igrali že leta 1817. Rosenau je oseba dvomljive vrste. Na gledališču v Leopoldstadtu je igral šest let, potem je bil sodnijsko določeni ravnatelj gledališča v zahodnem dunajskem predmestju Josefstadt. Policijsko poročilo pravi, da je bil zadolžen in razsipen in je zaradi tega omenjeno gledališče vse bolj propadalo, on sam pa trdi nasprotno. Tudi spričevala gledališča iz Leopoldstadta poudarjajo njegov smisel za red in njegove igralske veščine in zasluge za gledališče. Rosenau naj bi imel pogodbo z gledališčem Theater an der Wien, ki ga je pred leti bil sezidal Schikaneder, ker je postalo gledališče na Wiednu pretesno. Generalni tajnik Vogel Rosenauu ni nasprotoval, da bi odšel v Ljubljano, zato pa bi Rosenau moral temu gledališču odstopiti vse francoske igre, ki jih dobiva direktno iz Pariza, jih takoj prevede in priredi. Njegova hči je tudi igralka, žena pa izdeluje fino gledališko garderobo. On sam je doslej napisal ali priredil kakih 80 iger. V Ljubljani bi dajal pretežno dunajski repertoar, predvsem pa najnovejše dunajske in pariške igre in parodije. Kopiral je tudi že »famozno« Bäuervlovo »Aline«. V Ljubljano bi rad pripeljal stalno družino za več let, poleti pa bi gostoval v Mariboru, Ptuj in Trstu. Ko pa po osmih mesecih dopisovanja še ni mogel navesti seznama svojega osebja in so v Ljubljano prispela neugodna poročila o njem, mu gledališko ravnateljstvo predujma 1000 goldinarjev (konvencijskih) ni poslalo neposredno, ampak ga je nakazalo dunajski policiji. Rosenau se je opravičeval, da mora imena skrivati pred raznimi gledališkimi in policijskimi ljudmi, ki so mu nevoščljivi, zlasti pa pred bivšim igralcem v Ljubljani Arnoldijem, ki zoper njega intrigira, ker ni dobil on sam v najem ljubljansko gledališče.

Ko je Rosenau prispel s 25-člansko družino v Ljubljano, je bilo v njenem sestavu 5 članov gledališča v Josefstadtu in po dva člana gledališč Theater an der Wien in v Leopoldstadtu. Na sporedu je bil večinoma lahki žanr, burke s petjem, a tudi Grillparzerjeva žaloigra Sappho, več kot 35 iger sočasnih dunajskih dramatikov in vsaj 22 Rosenauovih iger ali prireditev. Okusa Ljubljančanov ni zadel, pal je v dolgove, iz katerih se je hotel izkupati z združitvijo gledališča v Badnu pri Dunaju z ljubljanskim (kakor pred leti Wilhelm). Ko pa so pogajanja padla v vodo, je Rosenau na cvetno nedeljo 1824 prenehal s predstavami, zastavil svojo gledališko knjižnico in garderobo ter odšel z jedrom v Celje, potem pa menda pod privzetim imenom v Zagreb.

Karl Mayer (1750—1830) predstavlja zvezo ljubljanskega gledališča z gledališčem v Josefstadtu, ki ga je leta 1788 zgradil, dolga leta vodil in je še zdaj, po 41-letih igralskega življenja, njegov lastnik. Mayer je bil dober komik in pisec majhnega števila dramskih iger. V Ljubljani je v letih 1824—1826 izvajal izenačen spored, od tega več kot eno četrtino iger dunajskih dramatikov, tako Bäuervlovo Alino, Henslerjevo Donauweibchen (Dunajsko vilo), Castellija, Gleicha, Meisla idr., a nič Rosenaua, zato pa Mozartovega Don Juana in Tita pa Grillparzerjevo Medejo.

Sredi aprila 1826, ko je bilo na Dunaju splošno znano, da bo Mayer prevzel ne posebno zahtevno celovško gledališče, se je za Ljubljano začel zanimati

Karl Leissring iz gledališča Theater an der Wien, vendar pa to leto zaradi slabega finančnega stanja gledališča niso dali v najem.

Leta 1827 se je javil Karl Weidmann, ki je pod Mayerjem želel uspehe v Ljubljani, nato pa igral v gledališču v Josefstadtu in Theater an der Wien. Namesto velikih, dragih oper je obljubljal »lokalne komične dunajske operete«, a je sredi priprave 15. maja 1827 umrl na Dunaju.

Dve leti kasneje, 1829, se je za Ljubljano zamen potegoval bivši Rosenauov direktor, Leopold Hoch, 1823 šepetalec gledališča Theater an der Wien, potem pet let gledališki podjetnik v Hitzingu in Mödlingu pri Dunaju. Mnogo obetajoči so bili predlogi bivšega pevca gledališča pri Koroških vratih (Kärntnertor-Theater), Franca Glöggla. Podpisal je pogodbo za leta 1829—1832 in obljubil, da bo za Ljubljano najel znane igralce kot Pfeifferja iz gledališča v Josefstadtu, Thereso Krones, »ljubljenko obiskovalcev gledališča v Leopoldstadtu« idr. V dunajski literaturi se večkrat omenja, da je znamenita Krones igrala v Ljubljani, vendar se to iz ljubljanskih aktov ne dá potrditi. Res je, da je Arnoldi leta 1818 zbiral igralce za Ljubljano in da je bila med njimi tudi mlada Thereso Krones iz Ödenburga, »dobra in lepa igralka za naivne vloge ter druga pevka«, vendar Arnoldi ni prišel v Ljubljano, ker so se pogajanja razbila. Pač pa je Krones igrala v Zagrebu. Tudi pod Glögglom Krones ni prišla v Ljubljano, le-ta je res angažiral nekaj pevcev iz gledališča pri Koroških vratih, drugače pa je vse ostalo pri lepih obljubah, tako najbrž tudi planirani fond za odpuščene igralce, ki naj bi jim omogočil povratek na Dunaj.

Leta 1832 oddajo ljubljansko gledališče Johannu Weisshornu, z gledališkim imenom Eduard Neufeld, in njegovemu svaku Heinrichu Börnsteinu, bivšemu generalnemu tajniku gledališč Theater an der Wien in v Josefstadtu. Börnstein je v Ljubljani nastopal že pod Mayerjem. Podjetnika sta gledališče hotela prevzeti za celih šest let, obljubljala sta, da bosta postavila na oder vsako najnovejšo in najuspešnejšo igro že osem tednov po njeni dunajski premieri. Družina je bila finančno močna, ker sta nje direktorja gledališče vodila po izključno trgovskih načelih in sta imela dobre zveze. Toda tudi Neufeld je imel težkoče s sestavljanjem primerne ansamble, ker so v tem letu vsa dunajska pa tudi večja provincialna gledališča hotela izpopolniti ansamble in je zato bilo veliko pomanjkanje dobrih igralcev, zlasti pevcev in komikov. Gledališča so v medsebojni konkurenci ponujala visoke gaže, večina dobrih igralcev je imela doživljenjske ali vsaj zagotovljene dolgoletne pogodbe. Ljubljana pa je mogla nuditi le malo, celo provincialna gledališča v Celovcu, Olomoucu, Temesváru idr. so bila boljše dotirana. Tako je ostala za Ljubljano le »izbira med dosluženimi opernimi invalidi in med mladimi nadarjenimi začetniki«. Ni bilo mogoče angažirati renomiranih umetnikov, te bi Neufeld lahko povabil samo na gostovanje. Kljub temu pa je zbral dober ansambel za dramsko in peto igro; pod Neufeldom je Ljubljana prvič v zgodovini nemškega gledališča imela popolni operni zbor, pred njim so igralci morali nastopati v obeh zvrsteh. Ko je Neufeld začel uprizarjati neprimerne igre, druge nepriljubljene lokaliziral v Ljubljano in vstavljal v cenzurirane tekste »pesmi brez vsebine«, je prišlo do sporov in pritožb, ko pa se je še podjetje razvijalo slabše kot predvidevano, sta Neufeld in Börnstein na cvetno nedeljo 1831 prenehala s predstavami.

V naslednjih letih (1833—1835) dobi gledališče v najem Amalija Mašek, žena ljubljanskega kapelnika. To je edina znana družinska zveza med gledali-

ščema v Ljubljani in v Leopoldstadtu. Franz von Marinelli, sin starega Marinellija (ki je v sedemdesetih letih 18. stoletja igral v Ljubljani) in lastnik gledališča v Leopoldstadtu, je bil njen svak. Z njim se je Maškova dogovorila, da ji bo posredoval vse najnovejše igre komičnega žanra in da bodo njegovi igralci gostovali tudi v Ljubljani. Toda vse te dobro mišljene namere so se razbile zaradi nesposobnosti podjetnice, zaradi finančnih težav in popolnega nezaupanja. Ljubljansko gledališče je preživljalo najbrž najglobljo krizo.

V naslednjih letih (do 1841) vodijo ljubljansko gledališče Zvoneczek, Funk in spet Neufeld. Pod Funkom doseže gledališče spet uspeh in solidno umetniško višino. V gledališkem svetu rase zanimanje za Ljubljano. Z Dunaja se javlja več interesentov: Simon Josef Franz Adler, imenovan Josef Franz, tajnik direkcije gledališč Theater an der Wien in v Leopoldstadtu, za njim pa Adam Würt, ki je pod Neufeldom in Börnsteinom igral v Ljubljani, pod slovitim ravnateljem Carlom pa v gledališču Theater an der Wien, »kjer so zdaj parodije in burke na dnevnem redu in sodijo že nekako k bontonu«. Würt je bil dober znanec dunajskih dramatikov Bäuerla in Deinhartsteina, urednik nekega humorističnega lističa in sam dramski pisec. Vendar ni prišel v poštev, ker je dunajska policija odsvetovala, Würt da je sicer dober igralec, a slab gledališki podjetnik. Dr. Hugo von Csiolots (ime se imenuje tudi med kranjskim nižjim plemstvom, drugače pa v zgodovini zagrebškega gledališča), zasebni docent na dunajski univerzi, pisatelj in član gledališč Theater an der Wien in v Leopoldstadtu, je takrat hotel v Ljubljani po zgledu Budimpešte in Bratislave na lastne stroške postaviti poletno areno, a ni dobil dovoljenja.

Ljubljansko gledališko višje ravnanstvo je bilo v resnem dogovoru z Ebello (1842), ko pa ta izostane, pošljejo na Dunaj tajnika gledališke uprave, da »na licu mesta« angažira ustrezno igralsko skupino, ki bi izmenično igrala v Ljubljani in v Celovcu. Po kontaktih z ravnateljem gledališča v Josefstadtu Pokornym, Thielejem iz Brna, Burghauserjem iz Olomouca idr. in po dolgih pogajanjih z Ebello in Rollom, ta dva obljubita, da bosta prišla v Ljubljano (1842/1843, 1843/1844 pa Ebell in Rosenschön). Spet se je pokazalo, da je Ljubljana zaradi prezahtevne publike in zaradi smešno nizkih gledaliških fondov še zmeraj razvpita v gledališkem svetu.

To informativno potovanje je imelo vendarle uspeh, ravnanstvo in stanovci so uvedli nekaj izboljšav, ki pa so jih poželi v glavnem šele prihodnji gledališki podjetniki. Posledica tega je bila tudi prezidava gledališča leta 1846 in nov, a ne trajen razcvet nemškega gledališča pod Thoméjem (1845—1847) in Funkom (1847—1849).

V letih 1790—1848 je ljubljansko gledališče imelo ožje ali ohlapnejše zveze z vsemi dunajskimi predmestnimi odri, najprej z gledališčem na Wiednu, potem z gledališči na Landstrasse, na Neustiftu, v Leopoldstadtu in v Penzingu, kasneje z gledališčema v Josefstadtu in Theater an der Wien, sporadično preko posameznih pevcev celó z dvornim gledališčem pri Koroških vratih. Ne moremo pa eruirati vseh posrednih zvez preko igralcev in publike, ki jih je bilo gotovo kar dosti. Zveze so navezovali večinoma gledališčniki z Dunaja; ker so bile samo poslovne, niso bile globoke ali dolgotrajne. Sicer pa je njih obliko in kratkotrajnost diktirala dinamika in način takratnega gledališkega življenja. Po teh in drugih zvezah si je ljubljansko gledališko ravnanstvo, preko njega in izvajanja repertoarja pa tudi gledališko občinstvo lahko ustvarilo dokaj avten-

tično podobo dunajskih gledaliških razmer in je moglo svoje spoznanje stalno revidirati. Vsi so se lahko prepričali, da je ljubljansko gledališče takrat sodilo med drugovrstne po kvaliteti igraltva in repertoarja, vse to pa po zaslugi financ, ki so bile med najslabšimi v avstrijskih provincah in niso dovoljevale, da bi najemali prvovrsten ansambel. Bilo je evidentno, da so igralci, ki so jim bile ljubljanske razmere dobro znane, dajali prednost enoletnemu ali dveletnemu angažmaju na Dunaju pred pet ali šestmesečnim angažmajem v etnično tuji in nehvaležni provinci.

Ljubljansko gledališko višje ravnateljstvo je gledalo na gledališče s stanovske perspektive, na uprizorjene igre pa z očmi cenzorja in s stališča estetsko moralnega presojevalca. Gledališka podjetja pa že dolgo niso bila več potujoče družine, ki so se zadovoljile z zaslužkom od rok do ust. Ravnateljstvo se je slej ko prej ravnalo še vedno po principih, ki so veljali v času Jožefa in Sonnenfelsa, vendar zdaj gledališče ni bilo več samo »šola dobrega okusa in morale«. Börnstein je *utilitaristični* odnos takratnih gledaliških podjetnikov do gledališča in občinstva kratko, a jasno očrtal: »na gledališka podjetja, ki niso dvorna gledališča ali ki nimajo pomembnih dotacij, se mora gledati zgolj s stališča trgovske špekulacije in sploh z nikakršnega drugega. Vse pogosto govoričenje o namenih, ki služijo umetnosti, o umetniških obzirih, o umetnostnih zavodih ipd. ni nič drugega kakor tkivo praznih in obrabljenih fraz«.

Glede na repertoar je bil Dunaj tisti, ki je predlagal, dajal, a tudi provociral, ni pa bil zmeraj in brezpogojno najvišje merilo. Dovolj je znano, da so igralci, ki so jih v Ljubljani izžvižgali, imeli drugod uspeh, da so igre, ki so v Ljubljani propadle, v Celovcu, na Dunaju itd. ugajale. Nasprotno pa je ljubljansko gledališko občinstvo marsikateremu, v dunajskem gledališkem svetu še neznanemu igralcu pripomoglo do renoméja. Pustimo ob strani Menningerja, Marinellija, Schikanedra, Friedla, ki jim je bila Ljubljana samo ena od postaj na poti do lastnih gledališč v cesarski prestolnici, navedimo npr. igralko Henkel ali Halfingerjevo, ki je v gledališču pri Koroških vratih pela samo v zboru, igralca Heurta idr. La Roche-Kasperl, Hasenhut, Wenzel Scholz, sama znana imena, so absolvirali trdo šolo ljubljanske publike.

In če napravimo zaključek: Entreprize dunajskih gledaliških podjetnikov in njih ansamblov, te nenačrtne, iz nikakršnih središč usmerjene zveze niso v bistvu spremenile ali šolale okusa ljubljanskih ljubiteljev gledališča, ki je bil že tradicionalno dober in prečiščen. Njih pozitivni učinek je predvsem v presajanju novih in najnovejših iger dunajskih sporedov v provinco, ki je tako na tekočem. Igralski spored, v starih časih prilagojen zakonom in zmožnostim potujočega odra, se zdaj umetniško pogloblja (čeprav igralsko ni vselej na povprečno dobri ravni), postaja na eni strani bolj evropski, na drugi in pretežni pa avstrijski, pod Rosenauom poudarjeno lokalno dunajski. Uspeh pa je zmeraj odvisen od pravilne prilagoditve okusu Ljubljancanov. S križanjem in brnjenjem raznih interesov, zaradi vsakovrstnih vplivov, ki prihajajo od tam in od tod, se nemško gledališče v Ljubljani, ki dolga desetletja samo vegetira, kdaj pa kdaj le dvigne na dostojno povprečje (Funk, Mayer), proti koncu drugega obdobja pa doseže pod Thoméjem in Funkom raven, ki je bila več kot obetajoča.

Od teh zvez vodi preko ovinkov ozka gaz tudi k prvemu kratkemu intermezzu entuziastičnih slovenskih diletantov, dogodku, ki zapušča latentno željo

po slovenski besedi na slovenskem odru, posamič upoštevano tudi od nemških gledaliških podjetnikov (slovenske pete pesmi na stanovskem odru), in leta 1865, celih sto let po zgraditvi stanovskega gledališča, k rojstvu slovenskega gledališča, ki pa gre zavestno po svoji, drugače začrtani poti.

**Rapports entre le théâtre professionnel (allemand)
de Ljubljana et les théâtres de banlieue à Vienne
de 1770 à 1848**

Dans les années 1790—1848 le théâtre professionnel allemand de Ljubljana entretenait des rapports plus ou moins étroits avec les théâtres de banlieue à Vienne (les théâtres de Wieden, de Landstrasse, de Neustift, de Leopoldstadt et Penzing, les théâtres de Josefstadt et le Theater an der Wien, et sporadiquement aussi avec le théâtre de cour près de la Porte de Carinthie). C'étaient surtout les hommes de théâtre qui nouaient ces rapports. Il s'agissait principalement de rapports d'affaires, peu profonds ou durables. Cependant, le public slovène pouvait se faire une image authentique des conditions théâtrales de Vienne. D'autre part le répertoire devenait de plus en plus européen et aussi autrichien. Mais comme ces entreprises des hommes de théâtre importants de Vienne n'étaient pas dirigées méthodiquement, elles n'exercèrent aucune influence fondamentale sur le changement ou la formation du goût des amateurs du théâtre de Ljubljana qui était déjà traditionnellement raffiné.

Opomba: Članek je predelana, deloma skrajšana deloma razširjena verzija mojega predavanja na zborovanju vzhodnoevropskih raziskovalcev gledališča dne 4. okt. 1965 na Dunaju. Uporabljal sem doslej neobjavljeno gradivo »Ständische Theaterakten« (1790—1848) iz Državnega arhiva Slovenije v Ljubljani. Dokumentacije ne navajam, ker bo objavljena v nadaljevanju moje prve knjige »Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790«, Ljubljana 1957, ki jo pripravljam.

Pričevanja iz Boršnikovih zadnjih let

Med dokumenti, ki jih hrani v Boršnikovi mapi Arhiv i muzej Hrvatskog narodnog kazališta v Zagrebu, v fotokopijah pa od lanskega leta tudi Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, je nekaj pričevanj o igralčevih zadnjih letih in o prvih mesecih po njegovi smrti — pričevanj, ki vsebujejo zanimivo gradivo, četudi so malo vzpodbudna in tudi ne prav častna za ocenitev naših takratnih gledaliških, pa tudi splošnih kulturnopolitičnih razmer.

Ti dokumenti — večidel pisma, naslovljena intendantu Tresčecu v letih 1913 in 1914, iz leta 1919 pa uradni dopis Slovenskega gledališkega konzorcija in koncept odgovora tedanjega zagrebskega intendanta Hreljanovića — razkrivajo nekatera doslej malo znana dejstva in dajejo bodočemu raziskovalcu Boršnikovega življenja pobudo za nadaljnja iskanja. Med pričevanji v teh spisih bi želeli v tej naši delni objavi ohranjenega gradiva podčrtati zlasti naslednja:

1. Koncept intendantovega uradnega dopisa, ki je starejši kakor ohranjena Boršnikova pisma (dopis je brez datuma, druga roka pa mu je dala tekočo št. 139 in letnico 1912) zadeva nameravano Boršnikovo upokožitev, vendar je (tako kakor tudi naslednja Boršnikova pisma) toliko zastrt, da ne dopušča jasne opredelitve, kdo je dal prvi povod za tako odločitev — igralec sam po svoji volji ali na pritisk uprave. Dopis se začne z intendantovo ugotovitvijo, da *»usljud nekih čisto fizičkih nedostataka te Vaših privatnih okolnosti nisu se ispunile predpostavke pod kojima je sklopljen Vaš novi ugovor«*, o čemer sta igralec in gledališki šef očitno že prej razpravljala. Boršnik je v (neohranjenem) pismu, ki ga intendant omenja, govoril o odhodu z zagrebskega odra, nkar mu je ta *»dao ponuditi mjesto artistsčkog ravnatelja osječčkog kazališta«*, vendar je Boršnik to mesto po informaciji ravnatelja Bacha *»izvolil odkloniti«* in je hkrati izjavil, da se namerava po svoji tridesetletnici (decembra 1912) *»povučiti«*. Četudi intendant vljudno obžaluje tako igralčevo odločitev (zlasti to, da je odklonil vodstvo *»drugog hrvatskog kazališta«*, je vendarle pripravljen sporazumno razveljaviti pogodbo.

2. Temu dopisu je očitno sledil še drugi (odposlan decembra 1912) in nanj se Boršnik sklicuje v (nedatiranem) pismu, ki pa ga je pisal vsekakor v začetku leta 1913. V tem dopisu, pravi, je bilo *»sa 1. 7. 1913 donekle stavljeno in izgled moje umirovljenje«*. Pomembna je v tem pismu Boršnikova odločna in samozavestna izjava: *»Pozvan sam bio u zagrebački engagement, da udarim temelj modernom, realističkom pravcu. — Svi moji g. g. dosadnji šefovi, sva štampa i općinstvo priznali su mi nebrojno moj zdušni i uspjeli rad oko te zadače.«*

3. Naslednje ohranjeno pismo je bilo odposlano iz Ljubljane, kjer je Boršnik tisto sezono znova igral in tudi režiral (med drugim Funtkovo *»Tekmo«* in Strindbergovega *»Očeta«*) 6. februarja 1914. V tem pismu prosi Boršnik zagrebskega intendanta, naj bi mu dovolil *»zadnju predstavu 29. 3. 1914 prirediti kao oprostnu večer u svoju korist«*. Tresčec je zapisal na rob tega pisma *»nemam ništa protiv«*, o tem pa je takoj obvestil tudi prosilca, saj se Boršnik že štiri dni po prvem pismu (10. febr. 1914) za tak pristanek zahvaljuje. Zanimiva in bridka je še izjava ob koncu tega pisma, ki ga je pisal slovenski igralec iz domačega gledališča, kjer je po daljšem presledku spet delal: *»Tu jest svaki rad isključen, te jedva čekam svršetka sezone.«*

4. Boršniku se je želja prav kmalu izpolnila: 29. marca 1914 je imel poslovilno predstavo v Ljubljani, vendar mu življenje tudi po povratku v Zagreb ni bilo lahko. Pismo, odposlano intendantu iz Zagreba 16. maja 1914, ima samo štiri vrstice: *»Pošto je odbor mir. fonda ponovno odbio moju molbu za penziju — čekam daljnjih naredba i naloga Vaše veleomožnosti. Sa najdubljim štovanjem...«* To je že začetek umika, ki ga naslednje pismo, odposlano dva tedna kasneje, samo potrjuje in stopnjuje.

5. To pismo, datirano 3. junija 1914, je že zaskrbljivo in pretresljivo: kaj bo z njim, če prošnja za pokojnino ne bo rešena? Govori o prošnji za avdienco *»kod preuzvišenog gospodina bana«*. Medtem ko je igralec v prej citiranem (nedatiranem) pismu še ponosno zapisal *»ne radi se tu o mojoj eksistenciji«*, razodeva ta list že skrb, da ne ostane (glej faksimile) po enaintridesetletnem službovanju *»bez kruha i krova«*. Boršnikova zaskrbljenost je bila toliko bolj upravičena, ker je bilo nerešeno vprašanje, ali mu bodo priznali enajst ljubljanskih let, kot kaže njegova prošnja z dne

gospodina bana, da mi posreduje
smjerno molbu, da nakon
tridesetjednogodišnje službe,
ne postanem bez kruna i krova.
M nadi, da će ^{me} Vaša veličnost
mjeti pod svojo moćnu zaštitu,
bilježim se sa najodličnijim
štovanjem

J. Borštnik

Zagreb 3/6. 1914

Borštnikovo pismo zagrebskemu intendantu

5. maja 1914 — brez teh let pa bi bila njegova službena doba kajpada veliko prekratka za nameravano (zaželeno ali sugerirano?) upokojitev.

6. Kljub razočaranju prejšnjega leta, ko je komaj čakal konca sezone, pa je Borštnik poleti 1914 — po malo vzpodbudni situaciji, v kakršni je bil v Zagrebu — znova mislil na Ljubljano. Vendar: spričo razmer mu je bila tudi ta zaprta. O tem je obvestil 14. avgusta 1914 zagrebskega intendantu: »G. deželni glavar mi piše, da su i priprave za buduću sezonu u ovo ratno doba isključene. — Moleć Vašu veličnost i nadaljne Vaše naklonosti i zaštite bilježim se sa najdubljim štovanjem.« O tem govori tudi uradni dopis kranjskega deželnega glavarja Sušteršiča zagrebskemu intendantu, češ da so se »vršila izključno le neobvezna pogajanja« in da zaradi izbruha vojne ne more v tej zadevi ničesar ukreniti, o čemer da je obvestil že tudi Borštnika samega.

Dokumenti iz srede avgusta 1914 so zadnji, ki govore o nameravani Borštnikovi upokojitvi. Spričo vojnih razmer je bil igralec verjetno brez pomislekov pripravljen za redno delo v Zagrebu, posebej še, ker je ostala Ljubljana brez svojega poklicnega odra.

5-121
SLOVENSKI
GLEDEŠKI KONZORCIJ
V LJUBLJANI

V Ljubljani, dne 4. novembra 1919.

P.n.

KRALJEVO DEŽELNO KAZALIŠTE

ZAGREB.

Mestni pogrebni zavod v Ljubljani nam je predložil račun pogrebnih stroškov po pok. gospodu Ignacij u Borštniku, članu Vašega p.n. kazališta, v iznosu K. 4088.90

Prosim Vas, da bi nam blagovolili sporočiti, kako nameravate te stroške poravnati, da zamoremo obvestiti pogrebni zavod.

Priškljujemo Vašega cenjenega sporočila in bilježimo

Z odličnim spoštovanjem

Kurani

Sramotni dopis Slovenskega gledališkega konzorcija Hrvatskemu deželnemu gledališču ob Borštnikovi smrti

Ohranjena pa sta v tej mapi dva še bridkejša dokumenta, ki predstavljata kaj malo časten epilog kroniki Borštnikovega življenja med Zagrebom in Ljubljano:

7. Šest tednov po smrti slovenskega igralca, ki je res dal veliko svojih sil hrvatskemu gledališču, pa se znova vračal na ljubljanski oder, je poslal Slovenski gledališki konzorcij Kraljevemu deželnemu gledališču v Zagreb sramoten dopis (glej faksimile) s katerim mu sporoča račun ljubljanskega pogrebnega zavoda in terja hkrati zagotovo, da namerava zagrebsko gledališče te stroške poravnati...

Ljubljanska impertinenca je očitno razjarila zagrebškega intendanta Hreljanovića, ki je nekaj dni po prejemu dal napisati na hrbtno stran tega pisma koncept svojega odgovora. Odgovor, pisan najbrž po diktatu z roko dramskega ravnatelja Josipa Bacha, je narekovala komaj zadrževana besnost, o kateri priča že pisava (glej faksimile), vendar hkrati vzvišena umirjenost in fina ironija, namenjena ljubljanskim gledališkim veljakom. Koncept, ki ga objavljamo tudi v izvirniku, bi se glasil po naše:

Slavnemu gledališkemu konzorciju v Ljubljani.

Na Vaš cenjeni dopis od 4. novembra tl. Vam sporočamo, da bi se imeli za posebno počaščene, ko bi nam bilo dovoljeno prevzeti na svoje stroške pokop Vašega odličnega rojaka (prvotno: slovenskega igralskega prvaka, op. p.) Ignacija Borštnika, ki je bil celih petindvajset let eden prvih članov Kr. deželnega hrvatskega gledališča v Zagrebu.

Ko bi nas bil slaven naslov dne 23. septembra (dan Borštnikove smrti, op. p.) obvestil, naj bi zagrebško gledališče prevzelo nase to čast, bi podpisana uprava oskrbela ves sprevod s povsem drugačnim razporedom in posmrtno ostanke bi bili dali prenesti ali v Zagreb ali v Cerklje (Borštnikov rojstni kraj, op. p.).

Tako pa žal ne moremo priznati tega računa, kajti sprevod ni bil naročen z našo vednostjo, saj bi bili morali dobiti prej dovoljenje kr. deželne vlade.

Zagreb, 9. novembra 1919. Intendant (Guido pl. Hreljanović).

Da bi kolikor mogoče osvetlili okoliščine, v kakršnih so nastali ti dokumenti, smo zaprosili za mnenje še ravnatelja Arhiva i muzeja HNK v Zagrebu dr. Slavka Batušića, pregledali smo sejne zapisnike konzorcija iz tistega časa v SGM in vprašali še, kaj povedo računske knjige takratnega pogrebnege zavoda v Ljubljani.

Dr. Batušić je potrdil naše mnenje, da se je zaradi izbruha vojne Borštnikova nameravana upokojitev pač odložila, saj je ostal tudi še naprej na seznamu rednih članov Drame HNK. Pomembno pa je njegovo mnenje o vzrokih, ki so vprašanje upokojitve sprožili, zato navajamo tozadevni odstavek iz pisma (3. junija 1966) v

Odkritje Borštnikovega nagrobnika na ljubljanskem pokopališču 1930. leta

celoti: »Pismo intendanta Vladimira Tresčeca-Branjskog iz 1912 tipično je za njegov autokratsko-birokratski način. Vidi se, da on hoće Borštnika staviti u penziju (premda je tada imao tek 54 godina), pa to obrazlaže nekim nejasnim aluzijama. Pozadina je možda u tome, što je dolazilo do trenja između B-a kao redatelja i Ive Raića također kao redatelja. Raić se 1909 vratio u Zgb. iz Berlina, Hamburga i Praga, s novim iskustvima i mladošću (27. god.). Tresčec ga je forsirao, — a sam mi je Raić pripovijedao da je imao s B. sukobe zbog njegovog oporog karaktera. Od dolaska Raića, B. manje režira. To je fakat.«

Drugi vir, arhiv SGM, hrani zapisnik seje konzorcija, ki je bila sklicana na dan smrti, 23. septembra 1919, z eno samo točko dnevnega reda: Borštnik. Iz tega zapisnika izvemo, da »smrt g. Ign. Borštnika se vzela z obžalovanjem na znanje«, odredili so, da se postavi v vestibulu Drame katafalk, da ostane dramsko gledališče tri dni zaprto, operno pa samo na dan pogreba, da »nadgrobní govor izreče« dramaturg Golia v imenu konzorcija, Danilo pa v imenu dramskega osebja. Najpomembnejši pa je za nas tale sklep seje: »Pogreb: stroške pogreba nosi slov. gled. konzorcij ter se bo skušalo od Zgb. dobiti $\frac{1}{2}$ stroškov.« To se pravi, da so imeli prvi dan še namen plačati vse in samo »skušali« bi dobiti polovico povrnjeno, da pa bi si zagotovili vsaj to, so izsiljevali — ves znesek!

In še zadnja beseda v tej nečastni pravdi za Borštnika: iz ohranjenih knjig takratnega pogrebnega zavoda ni mogoče določiti dneva, ugotovljeno pa je, da je račun, verjetno še v novembru, poravnal — Slovenski gledališki konzorcij.

Ne glede na to, da se je nazadnje vse poravnalo, sta vendarle tako nameravana Borštnikova upokojitev 1912 kakor izsiljevanje ob njegovi smrti dva kar se da nečastna dokumenta — prvi za zagrebške, drugi za ljubljanske gledališke razmere tistega časa. Vendar je čas zastrl vse to, čez deset let so odkrili na ljubljanskem pokopališču nagrobni spomenik Borštniku in Verovšku in povabili k tej slovesnosti, ki je bila 1. novembra 1930, tudi zastopnika zagrebškega gledališča. Prišel je in govoril na grobu Borštnikov dolgoletni sodelavec in prijatelj, slovenski igralec Hinko Nučič, ki je dal po spletkah v ljubljanskem mestu prav tako dober del svojih sil hrvatskemu gledališču v Zagrebu.

(dm)

Quelques données sur les dernières années de la vie de Borštnik

Le matériel publié nous informe de l'intention de mettre l'acteur slovène Ignac Borštnik (1858—1919) à la retraite immédiatement avant la première guerre mondiale lorsqu'il était employé au théâtre croate de Zagreb. La première guerre mondiale empêche la réalisation de cette intention, mais ces documents nous révèlent les conditions existantes et les factures qui voulaient reléguer Borštnik à l'arrière-plan.

La seconde partie de ces documents est encore beaucoup plus honteuse. Tandis que la première partie ne fait pas honneur au théâtre de Zagreb, la seconde nous révèle les extorsions honteuses des personnalités du théâtre slovène qui ne voulaient point régler les frais funéraires de l'acteur qui avait certes consacré une partie de ses forces au théâtre de Zagreb mais qui était pourtant issu du théâtre slovène où il retournait sans cesse.

Publikacije o dramatiki in gledališču na Slovenskem

Prvi del pričujočega bibliografskega popisa smo na podlagi delno že zbrana gradiva pripravili za tisk na pobudo revije Pozorište in tam je tudi izšel, v prvem letošnjem zvezku. Vendar smo za tisto prvo objavo na željo redakcije navajali le samostojne publikacije, ki so jih napisali slovenski avtorji v slovenskem jeziku. Pri tem smo upoštevali vse tiste knjige, ki so pretežno gledališkega značaja, čeprav so v njih tudi drugi prispevki (npr. Kalanov Veseli veter), nismo pa uvrstili tistih, ki imajo pretežno negledališki značaj, čeprav so v njih tudi nekateri teatrološki eseji ali razprave (npr. nekatere knjige B. Borka, F. Kalana, B. Krefta, J. Vidmarja, F. Vodnika itd.). Za našo sedanjo objavo smo delno izpopolnili že ta prvi del, kakršen je bil natisnjen v Pozorištu, dodali pa smo v drugem delu prevode tujih publikacij o dramatiki in gledališču in pa publikacije o slovenski dramatiki ali gledališču, ki so bili objavljeni v tujih jezikih (npr. Kalanovi eseji v francoščini ali Wollmanova češka knjiga o slovenski drami). Tretji del, ki bo obsegal popis gledališke periodike, bo objavljen v naslednjem zvezku Dokumentov. Vsak del bibliografije je urejen kronološko, praktično uporabo pa omogoča imensko kazalo. — Bibliografijo je na podlagi delno zbranega gradiva D. Moravca za tisk pripravila Nevenka Gostiša.

I. IZVIRNE SLOVENSKE PUBLIKACIJE

- 1 PRAVILA ljubljanskega »dramatičnega društva«.

(V Ljubljani, Dramatično društvo [18. .]. 7 str. 8°.

[Čelni nasl.]

- 2 NOLLI Josip

Priročna knjiga za glediške diletante, posebno za ravnatelje igrokazov ter prijatelje slovenske dramatike sploh. Sestavil Josip Nolli.

V Ljubljani, Dramatično društvo 1868. 172 + (I) str. 8°.

(Slovenska Talija. 1.)

- 3 PRAVILA Dramatičnega društva v Ljubljani.

(Ljubljana, »Dramatično društvo« 1891.) 8 str. 8°.

- 4 TRSTENJAK Anton

Slovensko gledališče. Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske. S 4 sl. Spisal Anton Trstenjak.

V Ljubljani, Dramatično društvo 1892. (III) + 197 + (II) str. + 1 pril. 8°.

- 5 PRAVILA »Gledališkega društva« v Ljubljani.

(Ljubljana, t. J. Blasnikovi nasl. [1893.]) (3) str. 8°. [Čelni nasl.]

- 6 IZVESTJE Národne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1899.

V Ljubljani, Národna čitalnica (1899). 16 str. 8°.

Ovoj. nasl.: Narodna čitalnica. 1898.

- 7 DEBEVEC Josip

Grška drama. [1.] S 4 sl. Spi-

PRAVILA

Ljubljanskega „dramatičnega društva.“

Društvena namera.

§ 1. Namera društva je, vaestranski podpirati i spiliti slovensko dramatično.

§ 2. Torej si društvo bode prizadevalo pomagati, da vrnemo slovensko dramatično stvarstvo, i za tega delj misli:

- a) na svitlo dajati slovensko gledališko igrn i razpisovati darila za najboljša slovenska dramatična dela;
- b) v Ljubljani ustanoviti dramatično orilaico, da bi se v njej družabniki izobraževali za gledališko igranje;
- c) napravljati igrkaze;
- d) po knjigah, preko društva natimnjenih, razgladati predstave o vseh izvirnih i poslovenjenih igrak, katere društvo na oseb postavi, dalje o vsacom društvu posloven i pojem sprejetih delu ter tudi o drugih slovenskih i poslovenjenih dramatičnih delih.

Priročna knjiga

glediške diletante,

posloven za razmatljanje igrkazev ter prijatelj slovenske dramatične spili.

Sestavlil

Josip Nattl.

odbornik dramatičnega društva.

Iskalo i nakladilo.

Dramatično društvo v Ljubljani.

Č. VERIK

Slovenske Talije.

27. Cena 50 kr.

sal J. Debevec.

V Ljubljani, t. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1913. 46 str. + 2 pril. 8°.

Ilustr.

Odtis iz Izvestja I. C. kr. državne gimnazije za leto 1912/13.

8 PIRNAT Makso

Narodna čitalnica v Kranju 1863—1913. Spominska knjižica, posvečena ob petdesetletnici vsem dosedanjim članom in sodelavcem, dobrotnikom in prijateljem. Stavil Makso Pirnat.

Kranj, Narodna čitalnica 1913. 80 str. + sl. 8°.

9 DEBEVEC Josip

Grška drama. 2. Z 2 sl. in 1 pril. Spisal J. Debevec.

V Ljubljani, t. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1914. 41 str. 8°.

Odtis iz Izvestja I. C. kr. državne gimnazije za leto 1913/14.

10 MANTUANI Josip

Pasijonska procesija v Loki.

Napisal Josip Mantuani.

V Ljubljani, t. J. Blasnika nasl. 1917. 40 str. 4°. [Ovoj. nasl.] Posebni odtis iz »Carniole« VII/4, VIII/1-2.

11 NAVINŠEK Emil

Lepa maska. Navodila za šminkanje. Spisal E. Navinšek. V Ljubljani, Zvezna tiskarna 1921. 24 + (I) str. 8°. (Nova Talija. 2.)

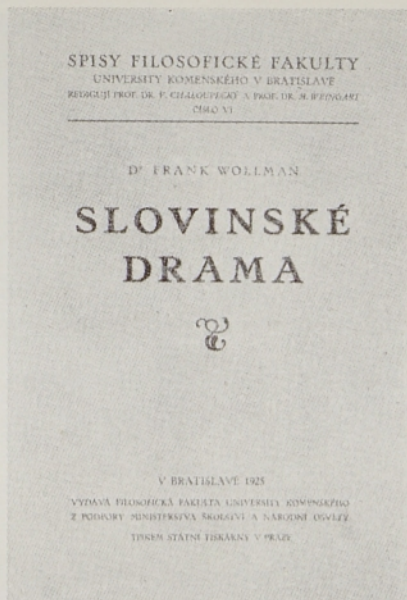
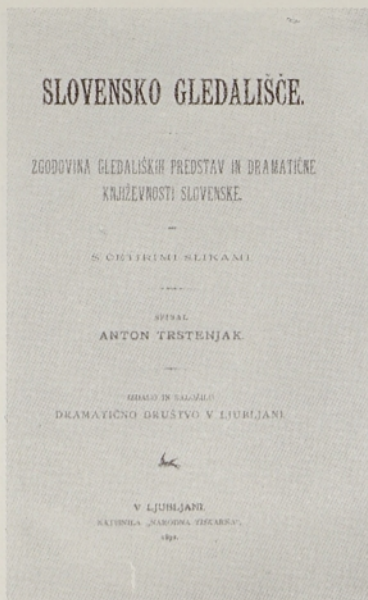
12 PIVKO Ljudevit

Ljudevit Pivko: Dramatsko pešništvo. Maribor, »Slovenska šolska Matika« 1921. 22 + (I) str. 8°.

13 SKRBINŠEK Milan

Milan Skrbinšek: Diletantski oder. Navodila. V Ljubljani, Zvezna tiskarna 1921. 88 + (I) str. 8°. (Nova Talija. 1.)

14 TURNEJA Bratina—Bukšekova. Schönherr: Ono. — Bracco:

Prava ljubezen. (Ur. Božidar Bor-ko.)

([Maribor], t. Mariborska tiskarna) 1923. 8 str. 8°. [Čelni nasl.]

- 15 PRAVILA Izobraževalnega in dra-
matičnega društva »Slovenija«
v San Francisco, Cal. Sprejete na
prvi redni seji 5. januarja 1926.
By-laws of The Educational and
Dramatical Club »Slovenia« at
San Francisco, Cal.
(Chicago, Ill., S. N. P. J. Printery
1926.) 16 str. 8°. [Ovoj. nasl.]

- 16 NAVINŠEK Emil
Ilustrirana Lepa maska. Na-
vodila za šminkanje. Spisal Emil
Navinšek. 2. s sl. izboljšana in
razširjena izd.
Ljubljana, samozal. 1926. 65 +
(II) str. + pril. 8°.
Ilustr.

- 17 LJUBLJANSKO Narodno gledali-
šče v letu 1928. Izd. Pavel
Debevec.

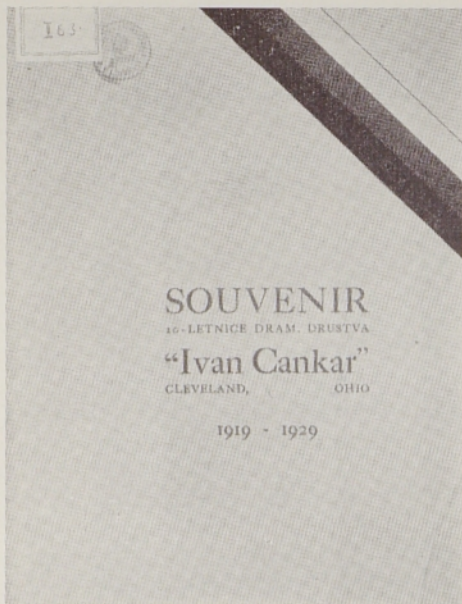
Ljubljana, Uprava »Razgleda«
1928. 79 str. + pril. 8°.

[Avtorji: C. Debevec, O. Šest, M. Po-
lič, M. Bravničar, P. Debevec.]

- 18 STRMŠEK Pavel
P. Strmšek: Dramatično dru-
štvo v Mariboru. Prispevek k naši
politični in kulturni zgodovini v
dobi od 1909 do 1919.
[Maribor], t. Mariborska tiskarna
1928. 16 str. + pril. 8°. [Ovoj.
nasl.]
Iz: Časopis za zgodovino in narodo-
pisje, XXIII.

- 19 SOUVENIR 10-letnice Dram. dru-
štva »Ivan Cankar«, Cleve-
land, Ohio 1919—1929.
(Cleveland, Ohio, t. »Enakoprav-
nosti« 1929.) (40) str. 4°. [Ovoj.
nasl.]
Ilustr.

- 20 STRMŠEK Pavel
Deset let Narodnega gledali-
šča v Mariboru. Sest. Pavel Strm-
šek.

- V Mariboru, Dramatično društvo [1929]. 72 str. 8°.
Ilustr.

21 DANILO

- Danilo: Spomini.
Ljubljana, (samozal.) 1930. 232 + (II) str. + pril. 8°.
Ilustr.

- 22 GOSTOVANJE članov Narodnega gledališča v Ljubljani od 4. junija do 15. julija 1930.

- Ljubljana, t. Delniška tiskarna (1930). 8 str. + pril. 8°. [Ovoj. nasl.]
Ilustr.

- 23 JUBILEJNI zbornik Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov ob petinsedemdesetletnici. (Ur. Alojzij Stroj.)

- Ljubljana, (t. »Jugoslovanska tiskarna«) 1930. 101 str. 8°.
Ilustr.

24 BRADAČ Fran

- Postanek in razvoj drame.
Spisal Fran Bradač na osnovi akad. predavanj H. V. Arnima.
D. 1. Tragedija.
Ljubljana, Tiskovna zadruga 1931. 176 str. 8°.

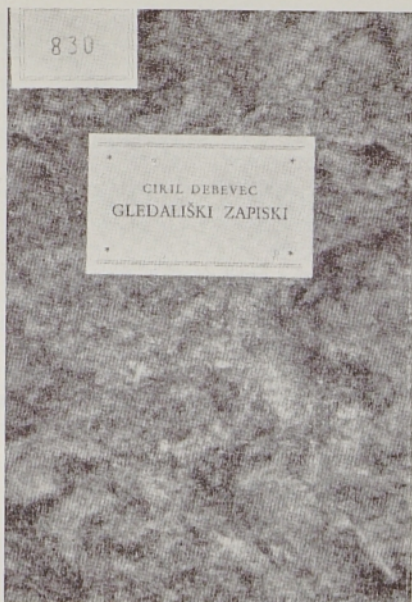
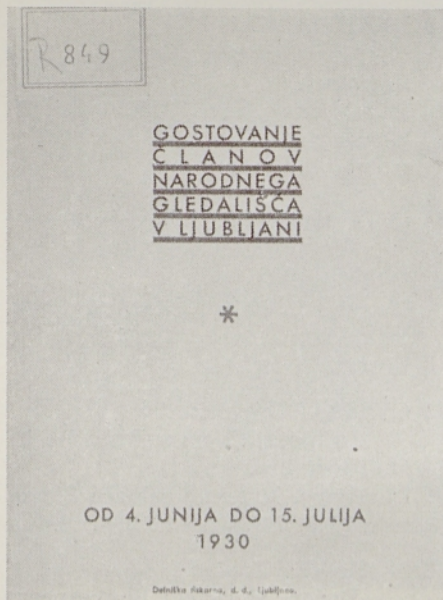
25 DEBEVEC Ciril

- Gledališki zapiski. Napisal Ciril Debevec.
V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1933. 100 str. 8°.
(Slovenske poti. 8.)

25a FUGINA Ivan

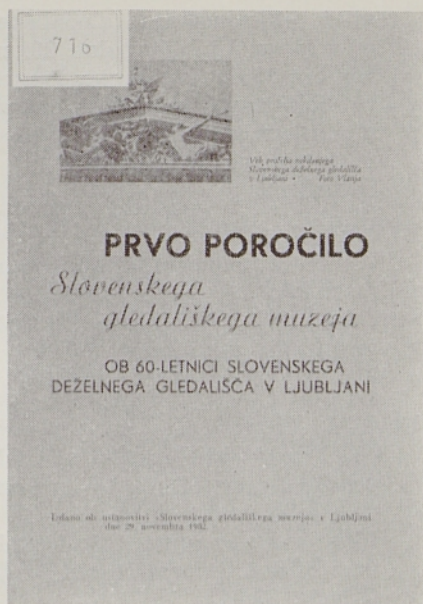
- Narodna čitalnica v Kranju. 1863—1933. 70 [letnica dela]. Se-stavil Ivan Fugina.
Kranj, Narodna čitalnica 1933. 70 str. 8°.
Z 1 sl.

- 26 SEZNAM dramatičnih del knji-garne Učiteljske tiskarne v Ljubljani. ...

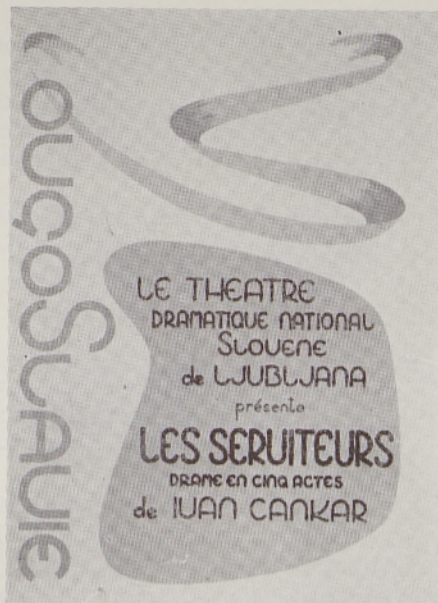
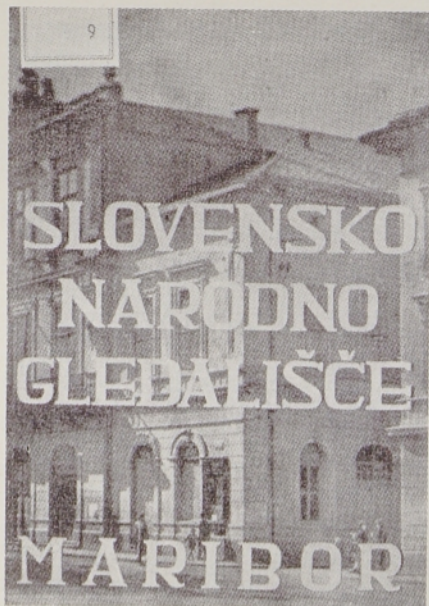
- (V Ljubljani, t. Učiteljska tiskarna) 1933. 15 str. 8°.
Ilustr.
- 27 KURET Niko
Pravi ljudski oder. Smernice našemu igranju. Napisal Niko Kuret.
V Kranju, »Založba ljudskih iger« 1934. 84 str. 8°.
(Priročnik za ljudske odre. 1.)
- 28 ROGELJ Janko N.
Ob 28-letnici Slovenske narodne čitalnice v Clevelandu, Ohio. Piše Janko N. Rogelj.
(Cleveland, Ohio, b. t. 1934.) 32 str. 8°.
Z 1 sl.
Ovoj. nasl.: Dan Slovenske narodne čitalnice 28. oktobra 1934...
- 29 SLOVENSKA Drama v Ljubljani. 1919—1934. (Ur. Fr[an] Lipah.)
(Ljubljana, Udruženje gledaliških igralcev 1934.) 8 str. 8°.
- 30 DANES Josip
Josip Daneš: Za vozom boginje Talije. Spomini potujočega igralca. (Ilustr. Mirko Šubic.)
V Ljubljani, Vodnikova družba 1936. 112 str. 8°.
- 31 ŠENTJAKOBSKI gledališki oder. 1921—1936. (Ur. F. Hanžič.)
Ljubljana, (samozal.) 1936. 20 str. 8° p. f.
Ilustr.
- 32 ŠKERLJ Stanko
Stanko Škerlj: Italijanske predstave v Ljubljani od XVII. do XIX. stoletja. [Preleplj.]
Ljubljana, (t. Učiteljska tiskarna) 1936. 173 str. 8°.
Ilustr.
Ponatis iz »Kronike slovenskih mest«.
- 33 PETANČIČ Davorin
Petančič Davorin: Igrski vodja.

- (V Celju, t. Brata Rodè & Martinčič [1937]. 122 + (II) str. 8°.
- 34 IMENIK
[Imenik dramskih del.] Izdala Prosvetna matica JSZ. [Chicago], Prosvetna matica JSZ [po 1937]. (II) + 22 f. (= str.) 4°. [Strojep. avtogr.]
Seznam vsebuje dramska dela, ki jih Prosvetna matica posoja včlanjenim društvom in organizacijam.
- 35 PROGRAM 30-letne slavnosti slovenskega pevskega in dramskega Društva »Domovina«. 1908—1938.
New York, b. t. 1938. (32) str. 8°. [Ovoj. nasl.]
Ilustr.
- 36 LIPAH Fran
Franc Lipah: Gledališke zgodbe. (Ilustr. Niko Pirnat.)
Ljubljana, Naša založba 1938. 177 + (III) str. 8°.
- 37 BORKO Jože
Jože Borko: Osvobojeno gledališče. (Predg. Milan Skrbinšek.) (V Ljubljani), Oder 1939. 79 str. + pril. + corr. 8°.
Ilustr.
- 38 KREFT Bratko
Bratko Kreft: Gledališče in francoska revolucija.
Ljubljana, b. t. 1939. 15 str. 8°.
- 39 ROGELJ Janko N.
Slovenska narodna čitalnica ob 35-letnici. [Napisal] Janko N. Rogelj.
(Cleveland, Ohio, American Jugoslav Printing and Publishing Co. 1941.) (21) str. 8°.
Z 2 sl.
Ovoj. nasl.: Dan 35-letnega jubileja Slovenske narodne čitalnice 9. februarja 1941.
- 40 DEBEVEC Ciril
Ciril Debevec: Credo. — Srce in pamet.
([Ljubljana], b. t. 1944.) 8 str. 8°. [Ovoj. nasl.]
Zasebni tisk.
- 41 DAN 40-letnega jubileja Slovenske narodne čitalnice, 10. novembra 1946 ...
Cleveland, Ohio, (Čitalnica 1946). 10 str. 8°.
Ilustr.
- 42 CVETKO Dragotin
Dragotin Cvetko: Risto Savin. Osebnost in delo.
Ljubljana, Državna založba Slovenije 1949. 202 str. + 2 pril. 8°.
- 43 MORAVEC Dušan
Dušan Moravec: Shakespeare pri Slovencih.
[Ljubljana, Državna založba Slovenije 1949.] Str. 51—74, 250—291. 8°.
Iz: Slavistična revija 1949, št. 1/2—3/4.
- 44 OB 30-letnici Slovensko dramsko društvo »Ivan Cankar« poda Ivan Cankarjevo dramo v treh dejanjih »Kralj na Betajnovi« ... 1919—1949.
(Cleveland, Ohio, Slov. dramsko društvo »Ivan Cankar« 1949.) (20) str. 8°.
Z 1 sl.
- 45 SLOVENSKO narodno gledališče v Ljubljani. Opera. (Ur.: (Smiljan Samec.)
(V Ljubljani, Uprava Slovenskega narodnega gledališča 1949.) 32 str. 4°.
Ilustr.
- 46 ŠKEDL Dušan
Pregled dela. (Ob tridesetletnici Drame. Sestavil in zbral podatke Dušan Škedl.)

- (V Ljubljani, Uprava Slovenskega narodnega gledališča 1949.) Str. 213—296. 8°.
(Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. Drama. 1948/49. Št. 10.)
- 47 JUBILEJNI zbornik Šentjakobskega gledališča. 1920—1950. (Ur.: Ančka Grgurevič, Mirko Mahnič, Miran Petrovčič.) (V Ljubljani, t. Tiskarna »Toneta Tomšiča« 1950.) 70 + (I) str. 4°. Ilustr.
- 48 KOBLAR France
France Koblar: Starejša slovenska drama.
Ljubljana, (Državna založba Slovenije) 1951. 201 + (II) str. 8°. (Klasje. 25.)
[Izbor tekstov (F. Levstik, J. Stritar, J. Ogrinec, J. Kersnik, J. Jurčič, F. Skofič, J. Vošnjak, A. Medved) in študija F. Koblarja str. 149—201.]
- 49 SPOMINSKA knjiga slovenskega Pasijona v Ameriki, katerega priredi Pasijonski klub na Cvetno nedeljo 18. marca 1951 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio, (Pasijonski klub 1951.) (3) + (XIII) str. 4°.
- 50 ALIČ Fran
Gledališka kronika. (1912—1952.) Ur.: Rojic Jože. Kroniko sestavil: Alič Fran.
Ptuj, (Okrajno gledališče 1952.) 45 + (XXVII) str. 8°. Ilustr.
- 51 KREFT Bratko
Bratko Kreft: Puškin in Shakespeare.
Ljubljana, Državna založba Slovenije 1952. 110 + (II) str. + pril. 8°.
- 52 PRVO poročilo Slovenskega gledališkega muzeja. Ob 60-letnici Slovenskega deželnega gledališča v Ljubljani. Izd. ob ustanovi

- vitvi »Slovenskega gledališkega muzeja« v Ljubljani dne 29. novembra 1952. (Ur. Janko Traven.) (V Ljubljani, Uprava Slovenskega narodnega gledališča 1952.) 16 str. 8°. [Ovoj. nasl.]
S 3 sl.
- 53 MEVLJA Dušan
Dušan Mevlja: Gledališke humoreske.
(Maribor, Društvo slovenskih dramskih umetnikov 1953.) 40 str. 8°.
- 54 KOBLAR France
France Koblar: Novejša slovenska drama. D. 1. Naturalizem — simbolizem.
Ljubljana, Državna založba Slovenije 1954. 347 + (III) str. 8°.
(Klasje. 33/34.)
[Izbor tekstov (A. Funtek, A. Aškerc, F. Detela, K. Meško, I. Cankar, O. Župančič, Z. Kveder, E. Kristan, F. S. Finžgar, L. Kraigher) in študija F. Koblarja (str. 231—347).]
- 55 LJUBIČ Tone
Tone Ljubič: Lutkarski krožek na šoli.
Ljubljana, Državna založba Slovenije 1954. 108 + (IV) str. 8°.
(Knjižnica priročnikov za učitelje. 10.)
Ilustr.
- 56 SLOVENSKO narodno gledališče
Maribor. (Ur.: Jaro Dolar. Fotogr.: Mirko Japelj.)
(V Mariboru, Slovensko narodno gledališče [1954].) 38 str. 8°. [Ovoj. nasl.]
- 57 RUDOLF Branko
Branko Rudolf: Maske in časi. Kratka kulturna zgodovina za gledališča.
Ljubljana, (Mladinska knjiga) 1955. 217 + (VI) str. 8°.
Ilustr.
- 58 ŠEST Osip
Osip Šest: Sézam, odpri se! Prirodopis teatra. (Ilustr. Marjan Amalietti.)
Ljubljana, (Pavliha) 1955. 175 str. 8°.
(Pavlihova knjižnica. 2.)
- 59 KALAN Filip
Filip Kalan: Veseli veter.
V Ljubljani, Cankarjeva založba 1956. 234 + (I) str. 8°.
[Esej o partizanskem gledališču in drugi eseji.]
- 60 PETINOSEMDSEST
85 let Obrtniškega odra. 1871 —1956. (Jubilejni gledališki list ... Ur. Oster Peter.)
([Ljubljana], t. Tiskarna »Gorenjski tisk« v Kranju) 1956. (II) + 16 + (XIII) str. 8°.
Ilustr.
- 61 ROJAKU Antonu Tomažu Linhartu ob 200-letnici rojstva rojstno mesto Radovljica. (Spomenica. Ur. Občinski odb. za Linhartovo proslavo ...
(V Radovljici, Občinski odbor za Linhartovo proslavo [1956].) 17 + (I) str. 8°.
Ilustr.
- 62 SLOVENSKO narodno gledališče v Ljubljani ob 200-letnici Linhartovega rojstva. (Gledališka razstava. Katalog ur.: Janko Traven.)
Ljubljana, Uprava Slovenskega narodnega gledališča 1956. (II) + 29 + (II) str. 8°.
- 63 ZBORNİK Gledališč(a) Slovenskega Primorja — Koper.
(Izdan ob gostovanju po Sloveniji) v aprilu 1956 (— sezona 1955/56.) Ptuj, Maribor, Celje, Trbovlje, Kranj, Škofja Loka, Jesenice, Ljubljana, Novo mesto.)

(V Kopru, Gledališče Slovenskega Primorja 1956.) (31) str. 8°. [Ovoj. nasl.]

Ilustr.

- 64 LINHARTOVO izročilo. (Odbor za izdajo zbornika: Slavko Jan [itd.]. Ur.: Lojze Filipič. Povzetke študij so prev. Sidonija Jeras-Guinot, France Klopčič, Olga Grahor.)

Ljubljana, Drama Slovenskega narodnega gledališča 1957. 196 + (I) str. 4°.

Izdano ob dvestoletnici rojstva Antona Tomaža Linharta.

(Iz vsebine: France Koblar: Slovenska dramatika — izročilo Antona Tomaža Linharta. — Filip Kalan: Evropeizacija slovenske gledališke kulture.)

- 65 LUDVIK Dušan

Dušan Ludvik: Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790. Ljubljana, (Filozofska fakulteta univerze) 1957. 192 + (I) str. 8°.

Inavgural. disertacija — Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani.

- 66 MESTNO gledališče Ljubljana.

Pot po Jugoslaviji — april 1957. (Zagreb — Beograd — Sarajevo. Ur. Dušan Moravec.)

(Ljubljana, [Direkcija Mestnega gledališča] 1957.) 37 str. 4°.

Ilustr.

- 67 MESTNO gledališče Ljubljana.

1951—1956. ([Zbornik.] Ur. ga je Dušan Moravec.)

(Ljubljana, Mestno gledališče [1957]. 39 + (I) str. 4°.

Ilustr.

- 68 MEVLJA Dušan

Stene imajo ušesa. Domače gledališke anekdote. 1. Zbral in zapisal Dušan Mevlja. (Karikature: razen dveh Pirnatovih — Remigij Bratož.)

(Maribor, Uprava SNG 1957.) 29 + (II) str. 8°.

69 TRAVEN Janko

Slovensko gledališče in Anton Aškerc. Iz gledališkega in slovestvenega gradiva za obdobje, ko se je oblikovalo slovensko meščansko gledališče. [Napisal] Jan-ko Traven.

[V Celju, Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva 1957.] Str. 97—142. 8°.

Iz: Aškerčev zbornik.

70 KURET Niko

Niko Kuret: Ljubljanska igra o paradižu in njen evropski okvir. Za 300-letnico »prve« slovenske igre.

(Ljubljana, S[lovenska] a[kademi-ja] z[nanosti] in u[metnosti] 1958.) 51 str. 8°.

Posebni odtis iz: Razprave Sloven-sk[e] akademij[e] znanosti in umet-nosti. Razred za filozofijo in literar-ne vede. 4.

71 MESTNO lutkovno gledališče

Ljubljana. 1948—1958. (S so-delovanjem uredniškega odbora ur. Vera Štihova.)

(V Ljubljani, Mestno lutkovno gledališče [1958].) 32 str. 4°.

Ilustr.

72 MORAVEC Dušan

Dušan Moravec: Pomenki o sodobnih dramah.

Ljubljana, (Mestno gledališče) 1958. 131 + (I) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča. 2.) Ilustr.

73 STO

100 premier amaterskega gle-dališča (»Tone Čufar«) na Jese-nicah. 1945—1958. (Ur. umetniški svet Gledališča »Tone Čufar«.)

(Jesenice, Gledališče »Tone Ču-far« 1958.) 32 + (III ovoj.) str. 4°. [Ovoj. nasl.]

Ilustr.

Ob svoji stoti premieri po osvobo-ditvi.

74 VOGELNIK Marija

Marija Vogelnikova: Ročne lutke.

(V Ljubljani), Mladinska knjiga 1958. 39 + (I) str. 8°.

(Igra in delo.)

Ilustr.

[Navodila kako naj izdelujemo ročne lutke in lutkovne odre, namenjene pionirjem.]

75 FURIJAN Maks

Maks Furijan: Maska. Pri-ročnik za gledališke maskerje. Ur.: Polde Bibič.

Ljubljana, Prosветni servis 1959. 68 + (IV) str. + 3 pril. + corr. 8°.

Ilustr.

76 HORVAT Božidar

Oprema amaterskih odrov. [Napisal] Božidar Horvat. (Skice Ivan Romih.)

(Ljubljana, Prosветni servis 1959.) 93 + (V) str. 8°.

77 LIPAH Fran

Fran Lipah: Gledališka zmes. (Izbral, ur. in opombe napisal Janko Traven.)

Ljubljana, (Mestno gledališče) 1959. 138 + (II) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča. 4.) Ilustr.

78 MAHNIČ Mirko

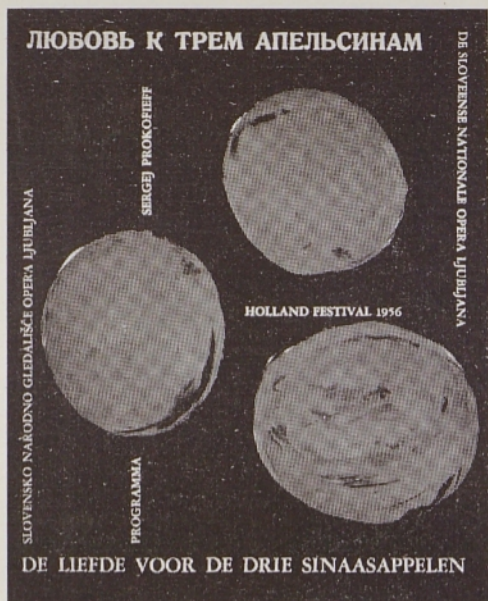
Mirko Mahnič: Živa sloven-ščina.

Ljubljana, (Mestno gledališče) 1959. 115 + (I) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča. 5.) Ilustr.

79 MEVLJA Dušan

Pregled dela mariborskega gledališča 1919—1941. Ob štiride-setletnici Slovenskega narodnega

gledališča v Mariboru. (Zbral in sestavil Dušan Mevlja.) (Maribor, Uprava Slovenskega narodnega gledališča [1959].) 73 + (I ovoj.) str. 8°.

[Seznam vseh predstav z ustreznimi podatki.]

80 NABLOCKA Marija Nikolaevna
Marija Nablocka: Izpovedi.
Zapisal Mirko Mahnič.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1959. 141 + (II) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 6.)
Ilustr.

81 TOLMINSKO gledališče. (Za 40-
letnico KPJ in 250. predstavo.)
April 1959. (Zbornik.)
(Tolmin, UO Tolminskega gleda-
lišča 1959.) (22) str. 4°. [Ovoj.
nasl.]
Ilustr.

82 BELINA Marijan
Katalog knjižnice Prosvetnega
servisa. (Ur. Marijan Belina.)

(Ljubljana, Prosvetni servis 1960.)
2 + (III) + 370 str. 8°. [Ovoj.
nasl.]

(Dramska knjižnica. Strokovni
priročnik za dramatiko. 1.)

Strojep. avtogr.

83 DOBROVOLJC Francè

Bibliografija literature o Can-
karjevi dramatiki. Sest. Francè
Dobrovoljc.

Ljubljana, (Mestno gledališče)
1960. 190 + (I) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča. 8.)
Ilustr.

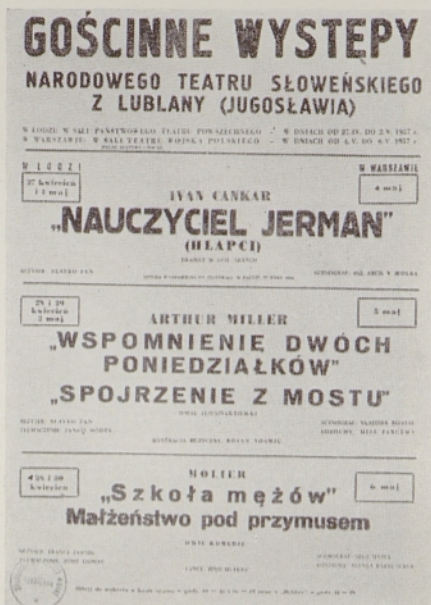
84 JAVORŠEK Jože

Jože Javoršek: Harlekinov
plašč. Zapiski o evropskem gleda-
lišču XX. stoletja.

Ljubljana, (Mestno gledališče)
1960. 202 + (III) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča.
13.)

- 85 KREFT Bratko
Bratko Kreft: Poslanstvo slovenskega gledališča. (:Dramaturški fragmenti.):
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1960. 146 + (II) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 7.)
Ilustr.
- 86 MORAVEC Dušan
Dušan Moravec: Meščani v slovenski drami.
V Ljubljani, Cankarjeva založba
1960. 312 + (III) str. 8°.
[Zbirka »Bela krizantema«.]
- 87 NUČIČ Hinko
Hinko Nučič: Igralčeva kronika. 1.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1960. 146 + (I) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 12.)
Ilustr.
- 88 TRAVEN Janko
Slovenski gledališki portret. Album. (Zbral in ur. Janko Traven.)
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1960. 25 + (CXLVIII) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 10.)
Ilustr.
- 89 NUČIČ Hinko
Hinko Nučič: Igralčeva kronika. 2.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1961. 334 + (II) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 15.)
Ilustr.
- 90 PAVŠIČ Vladimir:
Vladimir Pavšič-Bor: Kritika. (Ur. Lojze Filipič.)
(V Ljubljani, Cankarjeva založba)
1961. 344 + (II) str. 8°.
(Zbirka »Bela krizantema«.)
- [Iz vsebine: Študija Pogled na slovensko dramatik po Cankarju; gledališke ocene.]
- 91 SMOLEJ Viktor
Viktor Smolej: Slovenski dramski leksikon. 1. A—L.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1961. 200 str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 16.)
Ilustr.
- 92 STO premier Mestnega gledališča v Ljubljani. (Ur. in komentiral Dušan Moravec.)
Ljubljana. (Mestno gledališče)
1961. 7 + (CCI) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 14.)
Ilustr.
- 93 UKMAR Vilko
Vilko Ukmar: Srečanje z Julijem Betetom.
Ljubljana, Državna založba Slovenije 1961. 127 + (I) str. + 1 sl. 8°.
(Obrazi.)
Ilustr.
- 94 GRILC Janko
Janko Grilc: Marijan Kozina. (Ljubljana, Sosvet za klube pri Svetu Svobod in prosvetnih društev Slovenije 1962.) 25 str. 8°.
(Umetnost in kultura. 24. Odlomki iz glasbene zgodovine.)
Strojep. avtogr.
- 95 JUBILEJNI zbornik Šentjakobskega gledališča. 1920—1961. (Ur.: Miran Petrovčič.)
(V Ljubljani, t. Tiskarna »Toneta Tomšiča« [1962].) 73 str. 8°.
Ilustr.
- 96 KALAN Filip
Filip Kalan: Baročna kultura v srednji Evropi in izvori slovenskega gledališča.

Zagreb, (t. Izdavački zavod Jugoslavenske akademije — tiskara)
1962. Str. 149—273. 8°. Iz: Rad, knj. 326.

97 KOZINA Marjan

Marjan Kozina: Svet operne glasbe.
Ljubljana, Cankarjeva založba
1962. 381 + (I) str. + pril. 8°. (Bios.)

98 KRAIGHER Živa

Živa Kraigher: Razvoj plesne umetnosti.
(Ljubljana, Prosvetni servis 1962.)
30 + (I) str. 8°. (Umetnost in kultura. 32.)
Strojep. avtogr.

99 MORAVEC Dušan

Dušan Moravec: Gledališki obiski. Zapiski s poti. (Risbe: Nikolaj Omersa.)
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1962. 156 + (I) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča. 19.)
Ilustr.

100 SMOLEJ Viktor

Viktor Smolej: Slovenski dramski leksikon. 2. M—Ž.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1962. 239 + (I) str. 8°. (Knjižnica Mestnega gledališča. 20.)
Ilustr.

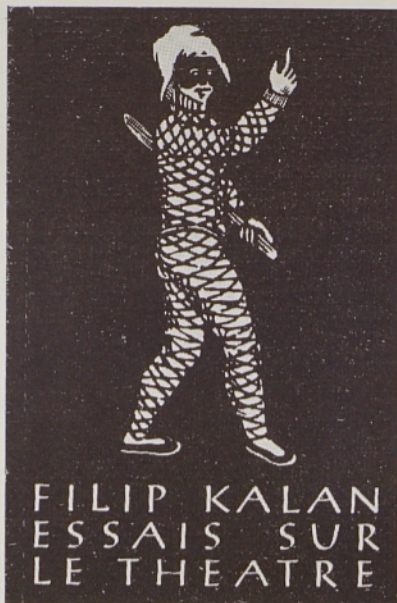
101 ŠARABON Mitja

Mitja Šarabon: Basist Ladko Korošec.
Ljubljana, Prosvetni servis 1962.
25 + (I) str. 8°. (Umetnost in kultura. 30. Klubski glasbeni večer.)
Strojep. avtogr.

102 VIDMAR Josip

Josip Vidmar: Dramaturški listki.
Ljubljana, (Mestno gledališče)
1962. 215 + (V) str. 8°.

- (Knjižnica Mestnega gledališča. 18.)
- 103 CVETKO Ciril
Ciril Cvetko: Opera in njeni mojstri.
V Ljubljani, Mladinska knjiga 1963. 388 str. + pril. 8°.
(Kozmos. 7.)
- 104 KRALJ Vladimir
Vladimir Kralj: Pogledi na dramo.
(V Ljubljani, Cankarjeva založba.) 1963. 413 + (I) str. 8°.
- 105 KREFT Bratko
Bratko Kreft: Gledališče in revolucija.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1963. 205 + (I) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 21.)
Ilustr.
- 106 MORAVEC Dušan
Dušan Moravec: Vezi med slovensko in češko dramo.
V Ljubljani, Slovenska matica 1963. 353 + (II) str. 8°.
(Razprave in eseji. 4.)
Ilustr.
- 107 OPERA »Dramma per musica« v Ljubljani. 1732—1807. Nekaj naslovov libretov. (Ur. Ludvik Zepič.)
Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica 1963. (4) str. + pril. 8°.
25 nasl. str. libretov.
- 108 SKRBINŠEK Milan
Milan Skrbinšek: Gledališki mozaik. Stvaritve — kritike — razprave. 1.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1963. 164 + (III) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 22.)
Ilustr.
- 109 SKRBINŠEK Milan
Milan Skrbinšek: Gledališki mozaik. Stvaritve — kritike — razprave. 2.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1963. 161 + (I) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 23.)
Ilustr.
- 110 TUREL Marjan
Marjan Turel: Skladatelj Miroslov Vilhar.
(Ljubljana), Društvo slovenskih skladateljev 1963. 73 + (II) str. 8°.
Ilustr.
- 111 DELAVSKI oder na Slovenskem. Študije in gradivo. Ur. Ferdo Delak.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1964. 220 + (III) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča. 24.)
[Avtorji: F. Petre, R. Golouh, B. Teplý, E. Komavli, F. Skrlj.]
- 112 GRÜN Herbert
Herbert Grün: Radostna Melopomena.
(Eseji. Predg. napisal L[ojze] F[ilipič]).
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1964. 172 + (III) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 28.)
- 113 KOBLAR France
France Koblar: Dvajset let slovenske Drame. 1. 1919—1930.
V Ljubljani, Slovenska matica 1964. 400 + (III) str. 8°.
(Razprave in eseji. 6.)
Ilustr.
V počastitev stoletnice Slovenske maticе.
[Kritike dramskih predstav.]

114 KRALJ Vladimir

Vladimir Kralj: Dramaturški vademekum.
V Ljubljani, Mladinska knjiga
1964. 128 str. 8°.
(Kozmos. 17.)

115 KULTURNI dom v Trstu. Slav-
nostna otvoritev 5. XII. 1964.
(V Trstu, Odbor za zgraditev Kul-
turnega doma 1964.) 39 + (I)
str. 8°.
Ilustr.

116 NUČIČ Hinko

Hinko Nučič: Igralčeva kro-
nika. 3.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljub-
ljansko) 1964. 158 + (II) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča
ljublanskega. 27[!].)
Ilustr.
[Z imenskim kazalom, seznamom
slik in vsebino vseh 3 zvezkov.]

117 OB otvoritvi Kulturnega doma v
Trstu 1964. D. I. 1945—1950.

(Ur. Adrijan Rustja. Fotogr. M.
Magajna.)
(Trst, uprava SG 1964.) 72 str.
+ pril. 8°.

118 OB

[Ob otvoritvi Kulturnega do-
ma v Trstu 1964.] D. 2. 1950 do
1955.
(Ur. Adrijan Rustja. Fotogr. M.
Magajna.)
(Trst, uprava SG 1964.) Str. 73—
168 + pril. 8°.

119 KOBLAR France

France Koblar: Dvajset let
slovenske Drame. 2. 1930—1939.
V Ljubljani, Slovenska matica
1965. 465 + (II) str. 8°.
(Razprave in eseji. 11.)
[Kritike dramskih predstav.]

120 KREFT Bratko

Bratko Kreft: Dramaturški
fragmenti.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljub-
ljansko) 1965. 205 + (I) str. 8°.

(Knjižnica Mestnega gledališča.
33.)
Ilustr.

- 121 RASBERGER Pavel
Pavel Rasberger: Moji spomini.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1965. 232 + (VII) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 31.)
Ilustr.

- 122 SAMEC Smiljan
Smiljan Samec: Mimogrede. Bodice in satire. (Karikature: Borut Pečar.)
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1965. 144 + (IV) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 32.)

- 123 SHAKESPEARE pri Slovencih.
Zbornik razprav in esejev. Ur. France Koblar.
V Ljubljani, Slovenska matica 1965. 333 + (II) str. 8°.
(Razprave in eseji. 9.)
Ilustr.
Izdano v počastitev štiristoletnice pesnikovega rojstva.

[Avtorji: M. Zupančič, V. Kralj, J. Javoršek, J. Vidmar, J. Kos, F. Kolbar, D. Moravec.]

- 124 TIRAN Jože
Jože Tiran: Umetniško pripovedovanje. Razmišljanja.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1965. 90 + (II) str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 30.)
Ilustr.

- 125 TRAVEN Janko
Janko Traven: Pota slovenskega gledališča. Članki in razprave.
Ljubljana, (Mestno gledališče ljubljansko) 1965. 144 str. 8°.
(Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 29.)
Ilustr.
[Z bibliografskim pregledom Travnovih člankov in razprav.]

- 125a Predan Vasja
Vasja Predan: Od premiere do premiere. Izbor kritik in esejev.
Maribor, Založba Obzorja 1966. 247 + (I) str. 8°.
(Razpotja. 9.)
Z avt. sl.

II. PREVODI, TUJE PUBLIKACIJE O SLOVENSKI DRAMATIKI IN GLEDALIŠČU IN TUJEJEZIČNE PUBLIKACIJE SLOVENSKIH AVTORJEV

- 126 OHM-JANUSCHOWSKY Julius
Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläums-Theater in Laibach. Denkschrift aus Anlass seiner Eröffnung am 4. Oktober 1911.
Über Auftrag d. Ausschusses d. Deutschen Theatervereines in Laibach verf. von Julius Ritter Ohm-Januschowsky.
Laibach, Verl. d. Deutschen Theatervereines 1911. 41 + (I) str. + pril. 4°.

- 127 RADICS Peter
Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder anlässlich der Eröffnung des Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheaters. Von P. von Radics. Mit Abb. T. 1.
Laibach, t. Kleinmayr & Bamberg 1912. 127 str. + 3 pril. 8°.
Sonderabdruck aus der Laibacher Zeitung.

128 WOLLMAN Frank

Frank Wollman: Slovinské drama.

V Bratislavě, Filosofická fakulta University Komenského z podpory Ministerstva školství & Národní osvěty 1925. 332 str. 8°.

(Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě. 6.)

129 BOHUSLAV František

František Bohuslav: Z mých nejlepších let. Divadelní a životní vzpomínky.

V Praze (-Smíchově), nákladem vlastním) 1926. 47 + (I) str. 8°.

130 WOLLMAN Frank

Frank Wollman: Dramatika slovanského jihu.

V Praze, Slovanský ústav 1930. VI + 249 + (III) str. + pril. 8°.

(Prace Slovanského ústavu v Praze. 2.)

131 RAPPOPORT I. M.

I. M. Rappoport: Igralski abecednik.

Gorica, Okrožni odbor SPZ za Goriško 1946. 36 str. 8°.

132 DANOVSKEI Bojan

Bojan Danovski: Kako vidimo amatersko gledališče. (Prev. Pavčnik Polde in Misja Boris.)

Ljubljana, Ljudska prosveta Slovenije 1950. 82 + (II) str. 8°.

Ilustr.

133 MESTNO lutkovno gledališče,

Ljubljana. Puppenspiele der Stadt Laibach, Jugoslawien.

Bochum, Deutsches Institut für Puppenspiele (1955). (16) + (III ovoj.) str. 8°. [Ovoj. nasl.]

(Meister des Puppenspiels. Hervorragende deutsche und ausländische Puppentheater der Gegenwart. 12.)

Ilustr.

[Ob nastopu v Hamburgu 1955.]

- 134 ARBEITERKULTURVEREIN
»Svoboda« Velenje — Jugo-
slavija. A. T. Linhart: Matitschek
heiratet. Eine Komödie.
(Velenje, »Svoboda« [1956].) (16)
+ (I ovoj.) str. 8°. [Ovoj. nasl.]
Illustr.
[Ob nastopu na »Internationale
Laienspielwoche, Scheersberg« 1956.]
- 135 HOLLAND festival 1956. Sloven-
sko Narodno Gledališče —
Opera.
Sloveense Nationale Opera Ljub-
ljana. Slovenian National Opera
Ljubljana. Sergej Prokofieff: De
liefde voor de drie sinaasappelen.
The Love for the Three Oranges.
... Programma.
B. k., (t. M. Wormerveer 1956).
(20) str. 4°.
[Ob nastopu na »Holland festival« v
Den Haagu, Utrechtu, Rotterdamu in
Amsterdamu.]
- 136 LESSING Gotthold Ephraim
G. E. Lessing: Hamburška
dramaturgija. (Hamburgische Dra-
maturgie 1769—1867. Prev., uvod
in komentar napisal France Ko-
blar.)
V Ljubljani, Cankarjeva založba
1956. 481 + (II) str. 8°.
- 137 STANISLAVSKIJ Konstantin Ser-
geevič
Konstantin Stanislavski: Spo-
mini. Moje življenje v umetnosti.
(Moja žizn' v iskusstve. [cir.] Prev.
Janko Moder.)
Ljubljana, Slovenski knjižni za-
vod 1956. 501 + (I) str. + pril. 8°.
(Bios.)
- 138 Le THÉÂTRE Dramatique Natio-
nal Slovène de Ljubljana,
Yougoslavie, présente Les servi-
teurs, drame en cinq actes de Ivan
Cankar. (Traduction Sidonie Je-
ras.)
(Ljubljana, Commission pour les
relation culturelles avec l'étranger
de la R. P. F. de Yougoslavie
1956.) (32) str. 4°.
Illustr.
[Ob nastopu na »Festival internatio-
nal d'art dramatique de Paris« 1956.]
- 139 THÉÂTRE National de l'Opéra.
(Réunion des théâtres lyrique
nationaux. Représentations excep-
tionnelles de L'Amour des trois
oranges... de Serge Prokofiev...
avec les solistes, les chœurs, les
décors, les costumes et l'orchestre
de l'Opéra National de Ljublja-
na... Mercredi 27 et vendredi 29
juin 1956. Le programme.)
(Paris, Publicité J. - R. Benoit)
1956. (28) str. 4°.
Illustr.
- 140 GOŚCINNE występy Narodowego
teatru słoweńskiego z Lublany
(:Jugosławia:) w Łodzi..., v War-
szawie...
(Łódź, »Prasa«) 1957. 28 str. 8°.
[Ovoj. nasl.]
[Ob nastopu s Cankar I.: Hlapci; Mil-
ler A.: Spomin na dva ponedeljka,
Pogled z mostu; Molière: Šola za
može, Izsiljena ženitev.]
- 141 KALAN Filip
Trois précurseurs du théâtre
contemporain en Yougoslavie:
Branislav Nusic, Ivan Cankar, Mi-
roslav Krleža.
Par Filip Kalan Kumbatovič.
(Paris, Éditions du Centre natio-
nal de la recherche scientifique
1958.) Str. 211—221. 8°.
Iz: Le théâtre moderne. Hommes et
tendances. (: Entretiens d'Arras
1957. :)
- 142 SPETTACOLI Lirici di Primavera.
Teatro La Fenice. (:Ente
autonomo.:) (L'amore delle tre
melancie di Sergei Prokofiev.)
Aprile — Maggio 1958.
Venezia, (Teatro La Fenice) 1958.
(16) str. 8°.
Illustr.

[Ob nastopu Opere Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani v Benetkah 1958.]

143 ŠKERLJ Stanko

Stanko Škerlj: Goldoni presso gli Sloveni.

Venezia & Roma, Istituto per la collaborazione culturale (1960). Str. 367—395. 8°.

Iz: Studi Goldoniani. Civiltà veneziana. Studi. 6.

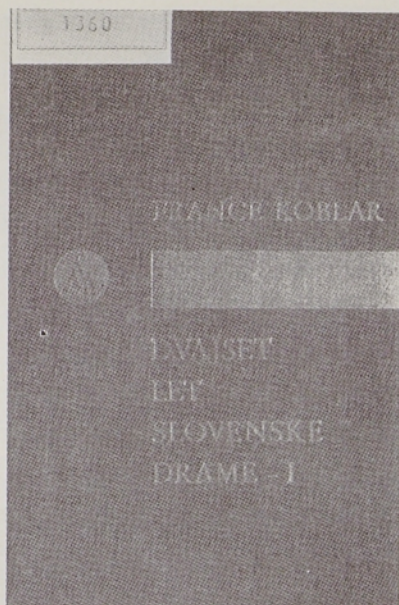
144 KALAN Filip

Filip Kalan: Essais sur le théâtre. (Vladimir Kralj: Notice sur l'auteur. Trad. et revision Radojka Vrančič. Quelques parties... d'après la trad. de Sidonie Jeras. Éd. de l'Académie d' Art Dramatique.)

Ljubljana, (Cankarjeva založba) 1961. 252 + (IV) str. 8°.

145 Le THÉÂTRE amateur »Tone Čufar« Jesenice.

Republic populaire Slovenie, Yougoslavie. (II. Festival interna-

tional du Théâtre amateur, Monaco, 9.—17. septembre 1961.)

Jesenice, Gledališče »Tone Čufar« 1961. 22 str. 8°.

Ilustr.

[Ob nastopu na »II. Festival international du Théâtre amateur« z Držić M.: Tripče de Utočce.]

146 CITTÀ di Bologna. Teatro Comunale. Teatro Nazionale Slovene

dell' Opera di Ljubljana. L'Amore delle tre melarance. Opera in 4 atti e 10 quadri con un prologo. Parole e musica di Sergei Prokofiev. (:Da Carlo Gozzi.:) Giovedì 17 gennaio 1963.

(Bologna, Stagione lirica 1963.) (16) str. 8°.

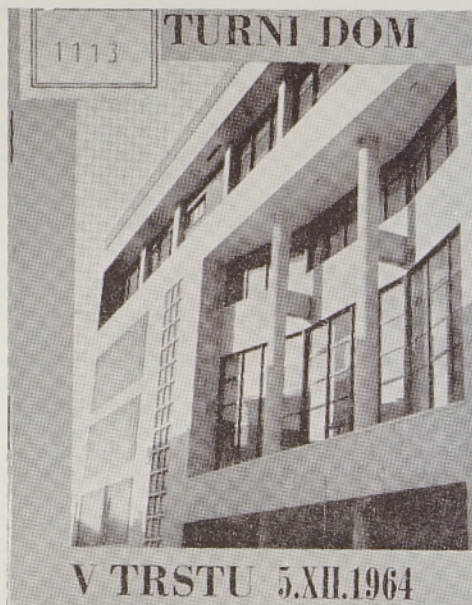
Z 1 sl.

[Ob nastopu v Bologni 1963.]

147 CITTÀ di Reggio Emilia. Teatro Municipale. Teatro Nazionale Sloveno dell' Opera di Ljubljana.

L'Amore delle tre melarance. ... di

- Sergei Prokofiev... 15 gennaio 1963.
(Reggio Emilia, Stagione lirica) 1963. (20) str. 8°.
Z 1 skico.
- 148 KALAN Filip
Scène et auditoire par Filip Kalan Kumbatovič.
(Paris, Éditions du Centre nationale de la recherche scientifique 1963.) Str. 119—125. 4°.
Iz: Le lieu théâtral dans la société moderne.
- 149 RIGOLETTO. — Ero der Schelm.
Gastspiel des Slowenischen nationaltheaters Laibach.
(Klagenfurt, F. Kleinmayr 1963.) 7 str. 8°. [Ovoj. nasl.]
(Blätter des Stadttheaters Klagenfurt. 1962/63. H. 15.)
[Ob nastopu v Celovcu 1963.]
- 150 SŁOWEŃSKI teatr narodowy z Lublany. Warszawa — Bydgoszcz — Toruń — 1963. (Opracował na podstawie materiałów otrzymanych z Jugosławii Zygmund Stoberski.)
([Warszawa], t. »Prasa« 1963.) (20) str. + 3 pril. 8°. [Ovoj. nasl.]
Ilustr.
[Ob nastopu z Marceau F.: Jajce, Camus A.: Kaligula in Kozak P.: Afera.]
- 151 TEATRO Comunale di Modena.
Stagione lirica ufficiale 1962/63. L'amore delle 3 melarance di Serghei Prokofiev. (... Solisti, Orchestra, Coro e Balletto del Teatro nazionale Sloveno di Lubiana.)
(Modena, t. Cooptip 1963.) (4) str. 8°. [Ovoj. nasl.]
Ilustr.
- 152 SLOVENSKIJ nacionalnyj teatr. Opera. Ljubljana.
(Ljubljana, t. »Ljudska pravica« [1964].) (40) str. 8°. [cir.]
Ilustr.
[Ob nastopu v Moskvi in Kijevu z Kozina M.: Ekvinokcij, Gotovac J.: Ero z onega sveta, Rimskij-Korsakov N.: Zlati petelin in Verdi G.: Don Carlos.]
- 153 TEATRO Comunale di Modena.
Stagione lirica ufficiale 1963/1964. Il gallo d'oro di Nicola Rimski-Korsakov. (Il Teatro Nazionale di Lubiana.)
(Modena, t. Cooptip 1964.) (9) str. 8°. [Ovoj. nasl.]
Ilustr.
[Ob nastopu v Modeni 1964.]
- 154 TEATRO Municipale — Reggio Emilia. Stagione lirica 1964. 21 gennaio — ore 20,45. Il gallo d'oro... di Nicolaj Rimsky Korsakov. 23 gennaio — ore 20,45. Petruska... di I. Stravinski. Il duello... di R. De Banfield. L'Uccello di Fuoco... di I. Stravinski. Solisti — Orchestra — Coro — Balletto del Teatro Nazionale Sloveno dell'Opera di Lubiana.
(Reggio Emilia, Teatro Municipale 1964.) (15) str. 8°.
Ilustr.
- 155 KULTURAUSTAUSCH
»Kulturaustausch zwischen Kärnten und Slowenien«. Gastspiel der Slowenischen nationaloper Laibach. Fürst Igor.
(Klagenfurt, F. Kleimayr 1965.) 7 str. 8°. [Ovoj. nasl.]
(Blätter des Stadttheaters Klagenfurt. 1964/65.)
Ilustr.
- 156 SŁOWEŃSKI teatr narodowy w Lublanie. Występy gościnne w Polsce. Warszawa—Kraków, listopad 1964. (Materiały do programu dostarczone przez kierow-

nictwo Słoweńskiego Teatru Narodowego przełożył Zygmunt Stoberski.)

([Warszawa], b. t. 1965.) 48 str. 8°. Ilustr.

[Ob nastopu z Cankar I.: Pohujšanje v dolini šentflorjanski, Shakespeare W.: Kralj Lear, Albee E.: Kdo se boji Wirginije Wolf, Kopit A.: Oh, očka, ubogi očka...]

- 157 SLOVINSKE národné divadlo
Lublana. William Shakespeare: Král Lear. 20. XI. 1965. — Ivan Cankar: Pohoršenie v Svätotfloriánskej doline. 21. XI. 1965. — Edward Albee: Kto se bojí Virgínie Woolfovej? 22. XI. 1965. — Arthur Kopit: Ach, otecko, úbohý otecko, mama ta zavesila do skrine a mne je tak smutno... 23. XI. 1965. Pohostinské vystúpenie v Bratislave v dňoch 20.—23. XI. 1965. (Materiály Slovinského národného divadla preložil Vítazoslav Hečko. Foto archív Slovinského národného divadla.)

(Bratislava, t. Západoslovenské tlačiarne 1965.) (20) str. 8°.

[Ob nastopu v Bratislavi 1965.]

- 158 SLOVÍNSKE národní činoherní divadlo Lublaň, Jugoslávie. Pohostinská vystoupení v ČSSR 24. listopadu — 1. prosince 1965. (Program.) [Varianta 1. Ivan Cankar: Pohoršení v údolí svatofloriánském.] (Praha, Divadelní ústav 1965) (16) str. 8°. [Ovoj. nasl.] Ilustr.
[Ob nastopu v Brnu s Shakespeare W.: Kralj Lear in Cankar I.: Pohujšanje v dolini šentflorjanski, v Plznu s Shakespeare W.: Kralj Lear, v Prazi s Cankar I.: Pohujšanje v dolini šentflorjanski, v Budovi s Shakespeare W.: Kralj Lear.]
- 159 SLOVÍNSKE národní činoherní divadlo Lublaň, Jugoslávie. Pohostinská vystoupení v ČSSR 24. listopadu — 1. prosince 1965. (Program.) [Varianta 2. William Shakespeare: Král Lear.]

Slovenské národní činoherní divadlo

Lublaň Jugoslávie

*Pohostitská
vystoupení
v ČSSR
24. listopadu
1. prosince
1965*

(Praha, Divadelní ústav 1965.) (16)
str. 8°. [Ovoj. nasl.]

Ilustr.

[Ob nastopu v Brnu s Shakespeare
W.: Kralj Lear in Cankar I.: Pohuj-
šanje v dolini šentflorjanski, v
Plznu s Shakespeare W.: Kralj Lear,
v Pragi s Cankar I.: Pohujšanje v
dolini šentflorjanski, v Budovi s Sha-
kespeare W.: Kralj Lear.]

160 THÉÂTRE National de l'Opéra —

Ljubljana — Jugoslavija. Vo-
kalni i instrumentalni koncert.
Dirigent Gianfranco Masini.
17 april 1965.

(Reggio Emilia, Theatre Muni-
ciple) 1965. (12) + (III ovoj.) str. 8°.

[Ovoj. nasl.]

AVTORSKO KAZALO:

Alič Fran 50
Arnim Hans 24
Aškerc Anton 54, 69
Belina Marijan 82
Betetto Julij 93
Bibič Polde 75
Bohuslav František 129
Bor [ps.] glej: Pavšič Vladimír
Borko Božidar 14
Borko Jože 37
Bradač Fran 24
Bratina Valo 14
Bravničar Matija 17
Brejč Jože glej: Javoršek Jože [ps.]
Bukšek Berta 14
Cankar Ivan 54, 83, 141

Cerar Anton glej: Danilo [ps.]
Cvetko Ciril 103
Cvetko Dragotin 42
Daneš Josip 30
Danilo (= Cerar Anton) 21
Danovski Bojan 132
Debevec Ciril 17, 25, 40
Debevec Josip 7, 9
Debevec Pavel 17
Delak Ferdo 111
Detela Fran 54
Dobrovoljc Franc 83
Dolar Jaro 56
Filipič Lojze 64, 90, 112
Finžgar Franc Saleški 54
Fugina Ivan 25a

- Funtek Anton 54
 Furijan Maks 75
 Golouh Rudolf 111
 Grgurevič Ančka 47
 Grilc Janko 94
 Grün Herbert 112
 Hanžič Ferdo 31
 Horvat Božidar 76
 Javoršek Jože 84, 123
 Jurčič Josip 48
 Kalan Filip 59, 64, 96, 141, 144, 148
 Kersnik Janko 48
 Koblar France 48, 54, 64, 113, 119, 123, 136
 Komavli Eda 111
 Korošec Ladko 101
 Kos Janko 123
 Kozina Marijan 94, 97
 Kraigher Lojz 54
 Kraigher Živa 98
 Kralj Vladimir 104, 114, 123, 144
 Krest Bratko 38, 51, 85, 105, 120
 Krstan Etbin 54
 Krleža Miroslav 141
 Kumbatovič Filip glej: Kalan Filip [ps.]
 Kuret Niko 27, 70
 Kveder Zofka 54
 Lessing Gotthold Ephraim 136
 Levstik Fran 48
 Linhart Anton Tomaž 61, 64
 Lipah Fran 29, 36, 77
 Ljubič Tone 55
 Ludvik Dušan 65
 Mahnič Mirko 47, 78, 80
 Mantuani Josip 10
 Masini Gianfranco 160
 Medved Anton 48
 Meško Ksaver 54
 Mevlja Dušan 53, 68, 79
 Moravec Dušan 43, 66, 67, 72, 86, 92, 99,
 106, 123
 Nablocka Marija Nikolaevna 80
 Navinšek Emil 11, 16
 Nolli Josip 2
 Nučič Hinko 87, 89, 116
 Nušič Branislav 141
 Ogrinec Josip 48
 Ohm-Januschowsky Julius 126
 Oster Peter 60
 Pavšič Vladimir 90
 Petančič Davorin 33
 Petre Fran 111
 Petrovčič Miran 47, 95
 Pirnat Makso 8
 Pivko Ljudevit 12
 Polič Mirko 17
 Predan Vasja 125a
 Puškin Aleksander Sergeevič 51
 Radics Peter 127
 Rappoport I. M. 131
 Rasberger Pavel 121
 Rogelj Janko N. 28, 39
 Rojic Jože 50
 Rudolf Branko 57
 Rustja Adrijan 117, 118
 Samec Smiljan 45, 122
 Savin Risto 42
 Shakespeare William 43, 51, 123
 Skrbinšek Milan 13, 37, 108, 109
 Smolej Viktor 91, 100
 Stanislavskij Konstantin Sergeevič 137
 Stritar Josip 48
 Strmšek Pavel 18, 20
 Stroj Alojzij 23
 Šarabon Mitja 101
 Šest Osip 17, 58
 Škedl Dušan 46
 Škerlj Stanko 32, 143
 Škofič Franc 48
 Škrlj Franc 111
 Štih Vera 71
 Teplý Bogo 111
 Tiran Jože 124
 Traven Janko 52, 62, 68, 77, 88, 125
 Trstenjak Anton 4
 Turel Marjan 110
 Ukmar Vilko 93
 Vidmar Josip 102, 123
 Vilhar Miroslav 110
 Vogelnik Marija 74
 Vošnjak Josip 48
 Wollman Frank 128, 130
 Zepič Ludvik 107
 Zupančič Mirko 123
 Zupančič Oton 54

Bibliographie des publications sur le théâtre et les oeuvres dramatiques slovènes

La présente bibliographie donne un aperçu de la théâtralogie slovène qui a été publiée en volumes séparés. Elle est rédigée en ordre chronologique (avec index de noms) et comprend trois parties. La première partie ne nomme que les publications indépendantes rédigées en slovène par des auteurs slovènes. La deuxième partie comprend les traductions en slovènes des publications sur la théâtralogie et les publications en langues étrangères sur le théâtre et les oeuvres dramatiques slovènes. La troisième partie qui sera publiée dans le numéro suivant donnera un aperçu des revues.

Priprave za knjigo

Repertoar slovenskih gledališč 1867 – 1967

Skorajda vsakodnevna povpraševanja, ali sta bila Corneille in Claudel kdaj igrana v slovenskem gledališču, ali poznajo Tržačani Brechta z domačega odra, koliko različnih uprizoritev je doživel Kralj na Betajnovi, ali so igrali Janeza Jalna tudi v poklicnih gledališčih, kdaj je bil slovenski krst Prodane neveste in kolikokrat je šla Traviata čez naš oder, kdo so bili prevajalci in režiserji teh del, kakšni so izvirni naslovi in še in še — taka in podobna vprašanja, ki so jih zastavljali obiskovalci, jih terjali po telefonu ali v pismih, so nas že nekaj let opozarjala, da bi bilo treba urediti deloma že zbrano gradivo, ga preveriti, kjer to še ni opravljeno, poskrbeti za enoten sistem pri urejanju podatkov, raziskati tista obdobja in gledališča, za katera sploh ni niti najbolj preprostih seznamov predstav (npr. za slovensko gledališče v Trstu pred požigom Narodnega doma), skratka, zbrati vse te podatke tako, da bi bilo mogoče brez zamudnega iskanja sproti odgovarjati na vsa taka in podobna vprašanja.

Gotovo, marsikatera gledališka hiša je že prej sama poskrbela za take repertoarne pregledne in nekatera obdobja so bila že tudi solidno obdelana. Vendar, to velja skoraj izključno za novejši čas. Knjiga Antona Trstenjaka Slovensko gledališče (1892) nam je bila sicer dobrodošlo pomagalo, prav tako seznam Cirila Debeveca, ki nadaljujejo Trstenjakovo delo od leta 1892 pa do 1914, vendar samo pomagalo: vse te predstave smo popisali na novo, z uporabo izvirnih letakov (že prej smo poskrbeli za fotokopije in jih kartotečno uredili), pa tudi z uporabo arhivskih virov v SGM in dnevnega časopisja, posebno še takrat, kadar se pojavljajo vrzeli v serijah ohranjenih letakov. Oba našeta vira, Trstenjakov in Debevčev, nista toliko nezanesljiva kakor pomanjkljiva v podrobnostih, saj zelo pogosto nimata podatkov o režiserjih in prevajalcih, skoraj dosledno ni izvirnih naslovov, podatkov o številu ponovitev itd. Skoraj v celoti smo lahko vključili v svoje kartoteke oba najpopolnejša že obstoječa pregleda, Pregled dela Dušana Škedla za ljubljansko Dramo v letih 1918–1958 in Pregled dela mariborskega gledališča Dušana Mevlje za leta 1919–1941. V obeh primerih so bili potrebni le manjši popravki in dopolnila, veliko zamudnega dela pa nam je povzročila odločitev, da uredimo gradivo kronološko (ne po zvrsteh: slovenska, slovanska ali jugoslovanska, tuja dela in ne abecedno), kakor sta oba omenjena pregleda urejena. Razumljivo je, da je bil za praktični namen, ki je vodil pri delu Škedla in Mevljo, njun sistem edino primeren, medtem ko je za objavo v publikaciji, ki naj bi imela znanstven značaj, možna v prvem delu samo dosledna kronologija, ki naj kaže rast repertoarja v posameznih obdobjih in daje sproti možnosti za primerjave. Tak način ureditve pa je terjal kajpada vzporedno delo na dveh kartotekah, kronološki in abecedni. Tako so v prvem, glavnem delu razvrščena vsa uprizorjena dela vsakega gledališča strogo po datumih (glej vzorec), v drugem delu pa so vsi avtorji in vsa dela po abecednem redu, ne glede na to, v katerem gledališču so bila uprizorjena. V drugem delu bodo na enem mestu npr. vse uprizoritve Lepe Vide (s skrajšanimi podatki), vsaka uprizoritev pa ima številko, ki se ujema s podrobnim popisom v prvem delu, kjer najdemo vse razpoložljive podatke. Prav tako smo uporabili, izpopolnili in prevedli na naš enotni sistem deloma zbrane podatke nekaterih že obstoječih pregledov za gledališča v Trstu, Kopru, Ptuju ali Kranju, medtem ko je bilo treba nekatera poglavja zastaviti skoraj na novo: poleg že omenjenega starejšega tržaškega obdobja skoraj ves operni del (s sodelovanjem Smiljana Samca), nova ljubljanska gledališča, občasne skupine itd.

Tega dela, ki predstavlja prav gotovo enega izmed temeljev naših za zdaj še tako skromnih gledaliških raziskav, smo se lotili spočetka samo za »domačo rabo«, kot vir informacij za vse, ki bi jih potrebovali, od naših študentov pa do tujih gledaliških inštitutov. Vendar smo začeli prav kmalu, ko so kartoteke naglo naraščale in dosegle blizu deset tisoč listkov, razmišljati tudi o samostojni publikaciji, ki bi jo mogli pripraviti in natisniti ob izjemni priložnosti, ob stoletnici Dramatičnega

društva ali poklicnega igranja na Slovenskem, prazniku, ki ga bomo slavili prihodnje leto. Vprašanje natisa je še odprto: gotovo je, da ga Slovenski gledališki muzej, ki je prevzel redigiranje in izpopolnjevanje prej omenjenega gradiva, s svojimi sredstvi ne bo mogel rešiti.

Oglejmo si še nekatera vprašanja, ki so se kazala med delom in ob katerih se je bilo treba odločiti med več možnostmi. Poleg že razloženega in, upamo, tudi zadostno utemeljenega znanstvenega kronološkega načela, ki ga v drugem delu dopolnjuje in usposablja za praktično uporabo abecedni seznam in registri, je bila druga osnova, iz katere smo izhajali, načelo, naj ima delo splošnošlovski, nikakor pa ne zgolj ljubljanski značaj, hkrati pa naj se omeji na poklicna gledališča (tudi že ukinjena). Za ustanovitev poklicnega gledališča v Ljubljani (in na Slovenskem) velja rojstno leto Dramatičnega društva (1867) in po tej analogiji smo segli tudi pri drugih mestih in gledaliških hišah nazaj, do ustanovitve Dramatičnega društva v tistem mestu (Trst 1902, Maribor 1909, Celje 1911, Ptuj 1912). Obdobja pred ustanovitvijo Dramatičnega društva (npr. v Ljubljani čitalniška doba, epizoda 1848. leta itd.) pri rednem popisu repertoarja niso upoštevana, pač pa je pred popisom repertoarja v posameznem mestu ali gledališču uvod, ki zajema kratek historiat s poudarkom na značilnostih repertoarja v obdobju pred ustanovitvijo Dramatičnega društva v tistem kraju.

Vprašanje, ki ga je bilo ob marsikaterem konkretnem primeru težko rešiti dosledno, je bilo v tem, kdaj uprizoritev nekega dela štejejo za novo in kdaj samo pripišemo število novih predstav k prejšnji. Pojem »premier« je namreč zlasti v starejšem obdobju skoraj neopredeljiv: pogosto se vrača delo čez nekaj sezon, ali pa je na sporedu že v naslednji sezoni, pa z imenom drugega režiserja. Odločili smo se, da vpisujemo vsako delo ne le, kadar gre za prvo uprizoritev, temveč tudi vselej, kadar presodimo na novo uvrščeno delo kot novo postavitev. Za novo postavitev pa smo šteli predstavo vselej, kadar je: podpisan nov režiser (četudi pojem režiserja v starejših obdobjih ni bil niti od daleč enakovreden današnjemu); kadar je bistveno spremenjena zasedba; kadar se vrača delo po večletnem presledku, tako da je bila očitno potrebna obnovitev z novimi vajami, pa četudi morda z istim režiserjem ali vsaj v glavnem z isto zasedbo.

Sporno je bilo tudi vprašanje, kam naj uvrščamo dramatizacije, pod ime dramatizatorja ali avtorja pripovedne predloge. Ne glede na to, da že knjižna bibliografija upošteva v takih primerih kot avtorja dramatizatorja, se nam je zdelo pri naši, gledališki rabi, to načelo še sprejemljivejše. Vprašanje je zapleteno, saj imamo primere, ko je »dramatizator« samo zvesto prenesel pripovedno delo v okvir odrskih zakonitosti, pa tudi take, ko je vzel avtor odrskega teksta roman ali novelo res samo kot predlogo, pisal pa je sam celo dialoge itd. Kljub tej zapletenosti pa se nam vprašanje vendarle ne zdi bistveno, zlasti ne pri našem (kronološkem) sistemu. Ko bi bilo naše gradivo urejeno abecedno, bi bilo bolj sporno, ali sodi npr. Vstajenje pod črko T (Tolstoj) ali B (Bataille, dramatizator). Tako pa res ni bistvene razlike, ali pišemo: Tolstoj, Vstajenje, za oder prir. Bataille — ali pa Bataille, Vstajenje, po romanu Tolstoja. Vsekakor pa je potrebno, da pišemo dosledno, vse dramatizacije enako, ne glede na to, kolik je delež prvega ali drugega avtorja. V abecednem delu in v registrih pa bo vse urejeno s kazalkami, tako da bo mogoče najti naš primer, Vstajenje, brez težave tako pri Tolstoju kakor pri Bataillu.

Veliko bolj kočljivo vprašanje, ki je budilo dolgotrajne posvete uredniškega odbora, pa je bilo: kaj z igralci? Prav dobro smo se zavedali, da je igralec poleg dramskega pisatelja (posebej še v starejši dobi, ko je bila vloga režiserja malenkostna) prvi in poglobitni avtor predstave. Vendar — ali naj pišemo vse zasedbe? Samo glavne vloge? Samo pri pomembnejših komadih? Kakor koli bi se odločili, bi se znašli v začaranem krogu protislovij, predvsem pa: obseg knjige bi se podvojil (v kartoteko smo zlasti pri starejših obdobjih vsaj glavne igralce vpisovali). In tako smo se končno, četudi s slabo vestjo, uklonili zgledu sorodnih mednarodnih publikacij, ki upoštevajo ne le režiserja, temveč ob scenografu tudi še kostumografa in še kaj in tako ne navajajo igralca Hamleta, pač pa tistega, ki mu je narisal kostum!

Sam popis predstave obsega naslednje elemente:

1. Priimek in ime avtorja. Oboje pišemo v pravilni izvirni obliki, tako da je popis rekonstruiran, ne posnet po letaku, kjer so pogoste napake, nedoslednosti, nedopustne slovenitve (Friderik ali celo Miroslav Schiller ali celo Šiler) itd. Pri

- 413 *Jurčič* Josip: VERONIKA DESENIŠKA. Tragedija v 5 dej. Predelal Ignacij Borštnik.
Rež.: I. Borštnik.
Sc.: I. Kautský & Rottonara.
29. sept. 1892 (30. sept. 1892).
Letak št. 478.
- 414 *Knauf* Maria: KDOR SE POSLEDNJI SMEJE. Vesela igra v 1 dej. Prev. I. Kalan.
Rež.: I. Borštnik.
26. okt. 1892 (24. jan. 1894).
Letak (št. 486) obj. pred prem. v SN.
- 415 *Bisson* Alexandre-Charles-Auguste: POKOJNI TOUPINEL. (FEU TOUPINEL.) Veseloigra v 3 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
29. okt. 1892.
Letak (št. 487) obj. pred prem. v SN.
- 416 *Stroupežnický* Ladislav: NAŠA KRI. (NAŠI FURIANTI.) Narodna igra v 4 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
20. nov. 1892 (26. dec. 1892, 15. okt. 1893).
Letak (št. 493) obj. pred prem. v SN.
- 417 *Vošnjak* Josip: SVOJI K SVOJIM. Veseloigra v 1 dej.
Rež.: I. Borštnik.
26. nov. 1892.
Letak (št. 495) obj. pred prem. v SN.
- 418 *Gogol'* Nikolaj Vasil'evič: REVI-ZOR. (REVIZOR.) Komedijska igra v 5 dej. Prev. I. Vesel.
Rež.: I. Borštnik.
1. dec. 1892.
Letak (št. 496) obj. pred prem. v SN.
- 419 *Raimund* Ferdinand: ZAPRAVLJIVEC. (DER VERSCHWENDER.) Čaroben igrokaz s petjem v 3 dej. Prev. J. Ogriec.
Rež.: I. Borštnik.
4. dec. 1892 (19. marca 1894).
Letak (št. 497) obj. pred prem. v SN.
Glasba: C. Kreutzer.
Dir.: F. Gerbič.
- 420 *Viková-Kunětická* Božena: STARINARICA. (SBERATELKA STAROŽITNOSTÍ.) Veseloigra v 1 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
7. dec. 1892 (19. marca 1893).
Letak (št. 498) obj. pred prem. v SN.
- 421 *Weilen* Josef: EDDA. (EDDA.) Igrokaz v 4 dej. Prev. J. Cimperman.
Rež.: I. Borštnik.
18. dec. 1892.
Letak (št. 500) obj. pred prem. v SN.
- 422 *Blumenthal* Oskar: DRUGO LI-CE. (DAS ZWEITE GESICHT.) Veseloigra v 4 dej. Prev. I. Podgornik.
Rež.: I. Borštnik.
5. jan. 1893.
Letak (št. 503) obj. pred prem. v SN.
- 423 *Schiller* Friedrich: KOVARSTVO IN LJUBEZEN. (KABALE UND LIEBE.) Žaloigra iz meščanskega življenja v 5 dej. Prev. A. Levec.
Rež.: I. Borštnik.
11. jan. 1893.
Letak (št. 505) obj. pred prem. v SN.
- 424 *Trifković* Kosta: SVOJEGLAVNEŽI. (TVRDOGLAVCI.) Gluma v 1 dej. Prev. J. Globočnik.
Rež.: I. Borštnik.
25. jan. 1893.
Letak (št. 510) obj. pred prem. v SN.
- 425 *Ganghofer* Ludwig & *Brociner* Marko: VALENSKA SVATBA. (DIE HOCHZEIT VON VALENI.) Igrokaz v 4 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
28. jan. 1893 (11. febr. 1893, 16. febr. 1893, 3. marca 1893, 12. nov. 1893).
Letak (št. 511) obj. pred prem. v SN.
- 426 *Nestroy* Johann Nepomuk: DARNES BOMO TIČI. (EINEN JUX WILL ER SICH MACHEN.) Bur-

- ka s petjem v 4 dej. Prev. I. Železnikar.
Rež.: I. Borštnik.
2. febr. 1893.
Letak (št. 512) obj. pred prem. v SN.
- 427 *Sardou Victorien*: FEDORA. Drama v 4 dej. Prev. * *
Rež.: I. Borštnik.
22. febr. 1893 (25. febr. 1893, 27. jan. 1894).
Letak (št. 518) obj. pred prem. v SN.
- 428 *Anzengruber Ludwig*: KRIVO-PRIZEŽNIK. (DER MEINEID-BAUER.) Ljudski igrokaz v 3 dej. Prev. I. Kalan.
Rež.: I. Borštnik.
5. marca 1893 (26. dec. 1893).
Letak (št. 521) obj. pred prem. v SN.
- 429 *Vošnjak Josip*: LEPA VIDA. Drama v 5 dej.
Rež.: I. Borštnik.
23. marca 1893.
Letak (št. 526) obj. pred prem. v SN.
Glasba: K. Hoffmeister.
- 430 *Štolba Josef*: DOLENJSKA ŽELEZNICA. (MALOMEŠTŠTÍ DIPLOMATI.) Gluma v 3 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
Letak (št. 529) obj. pred prem. v SN.
- 431 *Rosen Julius*: V SPANJI. Veselo-igra v 1 dej. Prev. J. Nolli.
Rež.: I. Borštnik.
4. okt. 1893.
Letak (št. 530) obj. pred prem. v SN.
- 432 *Dumas Alexandre - fils*: DAMA S KAMELIJAMI. (LA DAME AUX CAMÉLIAS.) Drama v 5 dej. Prev. F. Svetič.
Rež.: I. Borštnik.
7. okt. 1893.
Letak (št. 531) obj. pred prem. v SN.
- 433 *Schlesinger Siegmund*: RAVNA POT, NAJBOLJŠA POT. Veselo-igra v 1 dej. Prev. K. Jesenko.
Rež.: I. Borštnik.
12. okt. 1893.
Letak (št. 532) obj. pred prem. v SN.
- 434 *Pailleron Edouard*: MIŠKA. (LA SOURIS.) Veseloigra v 3 dej. Prev. I. Podgornik.
Rež.: I. Borštnik.
21. okt. 1893.
Letak (št. 535) obj. pred prem. v SN.
- 435 *Girardin Emile*: KLOBUK. (LE CHAPEAU A UN HORLOGER.) Gluma v 1 dej. Prev. V. Mandelc.
Rež.: I. Borštnik.
26. okt. 1893.
Letak (št. 536) obj. pred prem. v SN.
- 436 *Blum Ernest & Toché Raoul*: MADAME MONGODIN (MADAME MONGODIN.) Veseloigra v 3 dej. Prev. I. Podgornik.
Rež.: I. Borštnik.
18. nov. 1893 (21. dec. 1893).
Letak (št. 544) obj. pred prem. v SN.
- 437 *Kotzebue August*: ZMEŠNJAVA NA ZMEŠNJAVO. (DER WIRWAR oder DER MUTWILLIGE.) Burka v 5 dej. Prev. J. Cimperman.
Rež.: I. Borštnik.
26. nov. 1893.
Letak (št. 546) obj. pred prem. v SN.
- 438 *Laufs Karl*: VE HARJEVO LETOVIŠČE. (PENSION SCHÖLLER.) Burka v 3 dej. Prev. Naum.
Rež.: I. Borštnik.
29. nov. 1893 (4. marca 1894).
Letak (št. 548) obj. pred prem. v SN.
- 439 *Wilbrandt Adolf*: SVETINOVA HČI. (DIE TOCHTER DES HERRN FABRICIUS.) Igrokaz v 3 dej. Prev. A. Trstenjak.
Rež.: I. Borštnik.
2. dec. 1893.
Letak (št. 549) obj. pred prem. v SN.
- 440 *Görner Karl August*: SNEGULJČICA IN ŠKRATJE. (SCHNEEWITTCHEN.) Čarobna igra z melodramom v 5 dej. Prev. F. Gestrin.
Rež.: I. Borštnik.
10. dec. 1893 (17. dec. 1893, 7. jan. 1894).
Letak (št. 551) obj. pred prem. v SN.

avtorjih, ki so pisali tudi s psevdonimi, se nismo togo držali prvotnega imena ali psevdonima za vsako ceno, temveč smo dali prednost splošni rabi. Tako pišemo dosledno Molière, Poqueline pa je samo v registru med kazalkami; prav tako pišemo Mateja Bora s tem psevdonimom, saj je z njim objavljajal in dal uprizarjati vsa dramska dela in pozna javnost Vl. Pavšiča le še kot kritika iz predvojnih let. Nasprotno pa smo dali vsa Govekarjeva dela pod pravo ime, četudi jih je pošiljal v svet npr. s psevdonimi (Kosec, Ignatus itd.), prav tako smo razrešili npr. Anzen-gruberjev psevdonim »Gruber« (v večini primerov so ga igrali pri nas s pravim imenom). Vsakršno nejasnost v tem pogledu bo v eventualni knjižni izdaji preprečeval register s kazalkami, ki bodo opozarjale na tiste avtorje, ki se pojavljajo z različnimi imeni, pravimi in izmišljenimi. Opuščali smo vse naslove (von, pa tudi dr., arch. itd.), razen v primerih, ko se tak naslov veže z imenom (D'Annunzio, O'Neill). — Pri dramatizacijah je naveden avtor pripovedne predloge takoj za naslovom dela. — Če sta dva avtorja, ju veže znak &.

2. Naslov dela. Na prvem mestu je zapisan naslov, s kakršnim so delo takrat uprizorili, popravljene so samo očitne pomote; če so igrali isto delo prej ali pozneje z drugačnim naslovom, je to povedano v opombi (npr. Trgovec beneški, pozneje: Beneški trgovec; Alfons, pozneje: Velikodušni morski kapitan). Če se je igralo isto delo z dvema naslovoma, je drugi dodan v oklepaju.

3. Originalni naslov je dodan, kjer ga je bilo le mogoče ugotoviti. Kadar original ni pisan v latinici (ruski, grški in dr. avtorji), je naslov transkribiran po veljavnih predpisih, prav tako kakor avtorjevo ime. Kljub vsem prizadevanjem je ostalo več primerov nerazrešenih, vendar so to večinoma nepomembne burke, ki že takrat niso imele cene, ali pozabljene enodejanke, ki jih ne najdeš v nobeni enciklopediji ne iz takratnega ne iz današnjega časa. Ker so se igrala taka, nepomembna dela v starejših sezonah pri nas zelo pogosto brez navedbe avtorjevega imena (tudi v časopisnih poročilih avtor večkrat ni bil omenjen), v nekaj primerih tudi avtorja pri vsem prizadevanju, ni bilo mogoče ugotoviti, zlasti še, ker so zelo radi uprizarjali take enodnevne s spremenjenimi naslovi, presajene na naša tla, z domačimi imeni oseb itd. Vendar so pri kolikor toliko pomembnih igrah taki nerazrešeni podatki zelo redki.

4. Oznaka dela (drama, komedija) je ohranjena v taki obliki, kakršno so ji dali naši uprizoritelji, saj nam pogosto razodeva, kako so ti uprizorjeno delo pojmovali (šaljiv prizor, gluma, ljudski igrokaz), v novejši dobi pa so avtorji sami pogosto želeli s to oznako nekaj več povedati (razburjenje v treh dejanjih, malomeščanski dogodek, prizor iz vaškega življenja). Število dejanj, delov ali slik je pisano enotno, z okrajšavami in v številkah, ne glede na to, kako je to označeno na letaku.

5. Pri tujih delih je navedeno prevajalčevo ime, če ga je bilo le mogoče razrešiti, ne glede na to, ali je bilo na letaku napisano ali ne. »Predelave« (v starejšem času so bili skoraj vsi tuji teksti »predelani«, lokalizirani) štejemo za prevode. Pač pa so omenjene predelave domačih del (npr. Bleiweisova Županove Micke). Prevajalca pišemo (tako kakor tudi režiserja, scenografa in druge sodelavce) s celim priimkom in začetnico krstnega imena. S celim krstnim imenom pišemo samo avtorje, v imenskem kazalu pa bodo vsa imena navedena v celoti.

6. Datum pri našem popisu pomeni dan premiere ali nove postavitve. V oklepaju so navedeni pri starejši dobi, ko je bilo malo ponovitev in so bile te večidel raztresene v več sezonah, vsi datumi teh ponovitev, pri novejši dobi (po 1918. letu) pa pišemo samo skupno število predstav, ki jih je dosegla tista postavitve.

7. Med soustvarjalci predstave je naveden na prvem mestu režiser, ob njem pozneje scenograf in v najnovejšem času tudi kostumograf, pri operah in operetah dirigent (takoj za režiserjem), pri baletnih predstavah pa tudi koreograf.

8. Opomba ob koncu popisa navaja številko letaka ali gledališkega lista, ohranjenega v SGM, nadalje manj pomembne podatke, ki ne sodijo v zgornje rubrike (npr. avtorja scenske glasbe in dirigenta pri dramskih predstavah), pojasnilo, da se je igralo delo z različnimi naslovi ali s psevdonimom, ki je v zgornjem popisu razrešen itd.

Na koncu popisa je tekoča številka, ki se veže skozi vso kartoteko, tako da se začne npr. popis mariborskih predstav s št. 2240, tržaških s št. 3112 in pod. Isto številko ima vselej navedba (s skrajšanimi podatki) v drugem, abecednem delu kartoteke oz. bodoče knjige.

Navedena shema popisa velja za prvi, tj. glavni, kronološko urejeni del karto-teke oz. bodoče knjige. Popis v drugem delu je poenostavljen in ima značaj priroč-nika. Vsako geslo ima poleg avtorja in naslova naveden le še kraj in datum premiere in pa številko, ki se ujema s številko gesla v prvem delu, kjer je mogoče najti vse podrobne podatke.

Praktično dopolnilo knjigi naj bi bili registri. Poleg imenskega, ki bo vseboval poleg avtorjev tudi vse prevajalce, režiserje in ostale sodelavce s polnimi imeni, pravimi in psevdonimi, je v posebni kartoteki že pripravljen register naslovov, slovenskih, poslovenjenih (z vsemi variantami) in izvirnih. Potreba po takem registru se kaže pri našem delu domala sleherni dan, zlasti pri manj znanih dramskih bese-dilih. Knjiga naj bi imela poleg glavnega uvoda, kratkih uvodov k posameznim po-glavjem (historiati posameznih hiš in oznake repertoarja pred ustanovitvijo Drama-tičnega društva v tistem kraju) tudi 50 prilog, faksimiliranih letakov najznačilnejših predstav iz raznih obdobj in iz vseh slovenskih poklicnih gledališč.

(dm)

Préparations faites pour le livre

»Répertoire des théâtres slovènes de 1867 à 1967«

Ce rapport nous renseigne sur les préparations que le musée a fait jusqu'à présent pour publier à l'occasion du centenaire de la Société dramatique ou théâtre profes-sionnel, sous forme de livre, le tableau complet du répertoire de tous les théâtres slovènes, matériel rassemblé déjà sur des fiches. Le livre sera publié en automne 1967 si les moyens financiers nécessaires sont mis à la disposition du musée.

Sur 500 pages du format des Documents seront enregistrés environ 4000 premières de Ljubljana, Trieste, Maribor, Celje, etc. Dans la première partie du livre les repré-sentations de chaque théâtre seront inscrites dans l'ordre chronologique, tandis que la deuxième partie contiendra un aperçu plus bref dans l'ordre des auteurs. Ainsi la première partie du livre sera de caractère scientifique, tandis que la deuxième sera en même temps de caractère pratique. En outre il y aura à la fin du livre des registres: l'index des noms, la liste de tous les titres slovènes, slovénisés et originaux ainsi que 50 fac-similés des affiches originales les plus caractéristiques de toutes les époques. On utilisera dans ce livre quelques registres publiés antérieurement (celui de D. Škedl pour le théâtre Drama de Ljubljana de 1918 à 1958, D. Mevlja pour le théâtre de Maribor pour la période entre 1919—1941) et coordonnés avec les autres registres, tandis que pour les périodes plus anciennes de nouveau ont été faits. Chaque unité comprendra le nom et les prénoms de l'auteur, le titre slovène de l'oeuvre repré-sentée, le titre original, le genre de pièce avec le nombre d'actes ou de scènes, le nom du traducteur, du metteur-en-scène, du scénographe, du chef d'orchestre, du costumographe, la date de la première, le nombre de toutes les reprises (pour les périodes plus anciennes aussi les dates), quelque note éventuelle, le numéro de l'affiche ou du livret de théâtre et la cote qui, pour faciliter l'utilisation, correspondra à la cote de la partie alphabétique du livre.

Dokumentacija

Slovenski gledališki muzej že od 1. januarja 1963 iz slovenskega in jugoslovanskega časopisja redno izrezuje in zatem kartotečno obdeluje vse, celo najmanjše zaznambe, članke, poročila, reportaže, intervjuje, razprave, kritike in pod., pa tudi fotografije, ki obravnavajo domačo pa tudi tujo dramatiko, gledališče, balet, lutke, film ter radijsko in televizijsko igro, večere umetniške besede itd.

Iz slovenskega tiska pobereмо prav vsa poročila tako o domačih kot tujih tovrstnih prizadevanjih, medtem ko iz hrvaškega in srbskega le tista, ki se nanašajo na slovensko kulturno območje.

Dnevni tisk zastopajo Delo, Ljubljanski dnevnik, Večer, Primorski dnevnik, Vjesnik, Borba in Politika, tednike pa Celjski tednik, Delavska enotnost, Dolenjski list, Glas (Kranj), Mladina, Naši razgledi, Pavliha, Vestnik (Murska Sobotna), Primorske novice, Slovenski vestnik (Celovec), Tovariši, Tribuna, TT, Književne novine in Telegram. (Slovenski revialni in predvsem gledališki tisk je v tem hipu še precej pomanjkljivo obdelan.)

Članke pred obdelavo najprej izrežemo, nalepimo na list pisarniškega formata in opremimo s podatki (naslov časopisa, datum). Kronološko zložene liste nato oštevilčimo in shranimo v mape: v vsako mapo po 100 strani: do zdaj (25. 9. 1966) je že 66 map, tedaj 6600 strani ziroma 3300 listov.

Kartoteka (velikost lističev 10 × 7 cm) ima naslednja gesla:

AMATERSKO GLEDALIŠČE (splošno in po posameznih krajih) — AVTORJI (prireditelji, prevajalci) — BALET — DIRIGENTI (in zborovodje) — DRAMA (Celje; Ljubljana: 1. Agrftv, 2. Male scene, 3. Mestno gledališče, 4. Drama SNG); Nova Gorica; Trst; Mladinsko in otroško gledališče; gledališče splošno: finance, poslopja, ansambli itd.) — FESTIVALI (in slavlja) — FILM (slovenski in jugoslovanski film in kinematografija) — GLEDALIŠČE v Jugoslaviji — GLEDALIŠČE pri Slovanih — GLEDALIŠČE drugod — GLEDALIŠČE in družba, občinstvo — GLEDALIŠKI IZVAJALCI (igralci, pevci, administrativno, tehnično osebje) — GLEDALIŠKI kritiki, esejisti, zgodovinarji — GOSTOVANJA — KOMPONISTI — KOREOGRAFIJA — KOSTUMOGRAFIJA — LUTKE — OPERA 1. Ljubljana, 2. Maribor, 3. splošno — PARTIZANSKO gledališče — PLOŠČE — RADIO — RAZSTAVE — REŽISERJI — SCENOGRAFIJA — SCENSKA glasba — SLIKE (fotografije) — TELEVIZIJA — ZDRUŽENJA gledaliških ustvarjalcev.

Po zadnji približni ocenitvi z merjenjem (25. 9. 1966) je v osmih polmetrskih škatlah okrog 17 tisoč lističev.

Toda kaj in kako z dokumentacijo pred 1. januarjem 1963? Bomo kdaj izrezali, nalepili in vsaj kronološko uredili kupe časopisov in izrezkov iz obdobja od prve svetovne vojne in še pred njo do 1963, ki jih imamo v skladišču? Zelo se sprašujemo, če bi se taki napor in stroški splačali, posebno ko gre za vseskoz nepopoln, včasih neugotovljiv (datum, naslov časopisa) in večkrat zelo poškodovan material. O tem bomo dokončno odločali po opravljenem delu ob stoletnici Dramatičnega društva.

Zapuščine

(korespondenca in pisma)

Zaradi preobilnega dela smo lahko šele v drugi polovici avgusta letošnjega leta začeli obdelovati dve najobsežnejši zapuščini: Milana Skrbinška in Marije Vere. Do zdaj smo uredili in kartotečno obdelali njuna pisma in korespondenco.

V zapuščini *Milana Skrbinška*, ki jo je SGM v zač. l. 1964 izročila pokojnikova žena Anica Skrbinšek, je bilo skupaj 958 dopisov: izpod umetnikove roke 425 (ženi Anici 388, Borštniku, Cesarju, Župančiču, J. Koviču, Janu itd.), nanj naslovljenih pa 533 — od 201 dopisovalca.

Večji del zapuščine oz. korespondence in pisem *Marije Vere* je v zgodnji pomladi 1964 izročil SGM akademik univ. prof. dr. Bratko Kreft. V nji in v mapah Marije Vere, ki so še iz ravnateljevanja Janka Travna, je bilo 804 dopisov: 800, ki jih je prejela, in 4, ki jih je sama napisala. Med njenimi dopisovalci so večinoma nemško pišoči ljudje, Slovenci so le trije. Največ so ji pisali mož Otto Osten-Sacken (358 dopisov), praški univ. docent dr. Emanuel Mencl (89), dr. S. Steinberg (41), J. Zupančič (40), F. Gregori (25), A. Grieb (19), pastor J. Koch (17), P. Olgiati (13), R. Walda (12) itd., igralka pa je štiri ohranjena pisma naslovila na upravo gledališča v Ljubljani (1929), na Združenje igralcev v Ljubljani (1944) in dve pismi na takratnega ravnatelja Drame S. Jana (1948 in 1949).

(mm)

POPRAVKI

V zvezku 6—7 Dokumentov SGM je v članku dr. S. Batušića, na strani 11 po pomoti natisnjeno ime Vida Juvanova namesto Polonca Juvanova. Razen tega pa so nas starejši igralci opomnili, da na fotografiji, objavljeni na str. 101 (desno) ni Berta Bukšekova, temveč — spet — Polonca Juvanova.

Na str. 92, v članku dr. D. Ludvika, naj bi bila v 4. vrstici povzetka v francoščini letnica 1772 in ne 1792.

Slovenski gledališki muzej

LJUBLJANA
Cankarjeva 11

odkupuje

fotografije, plošče,
pisma in ostale
tehtnejše dokumente
o razvoju
slovenskega gledališča

Deseti zvezek DOKUMENTOV

bo izšel v letu 1967, ob stoletnici Dramatičnega društva, v zelo povečanem obsegu (okr. 300 strani) in bo skušal z mnogimi prispevki osvetliti razvoj slovenskega gledališča. V ta namen smo povabili poleg dosedanjih k sodelovanju še več uglednih kulturnih delavcev in gledaliških strokovnjakov.